

148037

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

EL-KAYSİ'NİN "MÜŞKİLÜ İ'RÂBİ'L-KUR'ÂN"
ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman
Yard.Doç.Dr. İsmail GÜLER

148037

İbrahim DURMAZ

BURSA 2004

TC.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

İbrahim DURMAZ'a ait "el-Kaysî'nin "Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân" Adlı Eserinin Tahlili" adlı çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belagatı. Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan:(Danışman)
Yard.Doç.Dr. İsmail GÜLER
İmza

Üye:

Prof.Dr. Erol AYYILDIZ

İmza

Üye:

Doç.Dr. Mehmet YALAR

İmza

ÖZET

İ'râbu'l-Kur'ân, Kur'ân metninin Arap grameri açısından incelenmesi sonucu hicri II. yüzyılın sonlarıyla III. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış bir Kur'ân ilmidir. İ'râbu'l-Kur'ân'ın ortaya çıkışında Kur'ân metninin yanlış okunmasına engel olmak, Kur'ân'ı daha iyi anlamak ve O'nu Kur'ân metninde gramer hatası olduğunu iddia edenlere karşı savunmak gibi etkenler yatmaktadır. İ'râbu'l-Kur'ân sahasında pek çok eser kaleme alınmıştır.

Mekkî b. Ebû Tâlib el-Kaysî'nin (öl. 437/1045) Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân adlı eseri (IV). 10. yüzyılda bu sahada kaleme alınan önemli eserlerden biri olarak kabul edilir. el-Kaysî eserini kaleme alırken Kur'ân âyetlerini "müşkil olan ve olmayan" şeklinde sınıflandırmış ve eserinde sadece müşkil ayetlere yer vermiştir. el-Kaysî eserinde Kur'ân ayetlerini Arap dilinin gramer yapısı içinde ele almış ve çoğunlukla Arap dilinin yapısı gereği birden çok anlama gelebilecek ayetleri i'râb etmiştir. Onun müşkil ayetten kastı da budur. Eserin bir başka özelliği de Kur'ân kırâatine dair kıymetli bilgiler içermesidir. el-Kaysî eserine aldığı kırâatları Arap grameri açısından incelemiş ve onların gramere göre izahını yapmıştır.

Kur'ân'ın Arap grameri açısından incelenmesi hiçbir zaman güncelliğini kaybetmemiş ve bu sahada geniş bir literatür oluşmuştur. Bundan sonra da bu sahada yeni eserlerin kaleme alınacaktır. Özetle el-Kaysî'nin "Müşkilü İ'râbu'l-Kur'ân" adlı eseri "İ'râbu'l-Kur'ân" sahasında kaleme alınan, içerisinde Arap gramerine ve Kur'ân kırâatine dair önemli bilgiler içeren bir kaynak kitap olma özelliğini korumaktadır.

ABSTRACT

The Inflectional marks (i'rap) of the Qur'an is a Qur'anic science that arised in the late 2th century (Hegira Era) and at the beginning of 3th century (Hegira Era). The reasons for emergence of the inflectional marks (i'rap) of the Qur'an can be divided into three categories:

1) to prevent the Holy Qur'anic text being read wrongfully,

2) to understand the Holy Qur'an very well,

3) to defend the Qur'an against those who claim that the Holy Qur'anic text may have some grammatical mistakes.

'The problematics of the inflectional marks (i'rap) of the Qur'an', by Mekkî b. Ebû Tâlib el-Kaysî (d. 437/1045), is viewed as one of the important books written in this field in 10th century.

Although al-Kaysî classified his study as the problematics and non-problomatics of Qur'anic verses he only dealt with the problematics ones. In his book, al-Kaysî, studied the Qur'anic verses in the frame of the Arabic Grammer and he usually inflected the Qur'anic verses that have multimeanings because of the feature of the Arabic Language. This book has also contained very important information about Quranic recitation.

al-Kaysî examined the variety of modes that he put into his book in respect of the Arabic Grammer and explained them according to the rules of this Language. The study of the Holy Qur'anic text in respect of the Arabic Grammer has never been outdated, and therefore a vast literature has been produced.

In short, Mekkî b. Ebû Tâlib el-Kaysî's book *'The problematics of the inflectional marks (i'rap) of the Qur'an'*, has been a source book which contains very important information about both the Arabic Grammer and Quranic recitation.

ÖNSÖZ

Kur'ân'ın gramer yapısı yüzyıllardır Müslümanların ilgisini çekmiş ve onu Arap dilinin kuralları açısından inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Bunlar sırf gramer amaçlı olmayıp, temelde Kur'ân'ı daha iyi anlamayı amaçlamaktadır.

Kur'ân'ın Arap dili açısından incelenmesi önceleri Meâni'l-Kur'ân türü çalışmaların içinde yer almaktaydı. Ancak bu eserler Kur'ân i'râbına dair yazılmış müstakil eserler değildi. İ'râbu'l-Kur'ân, başlangıçta bu grup içinde mütalâa edilirken daha sonraları müstakil bir ilim hâlinde zuhûr etmiştir. (IV). X. Yüzyılda doğrudan İ'râbu'l-Kur'ân'ı konu alan pek çok eser yazılmıştır.

Kur'ân Arapça'sı fasihtir. Ancak sözdiziminin yapısı gereği, değişik anlamlara gelebilecek birçok âyet vardır. İşte İ'râbu'l-Kur'ân, bu anlamları çıkarmak gayesiyle ortaya çıkmış bir ilim dalıdır.

Bu çalışmada hicri IV. Asırda, Mekkî b. Ebû Tâlib el-Kaysî tarafından kaleme alınan ve 1973 yılında Bağdat Üniversitesi Edebîyat Fakültesi öğretim üyelerinden Dr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin tarafından tahkik edilen ve er-Risale yayınevi tarafından 1988 yılında iki cilt hâlinde IV. baskısı yapılan Müşkilü İ'râbi'l Kur'ân adlı eserin tahlili yapıldı.

el-Kaysî bu eserinde, Kur'ân âyetlerini baştan sona incelemiş ve kendine göre problemlî âyetleri izah etmiştir. Dolayısıyla eser bu yönüyle sübjektiftir. Çünkü el-Kaysî'ye göre problemlî görülen bir âyet bir başkasına göre problemlî olmayabilir. el-Kaysî , eserinde sarf ve nahivle ilgili problemlî âyetlerin îzahına geniş yer ayırmıştır. Bununla birlikte kırâatlardan bahsetmiş ve başta Basra ve Kûfe dil ekolleri olmak üzere birçok dil âliminin görüşlerinden istifade etmiştir. Bazen onlara katılmış bazen de bu görüşleri sadece nakletmekle yetinmiştir. el-Kaysî'nin eserinde izlediği metoda

bakılınca, onun belirli bir dil ekolüne bağlı kalmadığı anlaşılmaktadır. Eserinde çok farklı görüşlere yer vermiş zaman zaman onları benimsemiş zaman zaman da reddederek kendi izahını yapmıştır.

Bu çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında İ'râbu'l-Kur'ân ilmi ve bu sahada yazılmış olan eserlerden,

Birinci bölümde, Mekkî b. Ebû Tâlib el-Kaysî'nin hayatından ve eserlerinden bahsedildi son olarak da çalışmaya kaynak olarak seçilen Müşkil'ü İ'râbi'l-Kur'ân adlı eserine değinildi.

İkinci bölümde Müşkil'de geçen gramer kuralları belirli bir sistem içinde ele alındı. Bilindiği gibi Arap grameri sarf ve nahiv olmak üzere iki kısımdan oluşur. Bu bölümde seçilen örnekler sarf ve nahiv başlıkları adı altında tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Benzer örneklerin çokluğu nedeniyle, konuyla ilgili birkaç örnekle yetinildi. İncelemede daha çok, lafzında veya anlamında problem görünen âyetleri seçildi. Daha önce de belirtildiği gibi yazarın kendisi de, Kur'ân'daki bütün âyetleri değil, kendisine göre problemlili olan âyetleri i'râb etmiştir.

Eserde kırâat ilmine dair kıymetli bilgiler vardır. Bundan dolayı üçüncü bölümde, eserde geçen ve âyetlerin anlamlarına tesir eden okuyuş şekillerine yer verilmiştir.. Amaç bu kırâatların Arap gramerine göre izahını yapmaktır. el-Kaysî, eserine aldığı bu kırâatların hepsiyle Kur'ân tilâvetinin yapılamayacağını söylemektedir. Bunları hangi amaçla eserine aldığını şu cümlelerle özetlemektedir: "Biz, bütün bunları i'râbın ve onun ölçülerinin bilinmesi için zikrediyoruz. Yoksa bu şekilde Kur'ân tilaveti yapılsın diye değil. Âyetler ancak sahabe ve tabiunun meşhur sika ravilerinin rivâyetlerine ve mushafa uygun olarak okunabilir."

Ele alınan örnekler eserin tertibine göre seçilmiştir. el-Kaysî , açıklamasını yaparken konuyla ilgili âyetin bütününe yer vermemiştir. Bunun verilen örneği anlamada güçlük çıkaracağı düşünüldüğünden, örnek âyetlerin tamamı yazılmıştır.

Çalışmalarım boyunca benden maddi manevi yardımlarını esirgemeyen, istişarelerimi sürdürdüğüm esnada ahirete irtihâl etmiş olan hocam ve danışmanım Prof. Dr. Ahmet BULUT'u rahmetle anıyor ve bu çalışmayı ona ithaf ediyorum. Ayrıca kaldığım yerden çalışmamı tamamlamada bana yardımcı olan saygıdeğer hocam Yard. Doç. Dr. İsmail GÜLER'e teşekkürü bir borç bilirim.

Sarıveliler / KARAMAN 2004

İbrahim DURMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	I
İ'RÂBU'L-KUR'ÂN.....	I
A. İ'râbu'l-Kur'ân Tarifleri.....	1
B. İ'râbu'l-Kur'ân – Meâni'l-Kur'ân İlişkisi.....	3
C. İ'râbu'l-Kur'ân'ın Tarihçesi.....	4
D. İ'râbu'l-Kur'ân Kaynakları.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-KAYSÎ VE MÜŞKİLÜ İ'RÂBÎ'L-KUR'ÂN ADLI ESERİ

I.-EL-KAYSÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A. İsmi ve Nesebi.....	10
B. Doğumu ve Yetiştirilmesi.....	11
C. Kişisel Özellikleri.....	12
D. Hocaları.....	13
E. Talebeleri.....	14
F. Vefâtı.....	18
G- Eserleri.....	18
II- MÜŞKİLÜ İ'RÂBÎ'L-KUR'ÂN.....	25
A. İsmi.....	25
B. Baskıları.....	25

C. Eserin Nüshâları.....	25
D. Üslûbu.....	28
E. Eserin Etkisi.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

MÜŞKİL'DE GEÇEN BAZI GRAMER KURALLARI

VE BUNLARIN ÂYETLERE TATBİKİ

I. SARF.....	32
A. Fiiller.....	32
1. Mâzî Fiil.....	32
2. Muzâri Fiil.....	32
3. Lâzım Fiil.....	33
3. Müteaddî Fiil.....	33
B. İsimler.....	34
1. İsim.....	34
2. Cins İsim.....	35
3. Müzekker ve Müennes İsim.....	35
4. Maksûr İsim.....	36
5. Cemi' İsimler.....	37
6. İşaret İsimleri.....	37
7. Mevsul İsimleri.....	39
8. Şart İsimleri.....	39
9. Soru İsimleri.....	39
10. Zamirler.....	40
11. Sayılar.....	44
12. Zarflar.....	44

13. Mârife ve Nekra	46
C. Edatlar	46
1. Harfi Cerler	46
2. Şart Harfi	48
D. Arapça'da Bazı Ses Olayları	50
1. İ'lâl	50
2. Hazf	51
3. İdgâm	53
4. Vasl	54
II. NAHİV	55
A. Gayrı Munsarîf	55
B. İ'raktan Mahâlli Olmama	56
C. Merfular	56
1. Fail	56
2. Nâibi Fâil	56
3. Mübtedâ-Haber (İsim Cümlesi)	57
D. Nâkıs Fiiller	61
E. Mansublar	64
1. Mef'ûlü Bih	64
2. Hâl	66
3. Temyiz	68
4. İstisna	68
5. Münâdâ	68
6. İğra	69

F. Fiile Benzeyenler	69
1. İsim Fiil	69
2. Mastar.....	69
3. İsmi Tafdil.....	71
4. Medh ve Zem Fiilleri	71
G. Tâbîler	72
1. Atf	72
2. Te'kit.....	75
3. Bedel	75
4. Sıfat	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜŞKİL'DE GEÇEN KIRÂAT FARKLILIKLARI

VE BUNLARIN GRAMERE GÖRE İZAHI

I. FİİL	77
II. NÂKİS FİİL	84
III. İSİM	86
IV. İSİM FİİL	101
V. HARF	102
SONUÇ	103
BİBLİYOGRAFYA	105

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser.
- a.g.m. : Adı geçen makale
- a.g.mad. : Adı geçen madde
- a.g.tz. : Adı geçen tez
- Ay. : Aynı yer.
- Bkz. : Bakınız
- c. : Cilt
- DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- h. : Hicrî
- İSAV. : İslami İlimler Araştırma Vakfı
- m. : Milâdî
- mad. : Madde
- M.Ü.İ.F.V. : Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları
- neşr. : Neşreden
- s. : Sayfa
- sy. : Sayı
- S.Ü.İ.F.D. : Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
- t.y. : Tarih yok
- tah. : Tahkik eden
- vb. : Ve benzeri
- Y.Y.Ü.İ.F. : Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

İ'RÂBU'L-KUR'ÂN

A. İ'râbu'l-Kur'ân Tarifleri

Sözlükte bir şeyin aslını ve hakikatini ortaya çıkarmak, açıklamak anlamına gelen i'râb kelimesi terim olarak Arap dilinin söz dizimini (nahiv/sentaks) incelemek demektir. Kur'ân ilimleri arasında yer alan i'râbu'l-Kur'ân'da da âyetler cümle ve terkip yapısı açısından ele alınır.¹

İ'râbın sözlük anlamında bir şeyin aslını ve hakikatini ortaya çıkarmak anlamları vardır. İ'râbu'l-Kur'ân ilminde de aslolan, âyetlerde, i'râbın değişmesiyle ortaya çıkan mânâ farklılığını ortaya çıkarmaktır.

İ'râbu'l-Kur'ân, Ulûmü'l-Kur'ân içerisinde önemli bir yer tutar. Bu konuda bir çok müstakil eserler verilmiştir. Bu eserlerden bazıları Kur'ân'ı baştan alarak kendi sırası içerisinde âyet âyet inceleyip tamamlamış, bazıları Kur'ân'ı kısmen ele alarak incelemelerini belli sıra ya da âyetlere inhisâr ettirmişler, bazıları da belli ölçüler içerisinde Kur'ân âyetlerini ihataya çalışmışlardır. Ayrıca bütün tefsirler, açıklamaları içerisinde, dozu değişen ölçülerde i'râba yer vermişlerdir.²

Ulûmü'l-Kur'ân'ın i'râbla ilişkisi son derece doğaldır. Çünkü Kur'ân da neticede bir kitaptır ve diğer kitaplarda olduğu gibi o da harflerden, kelimelerden ve cümlelerden oluşmaktadır. Her dilin kendine göre kuralları vardır. Kur'ân da Arapçadır. Arapça da bir dil olduğuna göre mutlaka dili Arapça olan Kur'ân'ın da kendine has bir

¹ Birşık, Abdülhamit, "İ'râbu'l-Kur'ân" mad., D.İ.A., İstanbul 2000, c.XXII, s.376.

² Kayapınar, Durmuş Ali, "İ'râbu'l-Kur'ân (Kur'ân-ı Kerîm'in Gramerine Giriş)", S. Ü. İ. F.D., sy.3, Konya 1990, s.331.

grameri olacaktır. İşte i'râbu'l-Kur'ân bu gramer yapısının incelenmesi amacıyla ortaya çıkmış bir ilim dalıdır ve bu yönüyle bir çok Kur'ân ilminin temelini oluşturmaktadır.

İ'râbu'l-Kur'ân, Allâh Kelâmı'nın her çeşit (lafzî, takdîrî, ve mahâllî) ifâde tarzlarını, mânâları karşılayış biçimlerini, uyarınca cereyân ettiği temel düsturları, nâzil olduğu dilin tâbî olduğu gramer kurallarını âyeti kerîmelere uygulayarak âyeti kerîmelerden Allâhın murâdına en uygun mânâları elde etme sanatıdır.³

Bu tariftten de anlaşılacağı üzere i'râb geniş kapsamlı bir uğraş alanıdır. Yalnız burada şu hususu belirtmekte yarar vardır. Arap diline vakıf olabilmek için sadece onun gramer yapısını öğrenmek yeterli değildir. Arap diline bir bütün olarak vakıf olmak gerekmektedir. Saf Arapça'yı konuşan bedevi Arapların yaşayışlarına etki eden sosyolojik ve psikolojik nedenleri, bu dilin zaman içinde geçirdiği evreleri ve bu evreler içinde meydana gelen değişiklikleri vb. bilmek gerekmektedir. Elbette ki gramer önemlidir. Ancak o gramerin oluşmasına zemin hazırlayan asıl dil yani ana dil daha önemlidir. Çünkü gramerin olabilmesi için ortada bir dilin olması gerekmektedir. Yani dil gramerden önce var olmuştur ve gramer de mevcut dilin kullanım ve yazım kurallarına göre ortaya çıkmıştır.

İ'râbu'l-Kur'ân'la ilgilenen alimler sadece Arap diline tüm yönleriyle vakıf olmakla kalmamışlar, Ulûmü'l-Kur'an denilen tefsir, kırâat, nüzûl sebepleri, nâsih-mensûh vb. ilim dallarıyla da ilgilenmişler ve bu alanda yeterli bilgi birikimine ulaşmışlardır.

Ulûmü'l-Kur'ân'ın ilk ortaya çıkan dallarından birisi de İ'râbu'l-Kur'ân'dır. Yalnız İ'râbu'l-Kur'ân diğer Kur'ân ilimleri gibi bağımsız ve kendine göre kuralları olan bir ilim dalı olarak değil de Meâni'l-Kur'ân türü çalışmaların içerisinde dağınık bir

³ Kayapınar, a.g.m., s.367-368

hâlde bulunmaktaydı. Onun müstakil bir ilim hâline gelişi h. II. yüzyılın sonlarıyla, III. yüzyılın başlarına tekâbül etmektedir.

Arap dilinde i'râb, hem dinleyici için hem de konuşmacı için bir rehber görevini görmektedir. İ'râbsız bir söz, dinleyici tarafından da söylendiği zaman abes kaçır. Özellikle edebî özelliği olan metinlerde i'râbın zarureti kendisini daha fazla hissettirmektedir. Kur'ân metni gibi yüksek edebi değere sahip bir metnin i'râbsız olarak tamamen anlaşılması adeta imkansızdır.⁴

Her dilin kendine has kuralları vardır. Gerek sözlü gerekse yazılı dilde karşımıza çıkan bu kurallar, kullanılan dilde adeta koruyucu bir bekçi gibi görev yapmaktadırlar. Kullanılan bir cümlenin doğru ya da yanlış diye değerlendirilmesi, aynı dilin gramer kuralları aracılığıyla olmaktadır. Bu kurallar özellikle edebi özelliği baskın gelen eserlerde daha fazla gündeme gelmektedir. Çünkü mevcut eserin, kullanıldığı dilin gramer kurallarına uymaması hem o esere hem de eserde kullanılan dile eleştirilerin gelmesine sebep olmaktadır.

Kur'ân, nazil olduğu dönemde çok yüksek bir edebi özelliği de beraberinde getirmişti. Arap dilini ustalıkla kullanan şairler bile Kur'ân'ın edebi özelliği ve kullandığı sade ve akıcı dili karşısında hayranlıklarını gizleyememişlerdi. Eğer Kur'ân'ın metninde Arap diline aykırı kullanımlar ve cümleler yer alsaydı bu hemen fark edilir ve Kur'ân'a yönelik eleştirilerin ardı arkası kesilmezdi.

B. İ'râbu'l-Kur'ân – Meâni'l-Kur'ân İlişkisi

Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbu'l-Kur'ân ilimleri birbiriyle adeta iç içe girmiş Kur'ân ilimleridir. Ancak Meâni'l-Kur'ân ile İ'râbu'l-Kur'ân arasında yapılan karşılaştırmada

⁴ Çelik, Hâil, 20. Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları, İstanbul, 1996, s.190

Meâni'l-Kur'ân'ın İ'râbu'l-Kur'ân'dan daha geniş konuları ele alan bir ilim dalı olduğu görülmektedir.

Meâni'l-Kur'ân, bütün Kur'ân ilimlerini içine alan (i'râb, şiir, nahiv, bâdiyede yaşayan Araplar'ın sözleri, rivâyet tefsiri, hadisler, sahabe kavilleri...) bir Kur'ân ilmidir. Oysa İ'râbu'l-Kur'ân, Meâni'l-Kur'ân'a göre daha husûsi bir görünüm arz etmektedir. Bu eserler sâdece Kur'ân'ın i'râbına hasredilmiş eserlerdir. Buradan şöyle bir yargıya varılması mümkündür. Bütün Meâni'l-Kur'ânlar İ'râbu'l-Kur'ân'dır, Ancak bütün İ'râbu'l-Kur'ân'lar Meâni'l-Kur'ân değildir.⁵

C. İ'râbu'l-Kur'ân'ın Tarihçesi

Hız. Muhammed'in sağlığında Kur'ân'ın yanlış okunması gibi bir durum sözkonusu değildi. Çünkü Hız. Muhammed bizzat vahye muhatap olan kişi olarak bu yanlış okumalara müsaade etmiyor, yanlış okuma vuku bulursa da bunu anında düzeltiyordu. Ancak onun vefatından sonra İslâm dini, fetihler sonucunda Arap olmayan milletleri de içine almaya başlamıştı. Asılları itibariyle Arap olmayan bu yeni insanlar doğal olarak Kur'ân'ın Arapça olarak okunması hususunda birtakım hatalar yapmaya başladılar. İşte bu yanlış okumaların önüne geçmek amacıyla Kur'ân âyetleri üzerinde birtakım noktalama ve harekeleme işlemleri gerçekleştirilmişti. Bu işi yapanların başında da ebu'l-Esved ed-Düelî gelmektedir.

Ebu'l-Esved ed-Düelî, yanlış okumalar üzerine yapmaya karar verdiği noktalama ve harekeleme işlemi için "Kur'ân'ı i'râb etmek" tâbirini kullanmıştır.⁶

⁵ Konuyla ilgili olarak bkz. Kayapınar, "Meâni'l-Kur'ân ile İ'râbu'l-Kur'ân'ların Karşılaştırılması", S.Ü.İ.F.D., Sy.4, Konya1991, s.95-112

⁶ Birışık, a.g.mad., s.377.

Nahiv ilmi h. II. yüzyılın ortalarına doğru müstakil bir ilim haline gelmeye başlamış ve hemen akabinde Kur'ân'ın Arap grameri açısından incelenmesi anlamına gelen İ'râbu'l-Kur'ân ilmi ortaya çıkmıştır. Demek ki İ'râbu'l-Kur'ân ilminin ortaya çıkmasındaki ana neden Kur'ân âyetlerini yanlış okumayı önleme arzusudur.

“İ'râbu'l-Kur'ân ilminin meydana gelmesinde etkin olan bir başka husus, Kur'ân'ın çoğaltılması esnasında ortaya çıktığı iddia edilen lahn (i'râb/dil hatası) meselesidir. Mushafta lahn bulunduğu ilk dönemlerden itibaren tartışılmış olup konuyla ilgili bazı rivâyetler mevcuttur.”⁷ Bu rivayetler üzerinde bir çok yorum yapılmıştır.⁸

Kur'ân'ı yanlış okumanın önüne geçmek ve Kur'ân metninin kusursuz olduğunu ispat etmek için Müslümanlar İ'râbu'l-Kur'ân konusuna büyük önem vermişler ve bu konuda geniş bir literatürün oluşmasını sağlamışlardır.⁹ Tüm bu gayretlerin sonucunda da Sibeveyh'in el-Kitâb isimli eseriyle başlayan ve günümüze kadar gelen büyük bir İ'râbu'l-Kur'ân literatürü ortaya çıkmıştır.

D. İ'râbu'l-Kur'ân Kaynakları

“Tefsirin nahivle tanışması ile ortaya çıkan bu eserler genel olarak Kur'ân'ın anlaşılmasına yardım vazifesi görmüşlerdir. Yoksa bu eserler sırf gramer hedef alınarak kaleme alınmamışlardır.”¹⁰ Ancak şu da bilinmelidir ki Meâni'l-Kur'ân türü eserlerde

⁷ Birışık, a.g.mad., ay.

⁸ Bu rivâyetler hakkındaki yorumlar ve İslâm âlimlerinin bunlara verdiği cevaplar için bkz., Ayduz, Davut, “Kur'ân'ı Kerîm'in Gramer Yapısına Bir Bakış”, Y.Y.Ü.İ.F, Kur'ân ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu, Erzurum, 2001, s.354-363.

⁹ Birışık, a.g.mad., s.377-379.

¹⁰ Eren, A. Cüneyt, “Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları –III”, Tartışmalı İlmî Toplantı, İstanbul, 14-15 Ekim 2000, s.52.

de Kur'ân i'râbına dair kıymetli bilgiler bulunmaktadır.¹¹ İ'rabu'l-Kur'ân'a dair yazılan başlıca kaynaklar şunlardır:¹²

- Sîbeveyh, el-Kitâb.

- Kisâi, Maktû'l-Kur'ân ve Mevsuluh.

- Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, el-Mesâdir fi'l-Kur'ân ve el-Cem' ve't-Tesniye fi'l-Kur'ân.

- Kutrub, İ'râbu'l-Kur'ân.

- Zeccâc, Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhû (nşr.İbrâhim el-Ebyârî bu eserin Mekkî b. Ebû Tâlib'e ait olduğunu ileri sürmüş, Durmuş Ali Kayapınar ise bu eserin Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Bâkulî'ye aidiyetini ispat etmiş ve gerçek adının Keşfü'l-Mu'dilât fi Nüketi'l-Meânî ve'l-İ'râb ve İ'leli'l-Kirâ'âti'l-Merviyye 'ani'l-e'immeti's-Seb'a olduğunu söylemiştir.)¹³

- Nahhâs, İ'râbu'l-Kur'ân (Kâhire 1974; nşr. Züheyr Gâzî Zâhid, I-II, Bağdat 1979)

- İbn Hâleveyh, İ'râbu Selâsîne Sûre Mine'l-Kur'âni'l-Kerîm (nşr. Abdurrahîm Mahmûd, Kâhire, 1941.

- İbn Hâleveyh, İ'râbu kirâ'âti's-Seb'a ve 'İlelühâ (nşr. Abdurrahmân b. Süleymâ Useymîn, I-II, Kâhire 1992.

¹¹ Meâni'l-Kur'ân literatürü için bkz. Kayapınar, Meâni'l-Kur'ân ile İ'râbu'l-Kur'ân'ların Karşılaştırılması, S. Ü. İ. F.D., s.119-152; Güler, İsmâil, Kur'ân'ın İ'râbı ve İbn Hâleveyh'in Bu Sahaya Katkıları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1991, s.32-34.

¹² Birışık, a.g.mad., s.377-379

¹³ Kayapınar, ez-Zeccâc'a Nispet Edilen "İ'râbu'l-Kur'ân" Kimindir? ve Bu Kitabın Gerçek Adı Nedir?, S.Ü.İ.F.D., sy.7, Konya 1997, s.81-108.

- Ahfeş el-Asgar, el-Kitâbu'l-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd (Süleymâniye Ktp. Lâleli, nr. 79; Râgıp Paşa Ktp. nr. 26/29)
- İbn Eşte, Riyâzâtü'l-elsine fî İ'râbi'l-Kur'ân ve Meânî (İbnü'n-Nedîm, s. 37)
- Ebû Ali el-Fârisî, İ'râbu'l-Kur'ân (Muhammed Hasan Bikâî, II, 471)
- İsmâil b. Hâlef es-Serâkustî, İ'râbu'l-Kur'âni'l-müstahreç min Kitâbi'l-Burhân (fî tefsîri'l-Kur'ân) (Brockelmann, GAL Suppl., 1, 721; Manîsa İl Hâlk Ktp., nr. 158.
- İbn Fûrek, Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân (İbn Hayr, s. 69)
- Ahmed b. Muhammed el-Meâfirî, el-Beyân fî i'râbi'l-Kur'ân
- Kemâleddîn el-Enbârî, el-Beyân fî garîbi i'râbi'l-Kur'ân (I-II, nşr. Tâhâ Abdülhamîd Tâhâ, Kâhire 1969)
- Zemahşerî, Nüketü'l-i'râb (Leknev 1872)
- Ömer b. Osmân el-Cenzî, İ'râbu Fâtihati'l-Kitâb (Süleymâniye Ktp. Lâleli, nr.3432/1)
- Muhammed b. Ebü's-Sâfî, İsti'âbü'l-Beyân fî ma'rifeti müşkili i'râbi'l-Kur'ân (İbn Hayr, s.69)
- Ukberî, İmlâ'u mâ menne bihi'r-rahmân (Kâhire, 1303)
- Ukberî, et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'ân (I-II, Leknev 1289; neşr., Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut, 1407/1987
- Müntecebüddîn, el-Hemedânî el-Ferîd fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd (neşr., Fehmî Hasan en-Nemîr v. dğr., I-IV, Doha, Katar 1991.

- İbrâhim es-Sefâkusî, el-Mücîd fi İ'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd (neşr., Mûsâ M. Zenîn, Trablus 1992.
- Ahmed b. Yusûf es-Semîr, ed-Dürrü'l-Masûn fi İlmi'l-Kitâbi'l-Mübîn, Beyrut 1982
- İbn Hişâm en-Nahvî, İ'râbi Fâtihati'l-Kitâb ve'l-Bakara (neşr., M. Saffet el-Mürsî, Kâhire 1987
- İbn Hişâm en-Nahvî, İ'râbu Selâsine Sûre Mine'l-Mufassal (Âtîf Efendi Ktp., nr. 2818/2; Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmûd Hüdâyi, nr, 76/1)
- İbn Hişâm en-Nahvî, el-İ'râb'ân kavâ'idi'l-i'râb (İstanbul, 1283)
- Muhyiddîn el-Kâfiyeci'nin yukarıdaki esere yazdığı şerh (neşr., Fahreddîn Kabâve, Dimeşk 1993.
- Muhyiddîn Mehmed Şeyhzâde'nin aynı esere yazdığı şerh (neşr., İsmâil Merve, Beyrut, Dimeşk 1995.
- İshâk b. Mahmûd b. Hamza, et-Tenbîh fi i'râbi'l-cüz'i'l-âhir min selâsine cüz'en mine'l-Kur'ân (Süleymâniye Ktp., Yusuf Ağa, nr. 38; Kadızâde Mehmed Efendi, nr. 16.
- Hacı İbrâhim et-Tosyâvî, Letâ'ifü i'râbi'l-Kur'ân (Süleymâniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 1464/1.
- Ebû Zeyd es-Seâlibî, Tuhfetü'l-ihvân fi i'râbi ba'zı âyi'l-Kur'ân.
- Zekeriyâ el-Ensâri, İ'râbü'l-Kur'ân.
- Ebüssuûd Efendi, İ'râbü Sûreti'l-Fâtîha.

- Hatîb et-Tebrîzî, el-Mûlahhâs fî i'râbi'l-Kur'ân (Süleymâniye Ktp., Hamîdiye, nr. 59)

- Mahmûd Sâfî, el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'ân ve Sarfih ve Beyânih Ma'a Fevâid Nahviyye Hâmme (I-XXXI, Dimeşk, Beyrut 1990)

- Muhammed Ali Tâhâ ed-Dürre, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve i'râbuhû ve beyânuh (I-XVI, Dimeşk, Beyrut, 1990)

- Muhyiddîn Dervîş, İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm (I-X, Humus, 1980-1988)¹⁴

- Behced Abdülvâhid Sâlih, el-İ'râbu'l-Mufasssal li-Kitâbillâhi'l-Mürettel (I-XII, Amman, 1993)

- Abdülcevâd Tayyib, el-İ'râbu'l-Kâmil li-Âyâtil Kur'âni'l-Kerîm (Kahire, 1979-1992 (1-4 ve 30. cüzlerin i'râbi)

- Ali Haydar, İ'râbu sûreti Âli İmrân (Dimeşk, 1973)

- Muhammed Câ'fer İbrâhim el-Kerbâsî, Mülhâtü'l-İ'râb fî Nuhbe min Suveri'l-Kitâb (Necef, 1988)

- Mahmûd Ahmed Nahle, Fî i'râbi'l-Kur'ân (Beyrut, 1988)

- Muhammed Fehîm Ebû Ubeyye, Mu'cemü i'râbi elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm (Beyrut, 1990)

- Muhammed Seyyid Tantâvî, Mu'cemü i'râbi elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm (Beyrut, 1996)

¹⁴ Eserin tanıtımı hakkında bkz. Çelik, a.g.e., s.191-194.

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-KAYSÎ VE MÜŞKİLÜ İ'RÂBÎ'L-KUR'ÂN ADLI ESERİ I.-EL-KAYSÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A. İsmi ve Nesebi

İsmi, Mekkî b. Ebû Tâlib Hammûş b. Muhammed b. Muhtâr el-Kaysî el-Mukrî'dir.¹⁵ Kaynaklar, Mekkî b. Ebû Tâlib'e dört tane nisbette bulunurlar. Bunlar "el-Kaysî", "el-Mağribî", "el-Kayrevanî" ve "el-Endelüsî" dir. Bunlardan en önemlisi "el-Kaysî" nisbetidir. Hemen hemen bütün terâcim kitabları ittifakla bu nisbeti kaydederler.¹⁶

¹⁵ el-Kıfî, Cemâluddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf, İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât, (tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kâhire, 1986, c.III, s.313-319; el-Hamevî, Yâkut, Ebû Abdillâh Şihâbu'ddîn Yâkut b. Abdillâh, Mu'cemu'l-Udebâ, 3. baskı, Dâru'l-Fikr, bsmy., 1980, c.XIX, s.167-171; es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, Buğyetü'l-Vuât fi Tabakâtü'l-Lügaviyyîn ve'n-Nuhât, (tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm) el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1964, c.II, s.298; İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Fellâh Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed, Şezerâtü'z-Zehab, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y., c.III, s.260-261; ez-Zehabî, el-İmâm Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kiber alâ Tabakâti'l-A'sâr, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1988, c.I, s.394-396; el-Yemânî, Tâcuddîn Abdulbâki b. Abdilmecîd, İşâretü't-Ta'yîn fi Terâcimi'n-Nuhât ve'l-Lügaviyyîn, (tah. Abdilmecîd Diyâb), Merkezu'l-Melik Faysal, Riyad, 1986, s.216; Kayapınar, Mekkî İbnü Ebî Tâlib el-Kaysî, Asrı-Hayati ve Eserleri, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 1986, s.41-96; Kayapınar, "Meâni'l-Kur'ân Literatürü", S.Ü.İ.F.D., Konya 1994 Sayı 5, s.144-145; İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Ebî'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, Çâyetü'n-Nihâye fi Tabakâkâti'l-Kurrâ, Mısır 1933, c.III, 309; es-Suyûtî, Mu'cemu Tabakâti'l-Huffâz, (tah. Eş-Şeyh Abdülazîz İzzeddîn Seyravân), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, t.y., 293; Abdülvehhâb, Hasan Hüseyin, Kitâbu'l-U'mr fi'l-Musannefât ve'l-Müellifîne't-Tûnusiyîn, Müessesetü'l-Vataniyye, Tunus, t.y., c.I, s.128-136; Kehhâlee, Ömer Rızâ, Mu'cemu'l-Müellifîn, Mektebetü'l-Mesnâ, Beyrut, c.XIII, s.3; Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafâ, Miftâhü's-Seâde ve Misbâhü's-Siyâde, (tah. Kâmil Kâmil Bekri, Abdü'l-Vehhâb Ebu'n-Nûr), Dâru'l-Kütübi'l-Hadîs, Kâhire, c.II, s.84; İbn Ferihûn Mâlikî, ed-Dîbâcû'l-Mezheb (tah. Muhammed Ahmed abu'n-Nûr), Dâru't-Türâs, Kâhire, ty., c.II, s.342; ez-Zehabî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Osman, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983, c.XVII, s.591-593; Mustafa İbrâhim Meşînî, Medresetü't-Tefsîr fi'l-Endelüs, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986, s.70-71; Ahmed Hasan Ferhât, Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsîru'l-Kur'ân, Dâru'l-Furkân, Kuveyt 1983, 47; Singh, N.K. - Agwan, A. R., Encyclopaedia Of The Holy Qur'an, Delhi, 2000, c.III, s.729-731; Brockelman, Geschichte Der Arabischen Litteratur, Leiden E. J. Brill, 1937, 718-719; Abdüsselâm Ahmed Küsnûni, el-Medresetü'l-Kur'âniyye fi'l-Mağrib, Ribâd, ths, c.I, 74-7; İbn Hâllikân, Ahmed, b. Muhammed b. Ebî Bekr, Vefeyâtü'l-A'yân, (tah. İhsan Abbas), Dâru's-Sâdir, Beyrut 1977, c.V, s.274-277.

¹⁶ Kayapınar, a.g.tz., s.42.

B. Doğumu ve Yetiřmesi

el-Kaysî, h. 355 yılında¹⁷, Şâban ayının sondan geriye doğru, dokuzuncu¹⁸ günü güneş doğarken veya güneş doğmadan az önce Kayrevan'da dünyaya gelmiştir. Kayrevan, İfrîkiyye'nin VII XI. Yüzyıllar arasındaki başşehridir.¹⁹ Aynı şehirde büyüdü ve gelişti. 13 yaşında iken yâni 368 yılında Mısır'a gitti. Orada bazı alimlerle ilmi münakaşalar yaptı. 374 yılında tekrar Kayrevan'a döndü. Burada öğrenimini tamamladı ve kırâat ilmi hakkında da dersler aldı. 377 yılında ikinci kez Mısır'a gitti. Aynı yıl hacca gitti. Mısır'da iki yıl kaldıktan sonra 379 yılında tekrar Kayrevan'a döndü. Burada kırâat ilmine devam etti. 382 yılında üçüncü kez Mısır'a gitti. Geri kalan ilimlerini burada tamamladı. Daha sonra 383 yılında tekrar Kayrevan'a döndü ve 390 yılının sonuna kadar burada kaldı. Dört kez üst üste hac yaptıktan sonra 391 yılında Mekke'den Mısır'a geçti. 392 yılında tekrar Kayrevan'a döndü.

Görülüyor ki, 13 yaşına kadar, Kayrevan'da Kur'ân okuyup, ulûmi ibtidâiyye'yi tahsil eden el-Kaysî, bu küçük yaşlarda Kayrevan gençleri arasında kabiliyet ve üstünlüğünü ortaya koymuş olacak ki, bu küçük yaşta şark ulemâsının ilmini tevârüs etmek üzere Mısır'ın yolunu tutmuştur. 13 yaşından 38 yaşına kadarki 35 senelik ömrünü Kayrevan-Mısır, Mısır-Hicaz, Mısır-Kudüs ve Mısır-Kayrevan arasında mekik dokuyarak; Kayrevan'da, Mısır'da ve Hicaz'da bir çok hocadan kırâat, tecvîd, hisâb, nahiv, lügat, tefsir, fıkıh, kelam, edebiyat ve benzeri ilimleri okuyarak geçirmiştir. En az dört defa Kayrevan'dan Mısır'a, iki defa Mekke'ye gidip geldiğini hemen hemen bütün kaynaklar benzer ifadelerle zikretmektedir. 368-393 / 978-1002 yılları arası sırf ilim

¹⁷ Yâkut el- Hamevî'ye göre el-Kaysî'nin doğum tarihi h. 354 dür. Bkz. el- Hamevî, a.g.e., s.168.

¹⁸ el- Kıffî ve Yâkut el- Hamevî, Mekkî'nin doğum gününün Şâban ayının sondan geriye doğru yedinci günü olduğunu söylemişlerdir. . el-Kıffî, a.g.e., s.313, el-Hamevî, a.g.e., s.167

¹⁹ Özkuyumcu, Nadir, "Kayrevân" mad. D.İ.A., Ankara 2002, c.XXV, s.88

tahsili yolunda geçirdiği 25 senelik ömrünün 10 sene kadarını Kayravân'da, 10 sene kadarını Mısır'da, 4 sene kadarı da Hicaz'da geçmiştir.²⁰

İbnü'l-Cezerî, Tabakâtu'l-Kurrâ'sında, el-Kaysî'nin kitaplarından bahsederken onun Şam bölgesine de gittiğini söylemektedir. Öyle görülüyor ki el-Kaysî Mekke'den Mısır'a giderken Şam'a da uğradı. Çünkü bizzat kendisi, Müşkil-i İ'râbi'l- Kur'ân'ı Şam'da, h. 391 yılında yazdığını söylemektedir.²¹

C. Kişisel Özellikleri

a) İlmî Konumu

el-Kaysî, Kur'ân ilimlerinde ve Arap dilinde derinleşmiş bir âlimdir. Kuvvetli bir hafızaya sahiptir. Kur'ân ilimleri ile Arap dili dallarında oldukça fazla eser yazmıştır.²²

el-Kaysî'den ilim alan öğrencilerinin sayısı kırkı aşmaktadır.

b) Ahlâkî Özellikleri

el-Kaysî, hayırsever, fazilet sahibi, mütevazî, dindar, doğruluk ve duasının makbul oluşuyla meşhur birisidir. Onun duasının makbul biri olduğuna dair kaynakların çoğunda şöyle bir hikaye geçer: Kurtuba camiinde hutbe okurken adamın biri ona musallat olmuştu. el-Kaysî, hutbe okurken bu adam onu tenkit eder, onun yanlış ve dil sürçmelerini sayardı. Çünkü hutbe okurken çok duraksayan bir konuşma yapısına sahipti. el-Kaysî de bundan rahatsız olurdu. Bir gün cemaatine döndü ve şöyle dedi: "Duama hep birlikte âmin deyin". Sonra ellerini kaldırıp üç defa şöyle dua etti:

²⁰ Kayapınar, a.g.e., s.53

²¹ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., c.II, s.310

²² el- Kıffî, a.g.e., s.313; İbnü'l-İmâd, a.g.e., s.260; ez- Zehebî, a.g.e., s.395

“Allah’ım beni ondan koru” Cemaat da hep birlikte âmin dediler. Bu duadan sonra adamın eli ayağı tutulup kötürüm oldu ve bir daha camiye gelmedi.²³

c) Mezhebi

Mekkî b. Ebî Talib el-Kaysî Mâlikî mezhebindedir. Bu mezhebin, Endülüs’te yayılması faaliyetlerine bizzat iştirak etmiştir.²⁴

D. Hocaları

a) Mısır’da

1- Ebu’t-Tayyib Abdü’l-Mün’im İbni Ğalbûn (309-389/921-999)²⁵

2- Ebu’l-Hasen Tâhir b. Abdi’l-Mün’im b. Ubeydillah. b. Ğalbûn (v.339/1010)²⁶

3- Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekri’l-Udfevî (304-388/916-998)²⁷

4- Ebu’l-Adiyy İbnü’l-İmâm (290-380/902-990)²⁸

b) Kayrevan’da

1- Ebu Muhammed Abdullah b. Ebî Zeydi’l-Kayrevanî (310-382/922-992)²⁹

²³ el-Kıfî, a.g.e., s.314; es- Suyûtî, a.g.e., s.298; ez-Zehabî, a.g.e., s.395; İbnü’l-’İmâd, a.g.e., s.260

²⁴ İbn Hâllikân, a.g.e., c.III, s.320

²⁵ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., c.I, s.470-471

²⁶ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., c.I, s.339

²⁷ es- Suyûtî, a.g.e., c.I, s.189; İbnü’l-’İmâd, a.g.e., c.III, s.130; ez-Zehabî, a.g.e., c.I, s.353-354

²⁸ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., c.I, s.394-395

²⁹ İbnü’l-’İmâd, a.g.e., c.III, s.131

2- Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Hâlef el-Meâfiri'l-Kâbisî (324-403/936-1012)³⁰

3- Ebû Abdillâh Muhammed b. Câferi't-Temimî el-Kezzâz (342-412/953-1021)³¹

c) Mekke'de

1- Ebu'l-Hasen Ahmed b. İbrâhim ibn Ferâs el-Abkâsî (405/1014)³²

2- el-Hâfız Abdullâh b. Ahmed Ebu Zerri'l-Herevî (355-435/965-1033)³³

E. Talebeleri

1- Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Hâlid b. Ahmed b. Mehdî'l-Kelâ'i (394-432/1003-1040)³⁴

2- Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Mutarrif el-Kinâni el-Kurtubî (387-454/997-1062)³⁵

3- Ebu'l-Velid Muhammed b. Cevher b. Abdillâh b. Ğamr b. Yahyâ b. el- Ğafir İbni Ebî Abdeh (391-462/1001-1070)³⁶

4- Ebû Tâlib Muhammed b. Mekkî b. Ebû Tâlib b. Muhtâr el-Kaysî (414-474/1023-1081)³⁷

³⁰ Kehhâle, a.g.e., c.VII, s.194

³¹ Kehhâle, a.g.e., c.IX, s.148

³² el-Kıfî, a.g.e., c.III, s.313; İbnü'l-'İmâd, a.g.e., c.III, s.173

³³ İbnü'l-'İmâd, a.g.e., c.III, s.254

³⁴ İbnü'l-Cezeri, a.g.e., c.I, s.113

³⁵ İbnü'l-Cezeri, a.g.e., c.II, s.89

³⁶ Kehhâle, a.g.e., c.IX, s.162

³⁷ İbnü Beşkuvâl, Ebû'l-Kâsım, Hâlef b. Abdilmelik, Kitâbu's-Sıla fi Târîhi Eimmeti'l-Endelüsî ve Ulemâihim ve Muhaddisihim ve Fukahâihim ve Üdebâihim, nşr. es-Seyyid İzzed el-Attâr, Neşri's-Sekafeti'l-İslamiyye, Kahire 1955, c.I, s.523

5- Ebû'l-Velîd Süleymân b. Hâlef b. Sa'd b. Eyyûb b. Vâris et-Tecîbi el-Bâcî
(403-474/1012-1081)³⁸

6- Ebu'l-Esbâğ Abdü'l-Azîz b. Ahmed el-Yahsûbî (...-400/...-1009)³⁹

7- Abdullâh b. Muhammed b. Süleymân (...-419/...-1028)⁴⁰

8- Ebû Muhammed Abdullâh b. Yûsuf b. Nâmi b. Yûsuf b. Ebyâz er-Rahûnî
(348-435/959-1042)⁴¹

9- Ebu Ca'fer Bekr b. İsa b. Se'id b. Ahmed b. A'lâ b. Eş'âs el-Kindî (...-
454/...1062)⁴²

10- Ebû'l-Mutarraf Abdurrahmân b. Hâlef b. Hakem (...-454/...-1062)⁴³

11- Ebû Mervân Abdülmelik b. Ziyâdetullâh b. Ali b. Hüseyin b. Muhammed b.
Esedî't-Temîmî (396-456/1005-1063)⁴⁴

12- Ebû Abdillâh Muhammed b. el- Habîb b. Tâhir b. Ali b. Şemmâh el-Ğâfikî
(...-459/...-1066)⁴⁵

13- Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed el-Ezdî (...-462/...-1069)⁴⁶

14- Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Abbâs (...-463/...-1070)⁴⁷

³⁸ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.197-199

³⁹ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.350

⁴⁰ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.256

⁴¹ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.262

⁴² İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.117

⁴³ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.322

⁴⁴ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.343

⁴⁵ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.512

⁴⁶ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.97

⁴⁷ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.272

15- Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Se'îd el-Meâfirî (...-469/...- 1076)⁴⁸

16- Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdurrahmân b. Abbâs b. Şuâyb (391-472/1000-1079)⁴⁹

17- Ebû Abdillâh Muhammed b. Şurayh b. Ahmed er-Ruaynî (392-476/1001-1083)⁵⁰

18- Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Esbâğ el-Ezdî (...-477/...-1084)⁵¹

19- Ebû Abdillâh Ferâc b. Abdilmelik b. Sa'dân el- Ensâri (...- 478/...- 1085)⁵²

20- Ebû Muhammed Abdullâh b. Sehl b. Yûsuf el-Ensârî (...-480/...-1087)⁵³

21- Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed es-Sehnâcî (...-480/...-1087)⁵⁴

22- Ebû Abdillâh Muhammed b. Beşîr el-Meâfirî es-Seyrâfî (...-481/...-1088)⁵⁵

23- Ebu'l-Kâsım Hâlef b. Rizk el-Emevî (407-485/1016-1092)⁵⁶

24- Ebû Abdillâh Muhammed b. İsa b. Ferâc b. Ebî'l-Abbâs b. İshâk et-Temîmî el-Meğânî (402-485/1011-1092)⁵⁷

⁴⁸ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.518

⁴⁹ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.325

⁵⁰ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.II, s.523-524

⁵¹ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.II, s.524-525

⁵² İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.II, s.438

⁵³ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.276-277

⁵⁴ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.328

⁵⁵ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.II, s.526

⁵⁶ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.168-169

⁵⁷ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.II, s.528

- 25- Ebû'l-Esbâğ İsa b. Sehl b. Abdillâh el-Esedî (413-486/1022-1093)⁵⁸
- 26- Ebû Muhammed Abdillâh b. Ferec b. Ğazlûn el-Yasûbî (407-487/1016-1094)⁵⁹
- 27- Ebû Mervân Abdülmelik b. Sirâc b. Abdillâh b. Muhammed b. Sirâc (400-489/1009-1095)⁶⁰
- 28- Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Müferrec b. İbrâhim (...-494/...-1100)⁶¹
- 29- Ebû Bekr Âsım b. Eyyûb el-Edîb (...-494/...-1100)⁶²
- 30- Ebû Umrân Mûsâ b. Süleymân el-Lahmî (...-494/...-1100)⁶³
- 31- İbnü'l-Hasen Yahyâ b. İbrâhim b. Ebî Zeyd el-Levâtî (406-494/1015-1102)⁶⁴
- 32- Ebû Bekr Hâzim b. Muhammed b. Hâzim el-Mazûmî (410-496/1019-1102)⁶⁵
- 33- Ebû Abdillâh Muhammed b. Ferec (...-497/...-1103)⁶⁶
- 34- Ahmed b. Ebî'l-Ferec el-Enevî (...-498/...-1104)⁶⁷
- 35- Ebû Abdirrahmân Muâviye b. Muhammed b. Ahmed b. Meârik el-Ukaylî (...-499/...-1105)⁶⁸

⁵⁸İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.II, s.415

⁵⁹İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.276

⁶⁰İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.347

⁶¹İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.II, s.523

⁶²İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.427

⁶³İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.II, s.579

⁶⁴İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.II, s.633-634

⁶⁵İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.178

⁶⁶İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.II, s.534-535

⁶⁷İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.II, s.402

⁶⁸İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.II, s.580

36- Ebû Muhammed Abdillâh b. Se'îd b. Hakem el-Maktelî (...-502/...-1108)⁶⁹

37- Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh b. Abdirrahmân b. Ğalbûn el-Havlânî (418-508/1027-1114)⁷⁰

38- Ebû Ca'fer Ahmed b. Abdirrahmân b. Abdilhak el-Hazrecî (...-511/...-1117)⁷¹

39- Ebû Hâlid Bakıy b. Kâsım b. Abdirraûf (....-)⁷²

40- Ebu'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Ebî Tâlib el-Ferec el-Emevî (....-....)⁷³

F. Vefâtı

Mekkî b. Ebû Tâlib el-Kaysî 437/1045 yılında cumartesi günü vefât etmiştir. Pazar günü kuşluk vakti Rabaz denilen mevkîde defnedilmiştir. Cenaze namazını oğlu Ebû Tâlib Muhammed b. Mekkî kıldırmıştır.⁷⁴

G- Eserleri

el-Kaysî'den bahseden kaynakların bildirdiklerine göre pek çok alanda onun yazdığı eserlerin sayısı 80 den fazladır.⁷⁵

1- Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân⁷⁶

⁶⁹ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.280

⁷⁰ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.76

⁷¹ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.77

⁷² İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.I, s.118

⁷³ İbnü Beşkuvâl, a.g.e., c.II, s.402

⁷⁴ İbn Hâllikân, a.g.e., c.V, s.277; el-Kıftî, a.g.e., c.III, s.315

⁷⁵ el-Kıftî, age., c.III, s.315; es-Suyûtî, age., II, 298; el-Hamevî, age, VII, 174; İbnü'l-Îmâd, age., III, 261.

⁷⁶ Bu eser el-Kıftî'de "İ'râbu'l-Kur'ân" adıyla yer almaktadır.

- 2- el-Hidâye ilâ Bülûğu'n-Nihâye fî ilm'i Meâni'l-Kur'ân ve Tefsîrihî ve Envâ'i U'lûmihî. 70 cüzdür.
- 3- Müntehabü'l-Hucceti fi'l-Kıraâti li Ebî Alî el-Fârisî. 30 cüzdür.
- 4- Kitâbu't-Tefsîra fi'l-Kıraât. Beş cüzdür.
- 5- Kitâbu'l-Mûcez fi'l-Kıraât. İki cüzdür.
- 6- Kitâbu'l-Me'sûr an Mâlikî fî Ahkâmi'l-Kur'ân ve Tefsîrihî. 10 cüzdür.
- 7- Kitâbu'r-Riâye li Tecvîdi'l-Kıraât. Dört cüzdür.
- 8- Kitâbu İhtisâri Ahkâmi'l-Kur'ân. Dört cüzdür.
- 9- Kitâbu'l-Kuşûfi an Vücûhi'l-Kıraât ve İlelihâ. 20 cüzdür.
- 10- Kitâbu'l-Îzâh li Nâsihi'l-Kur'ân'i ve Mensûhihî. Üç cüzdür.
- 11- Kitâbu'l-Îcâz fî Nâsihi'l-Kur'ân ve Mensûhihî. Tek cüzdür.
- 12- Kitâbu'z-Zâhî fi'l-Lem'i'd-Dâleti alâ Usûli Müsta'meli'l-İ'râb. Dört cüzdür.
- 13- Kitâbu't-Tenbîh alâ Usûli Kıraâti Nâfi' ve Zikri'l-İhtilâfi anhü. İki cüzdür.
- 14- Kitâbu'l-İntisâf fi'r-Raddi alâ Ebî Bekr el-Üdfüviy fî mâ Zeame min Tağlîdihî fî Kitâbi'l-İbâne. Üç cüzdür.
- 15- Kitâbu'r-Risâle ilâ Ashâbi'l-Antâkiy. İki cüzdür.
- 16- Kitâbu'l-İbâne an Meâni'l-Kıraât. Tek cüzdür.
- 17- Kitâbu İntihâbi'l-Cürcâniy fî Nazmi'l-Kur'ân ve Islâhi Ğalatihî. Dört cüzdür.

- 18- Kitâbu'l-Vakf alâ Kellâ ve Belâ fi'l- Kur'ân. İki cüzdür.
- 19- Kitâbu'l-İhtilâf fi Adedi'l-A'sâr. Tek cüzdür.
- 20- Kitâbu'l-İhtilâf beyne Kâlûn ve Ebî Amr. Tek cüzdür.
- 21- Kitâbu'l-İhtilâf beyne Kâlûn ve İbnü Kesîr. Tek cüzdür.
- 22- Kitâbu'l-İhtilâf beyne Kâlûn ve İbnü Âmir. Tek cüzdür.
- 23- Kitâbu'l-İhtilâf beyne Kâlûn ve Âsım. Tek cüzdür.
- 24- Kitâbu'l-İhtilâf beyne Kâlûn ve Hamza. Tek cüzdür.
- 25- Kitâbu'l-İhtilâf beyne Kâlûn ve Kisâî. Tek cüzdür.
- 26- Kitâbu't-Tıbyân fi İhtilâfi Kâlûn ve Verş. Tek cüzdür.
- 27- Kitâbu Şerhi Rivâyeti'l-Â'sâ an ebî Bekr an Âsım.
- 28- Kitâbu Şerhi'l-İdgâmi'l-Kebîr fi'l-Mehâric. Tek cüzdür.
- 29- Kitâbu İhtisâri'l-Elifât. Tek cüzdür.
- 30- Kitâbu Şerhi'l-Fark li Hamza ve Hişâm. Tek cüzdür.
- 31- Kitâbu Beyâni's-Sağâir ve'l-Kebâir. İki cüzdür.
- 32- Kitâbu Şerhi'l-Ulemâi fi Kavlihî Teâla (وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ). Tek cüzdür.⁷⁷
- 33- Kitâbu'l-İstifâi fi Kavlihî Azze ve Celle (إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ).⁷⁸
- 34- Kitâbu'l-İhtilâfi fi'z-Zebîh Men Hüve. Tek cüzdür.

⁷⁷ Âli İmrân, 3/7.

⁷⁸ Hûd 11/, 11/107.

- 35- Kitâbu'l-İhtilâfi fi'r-Resmi "Men Hâulâi" ve'l-Hüccetü Li Külli Ferîgin. Tek cüzdür.
- 36- Kitâbu Dühûli Hurûfi'l-Cerri Ba'zuhâ Mekânu Ba'z. Tek cüzdür.
- 37- Kitâbu Tenzîhi'l-Melâiketi mine'z-Zünûbi ve Fazlihîm alâ Benî Âdem. Tek cüzdür.
- 38- Kitâbu'l-Yââti'l-Müşeddedeti fi'l-Kur'ân'i ve'l-Kelâm. Tek cüzdür.
- 39- Kitâbu Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân.
- 40- Kitâbu fihî Beyânü İhtilâfi'l-Ulemâi fi'n-Nefsi ve'r-Rûhi. Tek cüzdür.
- 41- Kitâbu Şerhi İ'câzi'l-Cezâi alâ Kâtîli's-Sayd fi'l-Harem Hataun alâ Mezhebi Mâlik ve'l-Hüccetü fi Zâlik.
- 42- Kitâbu fihî Şerhu'l-İhtilâfi'l-Ulemâi fi'l-Vakfi alâ Kavlihi Teâlâ (أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ) (يَدْعُو لِمَنْ ضَرَّهُ)⁷⁹ Tek cüzdür.
- 43- Kitâbu Şerhi Kavlihî Teâlâ (وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ). Tek cüzdür.⁸⁰
- 44- Kitâbu Şerhi Kavlihi Teâla (وَأَقْدَرْنَا لِحَبْلِهِمْ). Tek cüzdür.⁸¹
- 45- Kitâbu fi Mesâili'l-Ahbâr bi'l-Lezî ve bi'l-Elif ve'l-Lâm.
- 46- Kitâbu fihî Usûlü'z-Zâi fi'l-Kur'ân ve'l-Kelâm ve Zikru Mevâzî'hâ fi'l-Kur'ân. Tek cüzdür.

⁷⁹ Hac, 22/13

⁸⁰ Zâriyât, 51/56

⁸¹ A'râf 7/, 7/179.

47- Kitâbu fihî el-Vusûlu ilâ Tezkirati Kitâbi'l-Usûli li İbni Serrâc fi'n-Nahv.

Tek cüzdür.

48- Kitâbu et-Tezkira li Usûli'l-Arabiyye ve Ma'rifeti'l-Avâmil. Tek cüzdür.

49- Kitâbu el-İhtilâf beyne Ebî A'mr ve Hamza. Tek cüzdür.

50- Kitâbu İhtisâri'l-İdgâmi'l-Kebîr alâ Elif, Ba, Ta, Sa. Tek cüzdür.

51- Kitâbu fihî Müşkil'i Ğarîbi'l-Kur'ân. Üç cüzdür.

52- Kitâbu Şerhi'r-Râât alâ Kırââti Verş ve Ğayrih. Tek cüzdür.

53- Kitâbu İttifâki'l-Kurrâ. Tek cüzdür.

54- Kitâbu el-Medhal ilâ İlmi'l-Ferâiz. Tek cüzdür.

55- Kitâbu İhtilâfi'l-Kurra fi Yââti'l-İzâfeti ve fi'z-Zevâid. Tek cüzdür.

56- Kitâbu İhtisâri'l-Vakfi alâ Kellâ ve Belâ ve Nea'm. Tek cüzdür.

57- Kitâbu Men'i'l-Vakf alâ Kavlihî (إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَى). Tek cüzdür.⁸²

58- Kitâbu Şerhi'l-İhtilâfi fi Kavlihî (وَمَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ). Tek cüzdür.⁸³

59- Kitâbu Şerhi Ma'nâ'l-Vakfi alâ (لَا يَحْرُوكَ قَوْلُهُمْ). Tek cüzdür.⁸⁴

60- Kitâbun fihî er-Reddü alâ'l-Eimme fi Mâ Yekau' fi's-Salâti mine'l-Hatai ve'l-Lahni fi Şehri Ramazân ve Ğayrihî. Tek cüzdür.

61- Kitâbu Beyâni'l-Amel fi'l-Hac min Evveli'l-İhrâm ilâ Ziyâreti Nebî (sav).

Tek cüzdür.

⁸² Tevbe, 9/107

⁸³ Mâide, 5/103

⁸⁴ Yûnus, 10/65

- 62- Kitâbu Farzi'l-Hacci alâ Men İstetâa' İleyhi Sebîlen. Tek cüzdür.
- 63- Kitâbu't-Tezkira li İhtilâfi'l-Kurrai's-Seb'. Tek cüzdür.
- 64- Kitâbu Kısmeti'l-Ahzâb. Tek cüzdür.
- 65- Müntehabu Kitâbu'l-İhvân li İbn Veki'. İki cüzdür.
- 66- Kitâbu't-Teheccüd fi'l-Kur'ân. Dört cüzdür.
- 67- Kitâbu Kavlihî Teâlâ (من نساءكم الآتي). Tek cüzdür.⁸⁵
- 68- Kitâbu Duâi Hâtimetri'l-Kur'ân.
- 69- Kitâbu Şerhi Hâce ve Havâic ve Asluhâ. Tek cüzdür.
- 70- Kitâbu Mâ Eğfelehû İbn Meserra fi Kırâati'ş-Şâz. Tek cüzdür.
- 71- Kitâbu Şerhi'l-Âriyeti'l-Âriyye. Tek cüzdür.
- 72- Kitâbu'l-İhtilâf fi Kavlihî Teâlâ (ثم أوزننا الكتاب الذين إصطينا). Tek cüzdür.⁸⁶
- 73- Kitâbu Şerhi Kavlihî Teâlâ (شهادة بئكم...) el-Âyâtü's-Selâs. Tek cüzdür.⁸⁷
- 74- Kitâbu Vucûhi'l-Keşfi'l-Lebs elletî Lebbese Bihâ Ashâbu'l-Antâkiy fi'l-Med li Verş.
- 75- Kitâbu Şerhi Kavlihî Teâlâ (فلما تراء الجمعان). Tek cüzdür.⁸⁸
- 76- Kitâbu Ferşi'l-Hurûfi'l-Müdgame. İki cüzdür.
- 77- Kitâbu Şerhu't-Tâm ve'l-Vakf. Dört cüzdür.

⁸⁵ Nisâ 4/, 4/23.

⁸⁶ Fâtır, 35/32.

⁸⁷ Mâide, 5/106.

⁸⁸ Şuara, 26/61

78- Kitâbu Tefsîri Müşkili'l-Meânî ve't-Tefsîr. 15 cüzdür.

79- Kitâbu İ'leli Hecâi'l-Mesâhif. İki cüzdür.

80- Kitâbu Mâ Eġfelehü Kâzî. İki cüzdür.

81- Kitâbu'r-Riyâz. Beş cüzdür.

82- Kitâbu'l-Müntekâ fi'l-Ehbâr. Dört cüzdür.

83- Kitâbu't-Terġîb fi'n-Nevâfil. Tek cüzdür.

84- Kitâbu't-Terġîb fi's-Siyâm. Tek cüzdür.

85- Kitâbu Müntekâ'l-Cevher fi'd-Duâi. Tek cüzdür.

86- Kitâbu'l-Mev'izeti'l-Münebbehe. Tek cüzdür.

87- Kitâbu Meânî's-Sinîne'l-Kahtiyye ve'l-Eyyâm. Tek cüzdür.

88- Kitâbu İslâmi's-Sahâbeti'l-Muhtasar. Tek cüzdür.

89- Kitâbu'l-Mübâlaġa fi'z-Zikr.

90- Kitâbu Tahmîdi'l-Kur'ân ve Tahlîlihî ve Tesbîhihî.

III- MÜŞKİLÜ İ'RÂBİ'L-KUR'ÂN

A. İsmi

Eserin birkaç ismi vardır. "Müşkilü İ'r'abi'l-Kur'ân"⁸⁹, "Müşkil'ül Kur'ân"⁹⁰, "Müşkilâtü İ'râbi'l-Kur'ân veya Müşkilâtü'l-Kur'ân"⁹¹ veya "İ'râbü'l-Kur'ân"⁹².

B. Baskıları

Eser iki kez basılmıştır. İlk olarak Yâsin Muhammed es- Sevvâs tarafından iki cilt hâlinde 1974 senesinde Dimeşk'te, ikinci olarak ise Hâtim Sâlin ed-Dâmin tarafından 1975 senesinde yine iki cilt hâlinde tahkiki yapılmıştır.⁹³

C. Eserin Nüshâları

Eserin tespit edilebilen nüshâları şunlardır.⁹⁴

1. Ârif Hikmet kütüphanesi, tefsir kısmı, Medine, rakam 226, 198 varak, yazım tarihi h. 589
2. İslâm üniversitesi, Medine, rakam, 26-27
3. Ârif Hikmet kütüphanesi, tefsir kısmı, Medine, rakam 228, 122 varak, yazım tarihi h.1268.

⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., c.II, s.310

⁹⁰ Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdillâh b. Hacı Hâlife, Keşf'üz-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn, Thk.Şerâfüddîn Yaltkaya-Rıfat Bilge, Vekâlet'ül-Meârifî'l-Celiyye, Matbaâtü'l-Bey'iyye 1941, c.I, s.122.

⁹¹ Kâtib Çelebî, a.g.e., c.II, s.1695.

⁹² Suyûfî, a.g.e., c.II, 298; El-Hamevî, a.g.e., c.VII, s.175

⁹³ Singh, a.g.e., c.III, s.729; Muhammed İsa Sâlihiyye, el-Mu'cemu's-Şâmil li't-Türâsi'l-Arabî, Kâhire, 1995, V, 155-158; İsmâil Güler, a.g.e., s.29; Birşık, a.g.mad., s.377.

⁹⁴ Hikmet Beşir Yâsin, İstidrâkâtü Târihi't-Türâsi'l-Arabî, Tefsir ve Ulûmu'l-Kur'ân kısmı, c.II, Cidde 1422, s.417-424, İSAM 090255,

4. Bayezid Umûmî kütüphanesi, İstanbul, rakam 18692. Unvanı “ İ’râbu Müşkili Kur’âni’l-Azîm”. Yazım tarihi h. 771.

5. Zâhiriye nüshası, Dımeşk, rakam 7723. Unvanı “Tefsîru Müşkili İ’râbi’l-Kur’âni’l-Azîm”. 148 sayfadır. Yazım tarihi h. VIII.yy.

6. Karaviyyîn kütüphanesi, Fas, rakam 927. Unvanı “Tefsîru Müşkili İ’râbi’l-Kur’âni’l-Azîm”. 91 sayfadır. Yazım tarihi h. 796. Bu nüshanın ilk sayfası kaybolmuştur.

7. Zâviyetü’l-Hamzâviyye kütüphanesi, Mağrib, rakam 432. yazım tarihi h. 700.

8. Nâsriyye kütüphanesi, Mağrib, rakam 1717.

9. Umûmi kütüphane, Ribad- Vakıflar kütüphanesi- rakam 220.

10. Umûmi kütüphane, Ribad- Vakıflar kütüphanesi- rakam 334.

11. Umûmi kütüphane, Ribad- Yazma eserler kütüphanesi- rakam 3392.

12. Câmîu’l-Kebîr kütüphanesi, San’a, rakam 159. Unvanı “Müşkili İ’râbi’l-Kur’ân”. 119 sayfa. Yazım tarihi h. 1068.

13. Ezheriyye kütüphanesi, rakam 277, 213 sayfadır. yazım tarihi h. 611.

14. Ezheriyye kütüphanesi, rakam 367, 385 sayfadır. Yazım tarihi h. 1366.

15. Dâru’l –Kütübi’l-Mısriyye, rakam 87.

16. Dâru’l –Kütübi’l-Mısriyye, rakam 157. Yazım tarihi h. 490.

17. Dâru’l –Kütübi’l-Mısriyye, rakam 21024. Yazım tarihi h. 783.

18. Dâru’l –Kütübi’l-Mısriyye, rakam 19830. 332 sayfadır. Yazım tarihi h. 1355.

19. Dâru’l –Kütübi’l-Mısriyye, rakam 109.

20. Dâru’l –Kütübi’l-Mısriyye, rakam 232. Tefsir kısmı.

21. Şehid Ali Süleymâniyye kütüphanesi, Türkiye. Rakam 325-927/1-297. 226 sayfadır. Yazım tarihi h. 606.
22. Hasan Hüsnî Abdülvehhâb kütüphanesi, Tunus, yazım tarihi h. IX yy.
23. Berlin kütüphanesi, rakam 80, 144 sayfadır.
24. Berlin kütüphanesi, rakam 1/1004/307. Yazım tarihi h. 1127.
25. Vâdi Dir'a kütüphanesi, Mağrib, rakam 1717.
26. Vakıflar Umum kütüphanesi, Bağdât, rakam 1/23188. Unvanı "Müşkili İ'râbi'l-Kur'ân". Yazım tarihi h. 1293.
27. Vakıflar Umum kütüphanesi, Bağdât, rakam 2424, 329 sayfadır. Yazım tarihi h. 844.
28. Şeyh Muhammed b. Abdullâh Âli Abdülkâdir el-Ensâri, Ehsâ, yazım tarihi h. 626.
29. Ahmediyye kütüphanesi, Hâleb, rakam 79. 265 sayfadır. Yazım tarihi h. 545.
30. Çârît kütüphanesi, Bornston, rakam 641-1257. 208 sayfadır. Yaklaşık olarak h. VI. Asırda yazılmıştır.
31. Veliyyüddîn Cârullah kütüphanesi, Türkiye, rakam 45. Yazım tarihi h. 679.
32. Veliyyüddîn Cârullah kütüphanesi, Türkiye, rakam 239.
33. Merkez kütüphanesi, Tahran Üniversitesi, Tahran, rakam 1441. Başından Meâric sûresine kadarı toplam 150 sayfadır. Yazım tarihi h. VII yy.
34. Topkapı Sarayı kütüphanesinde, rakam 1734M.193. 202 sayfadır. Yazım tarihi h. V. Yy.

35. Topkapı Sarayı kütüphanesinde, rakam 1735M.194. 211 sayfadır. Yazım tarihi h. IX. yy

36. Umûmi kütüphane, Isfahân, rakam 2690. 297 sayfadır. Yazım tarihi h. VII. yy

37. Rambor kütüphanesi, Hindistan, rakam 612/6200M. 308 sayfadır. Yazım tarihi h. 917.

38. Melik Vataniyye kütüphanesi, Tahran, rakam 2983. 167 sayfadır. Yazım tarihi h. 1132.

39. Âsfiye kütüphanesi, Hadarâbâd, rakam 1/556.

40. Bombay üniversitesi kütüphanesi, rakam 18.

41. Süleymâniye Karaçelebi Zâde'de 1 numarada kayıtlı nüsha.

D. Üslûbu

Müşkil'in üslûbuna geçilmeden önce el-Kaysî'nin i'râbla ilgili görüşlerine kısaca değinmek gerekir:

Şu bir gerçek ki el-Kaysî'ye göre i'râb, tefsirden bir cüzdür. Hatta ona göre tefsir ilminin temel dayanağı i'râbtır. Nitekim Müşkil'in girişinde konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir "Ben, gayretlerin kendisine sarfedildiği, zihinlerin yorulduğu ve akıl sahiplerinin uğruna yarıştığı en faziletli ilim olarak Allah'ın Kitabı ilmîni gördüm. Çünkü o dosdoğru bir yol, apaçık bir din, sağlam bir ip ve parlayan bir gerçektir. Ben, bundan daha önemli olarak, Kur'ân'ın lafızlarının okunması, mânâlarının anlaşılması ve kırâatinin bilinmesi gibi Kur'ân ilimlerinde, bir öğrencinin ve bir Kur'ân okuyucusunun Kur'ân'ın i'râbını, harekelerini ve sâkinlerini bilmeye muhtaç olduğunu gördüm. Böylece hatalardan uzak olur, Kur'ân'ın lafzının sağlamlığını anlamaya yönelir,

harekelerin değişmesiyle farklılaşan mânâlara muttali olur ve Allâh'ın, kulları için istediği muradı anlar. Çünkü i'râbı bilmek farklı anlamları ortaya çıkarır. Böylece fayda hasıl olur ve gerçek maksat anlaşılır.”⁹⁵

Bu hakikat yâni tefsirin i'râba dayanması el-Kaysî'ye göre asıl olandır. Bu asıl dayanağı her fırsatta dile getirmektedir. Nitekim yine Müşkil'de Muhammed sûresi 24. âyette şunları söylemektedir “Buna benzer âyetler Kur'ân'da çoktur. Tüm bu âyetler Kur'ân ilimlerini öğrenmeye birer teşviktir. Kur'ân ilimlerini gerçek anlamıyla bilebilmek ise ancak i'râbı bilmekle mümkündür.”

el-Kaysî, i'râbın Kur'ân ilimlerinde ve de özellikle tefsirdeki önemine dikkat çektikten sonra, i'râbu'l-Kur'ân konusunda yazılan eserleri gözden geçirir. Bu eserlerin yazılış maksatlarından uzaklaştıklarını tespit eder. Çünkü bu eserlerin çoğu herkesin bildiği basit konulara değiniyor, çok azı ise gerçek müşkil konulara yer veriyordu. Bu tür eserler hiçbir fayda hasıl etmediği hâlde çoğalıp gitti. Mekkî bu hususu, Müşkil'in girişinde şu sözleriyle belirtmektedir. “Ben bu konuda bir çok müellifi bilinmesi, bu ilme yeni başlayanla mütehassıs biri arasında eşit olan konularda sözü gereksiz yere uzattıklarını gördüm. Bu konular cer harfleri, cezm harfleri, fâil ve mefûl, innenin ismi ve haberi vb. konulardır. Bunların çoğu, bilinmesi gereken asıl problemlerden gafildirler.”⁹⁶

el-Kaysî, tüm bunları belirttikten sonra eseri yazma amacını şöyle belirtmektedir: “Ben bu kitabta i'râbın problemlerini açıklamaya yöneldim. Bunu da bu konuda bilgi sahibi olmak ve bu konuda yeterliğe ulaşmak isteyenlere bir kolaylık, rahatlık ve yardım olsun diye yaptım. Aslında Kur'ân'da problemlı âyet yoktur. Tüm bu

⁹⁵ el-Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlib, Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân, (tah. Hâtim Salih ed-Dâmin) Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, 1975, s.36.

⁹⁶ el-Kaysî, a.g.e, s.37

âyetlerin açıklamaları yine bizzat Kur'ân'da mevcuttur. Kim bu mantığı kavratsa bu iş ona çok kolay olur.”⁹⁷

Eserin üslubuna gelince, el-Kaysî eserin üslubunu yine kendi eliyle yazdığı mukaddimede bildirmektedir. Yazara göre Kur'ân i'râbına dair yazılan eserlerin çoğu gereksiz ve faydasız izahlarla doludur. O, bu eseriyle farklı bir metot izlediğini ve amacının Kur'ân'ın ve özellikle içerisinde i'râb problemleri olan âyetlerin daha kolay anlaşılması olduğunu bildirmektedir. Ayrıca bu eserini Arap gramerini basit ve yüzeysel olarak bilenler için değil, bu ilim konusunda belirli bir altyapıya sahip kimselere hitap ettiğini bildirmektedir.

Müşkil'in metodunu maddeler hâlinde şöyle sıralayabiliriz

- el- Kaysî eserinde, kırâatlere ve özellikle bu kırâatlerin Arap grameri açısından nedenlerine genişçe yer vermiştir.

- el-Kaysî, Kur'ân'da geçen bütün âyetleri sırasıyla i'râb etmemiş, kendine göre problemlili olan âyetleri seçmiştir. Ona göre her sûrede problemlili âyet vardır. Genellikle âyetlerin tertibine uyarak bir âyetten başka bir âyete geçmektedir. Yazarımız bu tertibe, nadiren birkaç âyet dışında titizlikle uymuştur.

- el-Kaysî, bazı âyetler üzerinde genişçe dururken bazılarında kısaca bahsetmekle yetinmiştir.

- Delil olarak aldığı ravilerin yorumlarıyla yetinmiş ancak bu ravilerin kimler olduğunu çoğunlukla belirtmemiş ve bunun yerine (قِيلَ) yani denildi ki demekle

⁹⁷ el-Kaysî, a.g.e., s.37.

yetinmiştir. görüşlerini aldığı ve isimlerini belirtmediği ravilerin görüşleri hakkında fazla yorum yapmamıştır.

- Bazı yerlerde Basra ve Kûfe dil ekollerinin ihtilaflarına yer vermiştir.
- Zaman zaman sarfî tahlillere gitmiştir.
- Anlamı güçlendirmek ve i'râba dayanak bulmak için tefsir ilminden yararlanmıştır.
- Nadiren de olsa hadis ve Arap şiirinden de delil getirmiştir.
- el-Kaysî, çoğu zaman konudan konuya atlamaktadır. Bir âyette birden çok i'râba yer vermektedir.
- Aldığı görüşler arasına zaman zaman tercih yapmıştır.
- Başka kitaplara göndermelerde de bulunmuştur. .
- el-Kaysî, mukaddimesinde problemlî âyetlere yer vereceğini söylemesine rağmen, bakıldığı zaman hiçbir problem görülmeyen bir çok âyete de yer vermiştir.

E. Eserin Etkisi

Şüphe yok ki Müşkil, Kur'ân i'râbına dair önemli kaynak kitaplarından biridir. Eser kırâat ilmine dair kıymetli bilgiler içermektedir. Ayrıca bünyesinde nahivcilerin ve dilcilerin bir çok görüşünü barındırmaktadır.⁹⁸ Bundan dolayı kendisinden sonra bu alanda yapılan çalışmalara kaynaklık etmiştir.

⁹⁸ el-Kaysî, a.g.e, s.31.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜŞKİL'DE GEÇEN BAZI GRAMER KURALLARI VE BUNLARIN ÂYETLERE TATBİKİ

I. SARF

el-Kaysî, eserinde sarfa dair izahlara genişçe yer vermiştir. Bunlar fiiller, isimler, edatlar ve bazı ses olayları (i'lâl, ibdal vb.) gibi başlıklar altında tasnif edilebilir:

A. Fiiller

1. Mâzî Fiil

(يَأْتِي) fiili (أَتَى)¹ (أَتَى أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ)

Burada olayın meydana gelişindeki kesinlikten dolayı muzâri yerine mâzî fiil kullanımı daha uygun olmuştur. Çünkü, bir olayı eğer Allah haber veriyorsa o olay gerçekleşmiş kesin bir olay hükmündedir.

2. Muzâri Fiil

(يَمْسُهُ) burada fiili muzârîdir. (لَيْسَ يَمْسُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ)² deki damme işareti, i'râb gereğidir. Yâni (يَمْسُهُ) burada fiili muzârîdir. (لَا) ise olumsuzluk içindir. Takdîri ise şöyledir: (لَيْسَ يَمْسُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ). Buradaki temiz kimselerden maksat meleklerdir. (لَا) burada nehy için değil nefy içindir.

Başka bir yoruma göre ise (لَا) burada nehyi ğaib içindir. (يَمْسُهُ) deki damme bina gereğidir. Yâni fiil meczûm olarak mebnîdir. Bu i'râba göre âyet, Kur'ân'a ancak temiz olanların el sürebileceğine dair bir emir oluyor.

¹ Nahl 16/1, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.417.

² Vâkıa 56/79, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.713.

Sonuç olarak birinci i'râba göre temizlikten maksat günahlardan ve hatalardan uzak olmaktır. İkinci i'râba göre ise temizlikten maksat su ile temizlenmektir.

3. Lâzım Fiil

(وإذا رأيْتُمْ ثَمَّ رأيْتُمْ نعيمًا ومَلَكًا كبيرًا)³ Basralılar'ın çoğuna göre birinci (رأيْتُمْ) lâzım bir fiildir. (ثَمَّ) ise mekan zarfıdır. Ferra ve Ahfeş buna katılmazlar ve şöyle derler: (ثَمَّ), (رأيْتُمْ) nin mef'ûlu bihidir. Takdîri ise şöyledir: (وإذا رأيْتُمْ مَا) burada (مَا) hazfedildi ve (ثَمَّ) onun yerine getirildi. Basralılar buna itiraz ederler. Onlara göre mevsulün hazfi ve sılanın mevsulün yerine getirilmesi uygun değildir.

(فأين تذهبون)⁴ Aslında âyetin (فأين إلى تذهبون) şeklinde olması gerekir. Ancak (إلى) harfi ceri tıpkı (ذهبْتُ الشام) yâni (إلى الشام) ve (خرجْتُ السوق) yâni (إلى السوق) örneklerinde olduğu gibi hazfedildi.

3. Müteaddî Fiil

يعتذرون إليكم إذا رجعت إليهم قل لا تعتذروا لنؤمن لكم قد نبأنا الله من أخباركم وسيرى الله عملكم (نبأ) burada (اعلم) anlamındadır.⁵ (ورسوله ثم تُردون إلى عالم الغيب والشهادة فينبئكم بما كنتم تعملون) Onun aslı üç mef'ûl almayı gerektirir. Ancak tek bir mef'ûlle de yetinebilir. Ancak iki mef'ûlle asla kullanılmaz. Buradaki (من أخباركم) ikinci mef'ûl yapılamaz.. Böyle yaparsak (نبأ) fiili, üçüncüsü olmadan iki mef'ûl almış olur ki bu uygun olmaz. Ancak tek mef'ûlle yetinebilir ki o da kendisine bitişen zamirdir. Eğer (من أخباركم) ibaresi mef'ûl-ü bih gayri sarîh olarak mef'ûl yapılırsa işte o zaman Ahfeş'e göre bu, ancak bir üçüncü mef'ûl takdir edildiğinde uygun olur. Takdîri de şöyle olur: (قد نبأنا الله من مشروحة) (أخباركم لله)

³ İnsan 76/20, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.785.

⁴ Tekvir 81/26, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.803.

⁵ Tevbe 9/9/94, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.335.

6 (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ)

(هَدَى) fiili hem harfi cerli hem de harfi cersiz müteaddî olabilir. Örnekler:

(هَدَى). (Sâffât, 23) (مِنْ دُونِ اللَّهِ فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ) ve (Fatiha, 6) (اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ)

fiili birinci örnekte harfi cersiz, ikinci örnekte ise harfi cerli mef'ûl almıştır.

ثُمَّ خَلَقْنَا الطُّفْلَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ)

(الطُّفْلَةَ) ve (عَلَقَةً) kelimelerinin her ikisi de (خَلَقَ) nın mef'ûlüdür.

Çünkü (خَلَقَ) burada (صَيَّرَ) anlamındadır. Şâyet (خَلَقَ) burada (أَخْرَجَ) ve (أَخَذَ ث)

anlamlarında kabul edilirse tek mef'ûl alır.

B. İsimler

1. İsim

(إِسْمٌ) Kelimesinin Aslı:(إِسْمٌ)⁸ kelimesinin aslı (سِمُو) veya (سُمُو) dür. Basralılar'a göre (إِسْمٌ) kelimesi (سَمًا - يَسْمُو) den müştaktır. Bundan dolayı (س) harfinin harekesi damme oldu.

Başka bir yoruma göre (إِسْمٌ) kelimesi (سَمًا - يَسْمِي) den müştaktır. Bundan dolayı (س) harfinin harekesi kesra olmuştur. Daha sonra sonu atılmış ve başı sâkin olarak kalmıştır. Araplar'ın ismi tasğir yaparken (سَمِي) şeklinde bir kullanımda bulunmaları da buna bir delildir. (إِسْمٌ) kelimesinin çoğulu (أَسْمَاءٌ) dür. (أَسْمَاءٌ) ün çoğulu ise (أَسْمَاءِي) dir.

Kûfeliler'e göre (إِسْمٌ) kelimesi (السَّمَّةُ) den müştaktır. (إِسْمٌ) kelimesinin aslı (وَسِمٌ) dür. Sonra fau'l- fiil olan (و) atıldı ve aynu'l-fiil hiçbir kıyasa dayanmaksızın harekelendi. Onların bu görüşlerine göre bu kelimenin ismi tasğirinin (وَسِيمٌ) şeklinde olması gerekir. Hâlbuki böyle bir kullanım Araplar arasında yaygın değildir.

⁶ Yunus 10/9. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.340.

⁷ Mü'minûn 23/14., el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.497.

⁸ Besmele'nin İ'râbı, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.70.

el-Kaysî'ye göre Kûfeliler'in görüşü anlam bakımından, Basralılar'ın görüşü ise sarf bakımından daha doğrudur.

2. Cins İsim

في الدنيا والآخرة ويسألونك عن اليّامى قل إصلاح لهم خير وإن خالطوهم فأخوئكم واللّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ ((المُصْلِح) ve (المُفْسِد) kelimeleri yaygın iki isimdir. Elif-lam takısı bu isimlere mârifelik için değil cins için gelmiştir. Cenâbı Hak Asr sûresi ikinci âyette (إنّ الإنسان لفي خسر) buyurmaktadır. Burada tek bir insan değil insan cinsi kastedilmiştir. (المُفْسِد) ve (المُصْلِح) kelimeleri de aynen böyledir. Yâni bu iki sınıf bilinmektedir.

3. Müzekker ve Müennes İsim

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَخْبِطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ (الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ (فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ) burada müzekker getirildi. Çünkü anlamı şöyledir: (فَمَنْ جَاءَهُ وَعَظٌ).

Başka bir yoruma göre (مَوْعِظَةٌ) ün müzekkerliği burada hakiki değildir. Çünkü onun lafzından müzekker gelmemiştir.

Başka bir yoruma göre (مَوْعِظَةٌ) ile fiilin arası zamirle ayrıldığı için fiil burada müzekker gelmiştir.

(دَانِيَيْنِ) ve (الشَّمْسِ) den (القَمَرِ) (دَانِيَيْنِ) ¹¹ (وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَانِيَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ) hâldir. (دَانِيَيْنِ) burada müzekker kullanılmıştır. Hâlbuki (القَمَرِ) müzekker (الشَّمْسِ) ise

⁹ Bakara 2/220, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.129.

¹⁰ Bakara 2/275, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.143.

¹¹ İbrahim 14/33, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.405.

müennestir. Bunun sebebi şudur: Araplar nazarında, cümlede aynı görevde kullanılan iki isimden biri müennes bile olsa fiilin müzekker olarak kullanımı tercih edilir.

¹²(وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَسِنَّتَهُمُ الْكُذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُّقْرَطُونَ)

Âyette geçen (لِسَانٌ) kelimesi hem müzekker hem de müennes gelebilir. Müennes yapanlar bu kelimenin cemi'sini (الْسِينُ) şeklinde, müzekker yapanlar ise (السِّينَةُ) şeklinde getirirler. Kur'ân'da da (السِّينَةُ) şeklinde kullanılmıştır.

فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيْنًا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحَقِطًا ذَلِكَ

(فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ) burada (سَقْفٌ) anlamındadır. Nitekim (تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ) ¹³(تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ) Kur'ân'da da müennes olarak gelmiştir. Eğer müzekker olsaydı (سَبْعَةَ سَمَوَاتٍ) denilmesi gerekirdi.

(نَحْلٌ) burada müzekker geldi. Çünkü (نَحْلٌ) ¹⁴(نَحْلٌ) burada müzekker geldi. Çünkü (نَحْلٌ)

kelimesi hem müzekker hem de müennes bir isimdir. Hâkka sûresi yedinci âyette ise aynı kelime şu şekilde müennes kabul edilmiştir: (سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَتَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَىٰ) (الْقَوْمَ فِيهَا صَرَغَىٰ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَحْلٍ خَاوِيَةٌ).

4. Maksûr İsim

(هُدًى) ¹⁵(ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ)

dür. Aslı ise (هُدًى) dür. (ى) harekeli mâkabli de meftuh olduğu için (ى) elife çevrildi. Böylece hem (ل) hem de tenvin sâkin oldu. İctimai sâkineynden dolayı (ل) atıldı. Tenvin de (ل) harfinin harekesine uydu ve kelime (هُدًى) şeklini aldı.

¹² Nahl 16/62. el-Kaysî, age.c.I, s.421.

¹³ Fussilet 41/12. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.640.

¹⁴ Kamer 54/20, el-Kaysî, age.c.II, s.700.

¹⁵ Bakara 2/2. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.74.

5. Cemi' İsimler

¹⁶(ذَلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا أَنَسَرَّ يَهُودُنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا وَأَسْتَعْتَى اللَّهَ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ)

Burada (يَهُودُنَا) fiili cemi' geldi. Çünkü bu âyette (بَشَرٌ) un lafzına değil mânâsına itibar edilmiştir. (بَشَرٌ) burada (جَمَاعَةٌ) anlamındadır. Hâlbuki Yusuf sûresi 31. âyette yine aynı kelimenin bu sefer mânâsına değil lafzına itibar edilmiştir. (لَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكًا وَأَتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سَكِينًا وَقَالَتْ أُخْرَجْ عَلَيْهِنَّ قَلَمًا رَّأَيْتَهُ أَكْبَرْتَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ).

(وَبَيْنَ شُهُودًا)¹⁷ (بَيْنَ) kelimesinin tekili (إِنَّ)dür. Cemi' yapıldığında elifi vasl hazfedildi. (ب) İse harekelendi. Çünkü Cemi'ler kelimeleri asıllarına döndürürler. Aslı ise (فَعَلَ) kalıbında (بَيٌّ) dir. Cemi' olunca aslına döndü ve (بَيْنَ) denildi.

(عِشْرِينَ) gibi cemi'dir ve müfredi yoktur.¹⁸(كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْإِنْرَارِ لَفِي عِلِّيْنِ)

Başka bir yoruma göre (مَلَائِكَةٌ), (عِلِّيْنِ) ün sıfatıdır.

6. İşaret İsimleri

(أُولَئِكَ) ¹⁹(أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ) müphem bir isimdir. Cemi'dir. Kesra üzere mebnidir. Ayrıca harfe benzediği için mebnidir. (ك) hitab içindir ve i'râbtan bir mahâlli yoktur.(أُولَئِكَ) nin müfredi (ذَلِكَ) dir. Müennes olduğu zaman tekili (ذِي) veya (تِي) şeklindedir.

¹⁶ Teğabün 64/6, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.738.

¹⁷ Müddessir 74/13, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.772.

¹⁸ Mutaffifin 83/18, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.807.

¹⁹ Bakara 2/5, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.76.

(تلك) ²⁰ (تلك آياتُ الله نزلوها عليك بالحق وإنيك لمن المرسلين) mübhem bir isimdir. Asıl isim (ت) harfidir. (ل) ise uzaklığı göstermek içindir. (ك) ise hitap için gelmiştir. İ'râbtan mahâlli yoktur. (تلك) nin aslı (تلك) dir. İki kesra yan yana geldiği ve aralarında da (ى) harfi bulunduğu için, kolaylık olsun diye (ل) sâkin yapıldı. (ى) sâkindir. Kendisinden sonra gelen (ل) da sâkin olduğu için (ى) hazfedildi. (ل) in aslı meftuhtur. Çünkü o te'kit (ل) dir. Fakat burada te'kit (ل) ı ile mülkiyet (ل) ını birbirinden ayırmak için (ل) maksûr yapıldı. Örnek (تى لك) yâni (هذه لك) demektir.

Başka bir yoruma göre buraya (ل), müphem olan (ت) ile hitap için gelen (ك) i birbirinden ayırmak için gelmiştir. Sebebî ise bu müphem ismin (ك) e muzâaf olduğu izleniminden kaçınmaktır. Bu yoruma göre (ل) in aslı sâkindir. Çünkü o, mânâ harfidir. (ى) ise hem kendisi hem de kendisinden sonra gelen (ل) sâkin olduğu için hazfedildi.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ (تلك) hem müfret hem tensiye hem de cemi' olan bir şeyi işaret etmek için kullanılır. Bu âyette ise iki şeyi işaret etmek için kullanılmıştır. Yâni onlar, îmanla küfür arasında bir yol tutmak istiyorlar. İşaret edilen iki şeyden maksat bunlardır.

(تلك) ²² (تلك آياتُ الكتاب المبين) mübtedâdır. Mahâllen merfudur. (آياتُ) haberdir. (تلك), sûrenin başında bulunan mukâtaa harflerine işarettir. Çünkü Kur'ân, bu âyetlerden oluşmaktadır.

²⁰ Bakara 2/252. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.135.

²¹ Nisa 4/150, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.211.

²² Şuara 26/2. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.527.

7. Mevsul İsimleri

(الذّين) ²³ صرّاط الذّين أُنعمت عليهم غير المعصوب عليهم ولا الضّالّين) müphem, mebni ve bir sıla ile aide ihtiyacı olan bir ismi mevsuldür. Müfret ve cemi' şekliyle mebnidir. Tesniyesi ise mu'rabtır.

(الذّين) nin müfredi tıpkı (عم) ve (شج) de olduğu gibi (لذ) dir. Kendisine elif-lam takısı bitiştiginde tıpkı (فاض) de olduğu gibi (ي) geri geldi ve kelime (الذّي) şeklini aldı. Aslında (الذّي) nin iki lamla yazılması gerekirdi. Ancak Araplar, çok kullanılmasından dolayı iki lamdan birini attılar. Cemi'si de tek şekil üzere gelir. Çünkü cemi'si de tıpkı müfredi gibi mebnidir. Tesniye şekli ise aslına uygun olarak iki lam ile yazılır. (الذّين) nin sılası (صرّاط الذّين أُنعمت عليهم) dir.

8. Şart İsimleri

(من) ²⁴ (فلنأهبطوا ميثها جميعا فإما يأتينكم مني هدى فمن تبع هداي فلا خوف عليهم ولا هم يحزنون) şart için kullanılan tam bir isimdir. Mübtedâdır. Mahâllen merfudur. (من) kendisinden sonra gelen fiilleri ve cevapları cezmeder. Kendisinden sonra gelen mâzî fiil mahâllen meczum olur. Ne (من) ne de diğer şart edatları mâzî fiili değiştiremezler. Ancak fiilin mânâsına tesir ederler. Mâzî fiilin anlamı istikbale dönüşür. Lafzı ise değişmez.

9. Soru İsimleri

إنّ الله لا يستحي أن يضرب مثلا ما بعوضة فما فوقها فأما الذّين آمنوا فليعلمون أنّه الحقّ من ربّهم وأما (ما) ²⁵ (الذّين كفروا فيقولون ماذا أراد الله بهذا مثلا يضلّ به كثيرا ويهدي به كثيرا وما يضلّ به إلا الفاسقين) ve (أي شيء أراد الله بهذا مثلا). (ما) ile mahâllen mansubtur. Takdîri istifham için kullanılan tek bir isimdir. (أراد), (ماد) ile mahâllen mansubtur. Takdîri şöyledir: (أي شيء أراد الله بهذا مثلا).

²³ Fatiha 1/7, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.71.

²⁴ Bakara 2/38, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.88.

²⁵ Bakara 2/26, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.84.

Eğer (مَا) istifham değil de ismi mevsul kabul edilirse o zaman (مَا) mübtedâ olarak mahâllen merfu, sonrası ise haberi olur. (أَرَادَ) (مَا) da amel etmez. Çünkü (أَرَادَ) burada (مَا) nın sılasıdır. Sıla ise mevsulün öncesine ve mevsulün kendisine tesir edemez.

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَكَرَّرُوا لِلَّهِ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ (أَيَّ) (مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ)²⁶ ile mansubtur. Mahzuf bir mastarın sıfatıdır. Takdîri şöyledir: (أَيَّ إِتْقَابٍ يَنْقَلِبُونَ).

10. Zamirler

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءُ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بِعَدْوٍ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ (الْيَمِّ)²⁷

(لَهُ) deki zamir (مَنْ) e döner. (مَنْ) katilin ismidir. (أَخِيهِ) deki zamir de aynen böyledir. (أَخٍ) ise maktülün velisidir. (شَيْءٍ) den kasıt ise kandır.

Başka bir görüşe göre (مَنْ) maktülün velisidir. (أَخٍ) ise katildir. (شَيْءٍ) den kasıt diyettir. Kısas terk edilerek bir şey terk edilmiş oluyor. Çünkü (شَيْءٍ), (عَفْوٍ) konumundadır.

(نَ) (نَحْنُ) zamirindeki ikinci (نَ)²⁸ (إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ) kesra veya fefha ile değil de neden damme ile harekelendi? Çünkü (نَحْنُ) Cemi'ler için kullanılan bir zamirdir. (وَ) da Cemi' alâmetlerindedir. Damme de (وَ) nın sembolüdür. Bu yüzden damme en uygun hareke olmuştur.

²⁶ Şuarâ 26/227. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.530.

²⁷ Bakara 2/178, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.119.

²⁸ Bakara 2/11, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.79.

Başka bir yoruma göre bu zamirin aslı (تَحْنُ) şeklinde (ح) nın dammesiyledir.

Daha sonra bu (ح) nın harekesi (ن) a verilmiştir.

(وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ)²⁹ Buradaki zamir Kâbe'ye döner.

Başka bir görüşe göre bu zamir (اسْتِعَانَةً) e döner. (اسْتِعَانَةً) de (وَاسْتَعِينُوا) âyetine işaret eder. Kâbe'ye döndüğünün delili ise namazın zikredilmesidir.

Başka bir görüşe göre bu zamir namaza döner. el-Kaysî'ye göre de bu son görüş en sağlam olan görüştür.

(وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَإِنْ طُمِئِنَّا فَلَوْبُكُمْ بِهِ وَمَا النُّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ)³⁰ buradaki zamir (إِمْدَادًا) e döner. Bunun delili de bir önceki âyetteki (يُمَدِّدْكُمْ) fiilidir.

Başka bir yoruma göre (تَسْوِيمًا) e döner. Delili de bir önceki âyetteki (مُسَوِّمِينَ) ifadesidir. (تَسْوِيمًا) burada (تَعْلِيمًا) anlamındadır. Yâni (مُعَلِّمِينَ) demektir.

Başka bir görüşe göre (إِثْرَالًا) e döner. Delili de 124. âyetteki (مُنْزَلِينَ) ifadesidir.

(وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِئْتَةً فَعَمُوا وَصَمُوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ)³¹

(فَعَمُوا وَصَمُوا) Buradaki zamir zikredilen kimselere gönderme yapmak için cemi' geldi. (كَثِيرًا) zamirden bedeldir.

Başka bir yoruma göre (كَثِيرًا), (فَعَمُوا) ve (وَصَمُوا) nün işaret ettiği gizli bir mübtedâyı merfudur. Takdîri şöyledir: (الْعُمَىٰ وَالصَّمَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ).

²⁹ Bakara 2/45, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.92 .

³⁰ Âli İmran 3/126, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.173.

³¹ Maide 5/71, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.234.

Başka bir yoruma göre buradaki zamirin cemi' gelmesinin nedeni buna cevaz verenlere uygun gelmesidir.

(كثير) makabliyle merfudur. Mahzup bir mastarın sıfatı olarak mansub olabilir. Takdîri de şöyle olur: (عَمِيَّ وَصَمَمًا كَثِيرًا).

ذَقَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اتَّكِرُ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَيْكَ إِذْ آتَيْتَكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ (وَكَهَلَا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالنُّورَ وَالْأَنْحِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ هَيْئَةٌ) buradaki zamir (هَيْئَةٌ) e döner. (هَيْئَةٌ) ise (مُهَيَّأً) konumundadır. Çünkü üfleme (هَيْئَةٌ) e olamaz. (مُهَيَّأً) e olur.

Başka bir görüşe göre bu zamir (طَيْرٌ) a döner. Çünkü (طَيْرٌ) müennestir. (طائرا) şeklinde okuyanlara göre (طائرا) tıpkı (حَامِلٌ) de olduğu gibi emi'dir. Bu durumda da bu zamir bu cemi'ye dönebilir. Çünkü bu zamir bir topluluğa dönmektedir. Araplar nezdinde ise bütün cemi'ler müennes hükmündedir.

أَلَيْهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَكْفُرُونَ بِأَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصْنَعُونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ (وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَفْقَهُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ) ³² âyetteki zamir (الْكُفْرُ) ye döner. Âyette geçen (يَكْتُمُونَ) fiilide buna delalet eder.

Başka bir yoruma göre bu zamir (أَمْوَالٍ) kelimesine döner. çünkü altın ve gümüş netice itibariyle birer maldırlar.

Başka bir görüşe göre bu zamir (الْفِضَّةَ) ye döner. (الذَّهَبَ) ise, ikincisi birinciye delalet ettiği için hazfedilmiştir.

³² Mâide 5/110, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.244.

³³ Tevbe 9/9/34, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.328.

Başka bir görüşe göre bu zamir (الدَّهْبِ) ye döner. çünkü (الدَّهْبِ) hem müzekker hem de müennes olarak kullanılan bir isimdir.

Başka bir yoruma göre bu zamir (التَّقْفَةُ) ye döner. Âyette geçen (يُفْقُونَ) fiili buna delalet etmektedir.

Başka bir görüşe göre buradaki zamir (الْقِضَّةُ) ve (الدَّهْبِ) nün her ikisine birden döner. Ancak burada zamirin (الْقِضَّةُ) ye dönmesiyle yetinilmiştir. Örnek olarak, Araplar'ın şöyle bir kullanımı vardır: (أَخُوكَ وَ أَبُوكَ رَعِيَّتُهُ) onlar bununla şunu kast ederler: (رَتَيْتُهُمَا).

فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي (الأرض وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ)³⁴

(وَمَلَئِهِمْ) deki zamir cemi' geldi. Çünkü o zorbalardan haber vermektedir. Zorbalardan da cemi' lafzıyla bahsedilir.

Başka bir görüşe göre Firavun, beraberindekilerle birlikte zikredilince zamir hem ona hem de yandaşlarına döner.

Başka bir yoruma göre zamir Firavun ailesine döner. Cümlede de hazf vardır. Takdiri de şöyledir: (على خوفٍ من آل فرعون وملئهم). Zamir burada (آل) kelimesine döner.

(يَعْرُجُونَ) deki zamirler (فَطَلُّوا)³⁵ (وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ) meleklerle döner. Yâni anlamı şöyle olur: Eğer Allah gökyüzünde bir kapı açsa ve melekler de kâfirlerin gözleri önünde o kapıdan yukarı çıksalar, kâfirler buna rağmen şöyle derler: Gözlerimize perde çekildi ya da bize büyü yapıldı.

³⁴ Yunus 10/83, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.353.

³⁵ Hicr 1514, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.411.

Başka bir görüşe göre buradaki zamirler kâfirlere döner. Anlamı da şöyledir: Eğer Allah gökten bir kapı açsa ve kafirler bu kapıdan yukarı çıksalar yine inanmayacaklar ve bize büyü yapıldı diyecekler.

11. Sayılar

(أَرْبَعِينَ) ³⁶(عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ) mübtedâ, (عَلَيْهَا) ise haberidir. Bu ikisi aslında, aralarında atıf harfi olan (وَ) hazfedilen iki isimdirler. Her ikisi de fetha üzere mebnidirler. Ferra ise 13 ile 19 arasındaki sayıların (ع) harflerini sâkin okumuştur.

12. Zarflar

(أَرْبَعِينَ) ³⁷(قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ) zaman zarfıdır. Ondaki âmil, bu yasaklama sonsuz bir yasaklama kabul edildiği takdirde (يَتِيهُونَ) olur. Oraya onlardan kimse giremedi. Ancak çocukları girebildi. Onların hepsi çölde öldüler. Bu durumda (يَتِيهُونَ), (عَلَيْهِمْ) deki zamirden hâl olur. Bu görüşe göre (عَلَيْهِمْ) üzerinde vakfedilemez. Ancak (يَتِيهُونَ) mâkablinden ayrı kabul edilirse ancak o zaman (عَلَيْهِمْ) üzerinde vakfedilebilir.

Eğer yasaklama 40 seneye sınırlandırılırsa (أَرْبَعِينَ), (مُحَرَّمَةٌ) ile mansup olur. (يَتِيهُونَ) ise aynı şekilde (عَلَيْهِمْ) deki zamirden hâl olur. Bu i'râba göre kesinlikle (عَلَيْهِمْ) üzerinde vakfedilemez. Birinci i'râba göre de (أَرْبَعِينَ سَنَةً) üzerinde kesinlikle vakfedilemez. Bu görüş ışığında eğer (يَتِيهُونَ) yi hâl değil de öncesinden kopuk olarak kabul edilecek olursa o zaman (أَرْبَعِينَ سَنَةً) üzerinde vakfedilebilir.

اسْأَلُهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِثَّانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرْعًا وَيَوْمَ (شُرْعًا), (حِثَّانَ) ³⁸(لَا يَسْتَوُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبِّئُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

³⁶ Müddessir /74/30, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.773.

³⁷ Mâide 5/26, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.223.

³⁸ Âraf 7/163, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.164.

Yaygın olan görüşe göre (السَّبْتِ) ve (الْجُمُعَةِ) günlerinden önceki (يَوْمَ) kelimeleri zarf olarak mansupturlar. Günlük hayatta şöyle kullanırız: (يَوْمَ السَّبْتِ) ve (يَوْمَ الْجُمُعَةِ). Buradaki (يَوْمَ) ler zarf olarak mansubturlar. Çünkü bu iki günün isimlerinde fiil anlamı vardır. Çünkü (السَّبْتِ), (رَاحَةٌ) anlamında, (الْجُمُعَةِ) ise (اجْتِمَاعٌ) anlamlarındadır. Bundan dolayı (يَوْمَ) kelimesi zarf olarak mansubtur. Bu iki gün haricindeki diğer günlerde ise (يَوْمَ) ler merfudurlar. Çünkü bu günlerde fiil anlamı yoktur.

(مَتَى) (مَتَى) zarftır. Mahâllen mansub haberdir. Mübtedâ ise (هَذَا) dır. (الْفَتْحُ) ise (هَذَا) nın sıfatıdır veya ona matuftur.

(إِذَا) (إِذَا) zaman zarfıdır. Ondaki amil, kendisinden sonra gelen (مَا تَفْعَلُ) gibidirler. Bu tıpkı şart için kullanılan şu iki örnekteki (مَا) ve (مَنْ) gibidirler. (مَا تَفْعَلُ) fiilidir. Bu tıpkı şart için kullanılan şu iki örnekteki (مَا) ve (مَنْ) gibidirler. (مَا تَفْعَلُ) ve (مَنْ تُكْرِمُ أَكْرَمًا). Bu örneklerdeki (مَا) ve (مَنْ) kendilerinden sonra gelen fiille mahâllen mansubturlar. Eğer (إِذَا) nın başına istifham elifi gelirse o zaman şarta benzeme durumundan çıkar ve (إِذَا) da kendisinden sonra gelen fiil amel etmez. Çünkü o mâba'dine muzâaf olmuştur. Örnek: (وَكَاثُوا يَقُولُونَ أَيُّدًا مِثْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَيُّدًا لَمَبْعُوثُونَ) (Vâkıa, 47)

(أَيَّانَ) (أَيَّانَ) zaman zarfıdır. (مَتَى) anlamındadır. Mebnidir. Aslında sâkin olması gerekirdi. Ancak hem (ا) hem de sâkin (ن) yan yana gelince ictimai sâkineynden dolayı (ن) meftuh yapıldı. Tıpkı (كَيْفَ) ve (أَيْنَ) gibi. (أَيَّانَ) mebnidir. Çünkü (مَتَى) anlamındadır. İçerisinde istifham mânâsı vardır. Bundan dolaya istifham harfine benzedi ve mebni oldu. Çünkü harfler, asılları itibariyle mebnidirler.

³⁹ Secde 32/28, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.570.

⁴⁰ Vâkıa 56/1, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.709.

⁴¹ Kıyamet 75/6, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.777 .

13. Mârife ve Nekra

(صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ)⁴²

(غَيْرِ) müphem bir isimdir. Ancak şu var ki o, Muzâaften dolayı i'râb edildi. Kesra olmasının nedeni ise (الَّذِينَ) nin bedeli yahut (عَلَيْهِمْ) in sıfatı olmasıdır. (غَيْرِ)ın aslı her ne kadar marifeye muzâaf olmuşsa da nekra olmasıdır. Çünkü (غَيْرِ) muayyen bir şeye işaret etmemektedir. İbn Kesir ve başkalarından (غَيْرِ)ın mansub olduğu rivâyet edilmiştir. Mansub olmasının nedeni (عَلَيْهِمْ) deki zamirden yahut (الَّذِينَ) den hâl olmasıdır.

İstenirse Basralılar'ın görüşüne dayanılarak istisna-i munkatı' olabilir.

Kûfeliler bu ibareye (لا) girdiği için buna itibar etmemişlerdir.

İstenirse gizli bir (أَعْيَى) ye istinaden mansub olabilir.

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ (مَا) ⁴³ (مَا) eğer mârife olarak kabul edilirse, mahâllen merfu olarak (سَاءَ) nin fâili olur. Eğer nekra olarak kabul edilirse o zaman, mahâllen mansub olarak beyan olur.

C. Edatlar

1. Harfi Cerler

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَلْتَوْكُمْ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيِّدِ تَنَالَهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَن (مِن) ⁴⁴ (اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ قَلْبَهُ عَدَابُ اللَّهِ) Ayette geçen (مِن) teb'iz içindir. Karada avlanma yasağı sınırlandırılmıştır. Karada avlanmak yasak değil, sadece ihramda iken avlanmak yasaktır.

⁴² Fatıha 1/7. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.72.

⁴³ Câsiye 45/21, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.662.

⁴⁴ Mâide 5/94, el-Kaysî, a.g.e., c.I/ 236.

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَهُمْ قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ)
(كان) Buradaki harfi cer (عَجَبًا) e mütealliktir. ⁴⁵(قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ) ye müteallik olamaz. Çünkü (كان) belirli bir olaya değil de belirli bir zamânâ işaret eden bir fiildir. Bundan dolayı zayıftır. Onun için harfi cerler (كان) ye müteallik olamazlar.

(في) buradaki (في الآخرة) ⁴⁶(بَلْ إِذْ أَرَكَ عَلِمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ) harfi ceri (ب) anlamındadır. Yâni (بالآخرة) demektir. O da (بِالْآخِرَةِ) demektir.

Âyette geçen (ل) harfi ceri zaidir. ⁴⁷(قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ) Anlamı ise (رَدِفَكُمْ) dür. Örnekler: (وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ) (Hac, 26) ve (وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ) (إن) (يَا كَلْبُهَا سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعٌ سُثُلَاتٌ خُسْرٌ وَأَخْرَى يَا أَيُّهَا الْمَلَأَ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ) (كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ) (Yusuf, 43). Bu örneklerin benzerleri Kur'ân'da çoktur. Buralardaki harfi cerlerin müteallikleri yoktur.

(إِلَى رَبِّهَا نَاطِرَةٌ) ise (نَاطِرَةٌ) sıfatıdır. (وَجُوهٌ) mübtedâdır. ⁴⁸(وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاطِرَةٌ) ise mübtedânın haberidir. Aynı şekilde (نَاطِرَةٌ) birinci haber (إِلَى رَبِّهَا نَاطِرَةٌ) ise ikinci haber olabilir. (نظر) fiiline (إلى) harfi cerinin bitişmesi onun gözle görmek anlamına geldiğinin bir delilidir. Yoksa beklemek anlamındaki (انتظار) ın değil. Eğer bu fiil beklemek anlamında olsaydı o zaman (إلى) harfi ceri gelmezdi. Örnek: (لِيَنْتَظِرْتُ إِلَى زَيْدٍ) denilemez. Fakat (نَظَرْتُ إِلَى زَيْدٍ) denilebilir. (إلى) harfi ceri gözle görmeye işaret eder. Yoksa beklemeye değil. el-Kaysî'ye göre bunun aksini söyleyen mânâda ve i'râbta hata yapmış olur. Ayrıca kelimeyi âyetin bağlı olduğu anlamın dışına çıkarmış olur. Mu'tezilenin bir kısmı bu i'râb şekline karşı çıkarlar ve şöyle derler: (إلى) burada harfi

⁴⁵ Yunus 10/2. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.339.

⁴⁶ Neml 27/66, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.539.

⁴⁷ Neml 27/72. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.539 .

⁴⁸ Kıyamet 75/22. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.778.

cer değil, isimdir. Cemi'si (الاء) dür. (رَبِّهَا) ise muzâafun ileyh olarak mecrurdur. Çünkü (إلى) burada muzâaftır. Onlara göre âyetin Takdîri şöyledir: (نِعْمَةٌ رَبِّهَا نَاضِرَةٌ). el-Kaysî bu yoruma itiraz ediyor ve şöyle diyor: “Çünkü âyette (وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ) yâni (نَاعِمَةٌ) denilmektedir. Bize bu âyette yüzlerin sevinçli olacağı, onların nimete gark olacağı ve bu nimetlerin izlerinin yüzlerde görüleceği haber veriliyor. Allah'ın bize ihsan ettiği şeyler nasıl olur da beklenebilir! Ancak olmayan bir şey beklenir. Örnek: Zeyd senin yanındayken, yanından ayrılmamışken ve de ayrılmayı düşünmüyorken sen şöyle diyebilir misin? (أَنَا أَنْتَظِرُ زَيْدًا) bu son derece büyük bir cehâlet belirtisidir”. Mu'tezilenin bir kısmı ise buradaki (نَاضِرَةٌ) den kastın gözle görme olduğunu kabul ederler. Ancak âyeti şöyle anlarlar. (إلى تَوَابٍ رَبِّهَا نَاضِرَةٌ). el-Kaysî buna da itiraz ediyor ve şöyle diyor: “Eğer bu yorum doğru olsaydı Araplar arasında şöyle bir kullanımında doğru olması gerekirdi. (نَظَرْتُ إِلَى زَيْدٍ) demek isteyen birinin (نَظَرْتُ إِلَى عَطَاءِ زَيْدٍ) demek sûretiyle bu anlamı ifade etmesi gerekirdi. Oysa bu tür bir anlatım tarzı Araplar arasında yoktur. Dolayısıyla bu tür bir yorum da yanlış olmaktadır”.

(فَجَعَلَهُمْ) 49 Ahfeş'e göre buradaki harfi cer Fil sûresinin son âyeti olan (لَا يَلْفِ قَرِيْشٍ) (كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ) âyetine mütealliktir. Yâni Allah fil ordusunu, Kureş'in birlik ve beraberliğini korumak için helak etti.

Başka bir yoruma göre bu harfi cer mahzûf bir fiile mütealliktir. Takdîri de şöyledir: (اعجبوا لا يلف قريش رحلة الشتاء والصيف و تركهم رب هذا البيت).

2. Şart Harfi

(إِنَّمَا) 50 (فَلَمَّا اهبطوا منها جميعا فإما يأتينكم مني هدى فمن تبع هداي فلا خوف عليهم ولا هم يحزنون) fiili cezmeden şart harflerindedir. O aslında te'kit için kullanılan (إِن) dir. Te'kit için kendisine (مَا) ilave edilmiştir.

⁴⁹ Kureş 106/1, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.857.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشُّهُورَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِينَ النَّبِيِّتِ الْحَرَامَ (يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمُكُمْ شَتَانُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ (أَنْ صَدُّوكُمْ)⁵¹ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالنَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) ibare (إن) şeklinde şart için kabul edilirse mânâ şöyle olur: Eğer size bir engel çıkarılırsa, bazılarınız bunu fırsat bilerek saldırıya yeltenmesin.

Başka bir yoruma göre ise anlamı şöyledir: size daha önce yapılan engellemenin aynısı size yapılacak olursa saldırıya yeltenmeyin. Burada şartın cevabı mâkablidir. Meftuh yapanlar ise (إن) i mef'ûlü lieclih olarak mahâllen mansub yaparlar.

Eğer (إن) şeklinde mecrur olursa bu, olmamış bir olaya işaret eder. (إن) şeklinde meftuh okunursa olmuş bitmiş bir olaya işaret eder. Bunu şöyle bir örnekle daha iyi anlayabiliriz: Eğer bir adam karısına (أنتِ طالقٌ إن دخلتِ الدارَ) derse, bu kadının daha önce eve girmiş olmasıyla boşama gerçekleşmiş olmaz. Çünkü kastedilen girme olayı henüz olmamıştır ve beklenen bir girmedir. Eğer (إن) şeklinde meftuh okunursa bu boşama gerçekleşmiş demektir. Çünkü olay olmuş ve bitmiştir.

إِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى (طَائِفَتَانِ)⁵² (تَقِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ) fiille merfudur. Takdîri şöyledir: (وَإِنْ اقْتَتَلَ طَائِفَتَانِ) (إن) şart harfidir ve yalnız fiillerde kullanılır. Ayrıca fiilin de mahzuf olması gerekir. Örnek: (وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) (Tevbe, 6). (إن) hariç şart harflerinin diğerlerinden fiilin hazfı uygun değildir. Bu ise onun şart harflerinin aslı olmasından kaynaklanır.

⁵⁰ Bakara 2/38, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.88.

⁵¹ Mâide 5/2. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.217.

⁵² Hucurât 49/9. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.680.

(وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ) Kûfeliler'e göre (مَا يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا) anlamında, (ل) ise (إلا) anlamındadır. Takdîri şöyledir: (مَا يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا) (ل) nin hafifletilmiş şeklidir. İsmi ise kendinde gizlidir. (ل) İse te'kit içindir.

D. Arapça'da Bazı Ses Olayları

1. İ'lâl

(تَسْتَعِينُ) kelimesinin vezni (تَسْتَعِينُ) dür. Aslı ise (تَسْتَعِينُ) dür. Çünkü kelime (عَوْنٌ) mastarından alınmadır. (و) ın harekesi (ع) a verildi. (ع) harekeli oldu (و) sâkin olarak kaldığı ve makabli de mecrur olduğu için (و), (ى) ya çevrildi. Çünkü Arapların kullanımında öncesi kesra olan sâkin bir (و) ve öncesi damme olan sâkin bir (ى) yoktur.

(يَقُولُ) nün vezni (يَقُولُ) dür. (وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَيَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ) 54 (و) ın harekesi (ق) a verildi. Çünkü (و), (قال) de illetli konumdaydı. burada birinin diğerine kıyaslanabilmesi için her sınıftan birer örnek verilmektedir.

فَكَلَى وَأَشْرَبِي وَقَرِّي عَيْبًا فِيمَا تَرَيْنَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا) 56 (تَرَيْنَ) nin vezni (تَفْعَلِينَ) dir. Fiilin aslı ise (تَرَيْنَ) dir. Tıpkı (تَرَى) da olduğu gibi hemzenin harekesi (ر) harfine verildi. Daha sonra lamu'l-fiil olan meksur (ى), kendisi harekeli, makabli de meftuh olduğu için (ل) e çevrildi. Sonra (ل) , kendisi ve müenneslik (ى) sı sâkin olduğu için hazfedildi. Kelime (تَرَيْنَ) şeklini aldı. Fiile te'kit için nun-u müşeddede getirildi. (ن) un i'râbı bina gereği hazfedildi. (ى) da kendisi ve nun-u

⁵³ Kalem 68/51, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.752.

⁵⁴ Fatiha 1/5, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.70.

⁵⁵ Bakara 2/8, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.77.

⁵⁶ Meryem 19/26, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.452.

müşeddedenin (ن) u sâkin olduğu için hazfedildi. Çünkü (ى) dan önce kendisine delalet eden meksur bir hareke yoktur. Nitekim Kur'ân tilaveti de bu şekilde yapılır.

(يَدْعُونَ) dir. Vezni (يَدْعُونَ) nin aslı (يَدْعُونَ)⁵⁷ (لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدْعُونَ) Fiili ise (يَدْعُونَ) (يَدْعُونَ) deki (ى) nın harekesi makabline verilince (ى) sâkin kaldı. Kendisi ve mabadi sâkin olduğu için, (ى) hazfedildi. Kelime (يَدْعُونَ) şeklini aldı. (ت) harfi (د) harfine idğam edildi. Çünkü (د) mehur (güçlü), (ت) ise mehmus (zayıf) bir harftir. Mehur ise her zaman için mehmustan daha kuvvetlidir. Böylece kelime (يَدْعُونَ) şeklini aldı.

2. Hazf

(أَيْ), (إِنِّي),⁵⁸ (إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ), (لَكِنَّا), (لَكِنِّي) vb. bunların hepsinde aslında üç (ن) vardır. Ancak üç (ن) yan yana gelince kolaylık olması için biri hazfedildi. Kur'ân'da bir çok yerde hazif yapılmadan yâni üç (ن) birlikte kullanılmıştır. Hâilil b. Ahmed'e göre hazfedilen bu (ن), (ى) dan önceki yâni üçüncü (ن) dur. Fakat yaygın olan kanaate göre hazfedilen, ikinci (ن) dur. Eğer üçüncü (ن) hazfedilirse, ikinci (ن) un meksur olması gerekir. Bu durumda hazf ve tağyir aynı anda gerçekleşmiş olmaktadır ki bu da uygun olmaz. Eğer birinci (ن) hazfedilseydi, ikincinin üçüncüye idğamı gerekirdi ki bu durum harekenin ve sükûnun ortadan kalkması demektir. Bu ise iki hazf ve bir tağyir demek olur ki bu da uygunsuz olur. Bütün bunlardan dolayı ikinci (ن) un hazfi en uygun olanıdır.

وَكُنْتُمْ لَهُ فِي الْآلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا (فَاخُذْهَا) dır. (فَاخُذْهَا) ün aslı ise (أَوْخِذْ) dür. Ancak aslı üzere kullanılmaz. İki damme bir (و) ve bir boğaz harfinin yan yana gelmesinden

⁵⁷ Yâsîn 36//57. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.607.

⁵⁸ Mâide 5/29. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.223.

⁵⁹ Âraf 7/145, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.302.

dolayı, kolaylık olsun diye kelimedede hazf yapıldı. Ancak (أُوْحِدَ) ve (أَمْرٌ) ün aslı üzere kullanıldığı da olmuştur. Örnek: (وَأَمْرٌ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَأَصْنَابِيرٍ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نُرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ) (وَأَمْرٌ أَهْلَكَ). Eğer tahfif yapılsaydı şöyle denilmesi gerekirdi: (وَأَمْرٌ أَهْلَكَ).

(وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ)⁶⁰ (يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيَرْضَوْكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ) Sibeveyh'e göre birinci cümle, ikinci cümle kendisine delalet ettiği için hazfedildi. Ona göre Takdîri şöyledir. (وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ وَرَسُولُهُ). Buradaki birinci (أَنْ) (يُرْضَوْهُ), ikincisi kendisine delalet ettiği için hazfedilmiştir. Müberred'e göre burada hazf yoktur. Cümlede takdim ve te'hir vardır. Takdîri de şöyledir: (وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ وَرَسُولُهُ) Müberred'e göre (أَنْ يُرْضَوْهُ) daki zamir Allah'a döner.

قَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ) (وَأِنْ)⁶¹ (وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدْكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ) buradaki (ن), çok kullanımdan dolayı hazfedilmiştir.

(وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِيمَا إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا) (وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ)⁶² (أَفْقِدْتَهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ) Bu âyette muzâaf hazfedilmiştir. Takdîri de şöyledir: (وَحَاقَ بِهِمْ عِقَابَ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ) yâni (عِقَابُ إِسْتَهْزَاءِهِمْ). Çünkü onlar kıyamet gününde, alayla değil onun cezasıyla karşılaşacaklardır. Bunun benzerleri Kur'ân'da çoktur. Örnekler : (وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ) (Mü'min, 9) yâni (عِقَابِ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ) (وَقِهِمُ عِقَابَ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ عِقَابَ) (Mü'min, 45) yâni (فَوْقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكْرُوا وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ) demektir. (السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ) (فَوْقَاهُ اللَّهُ عِقَابَ سَيِّئَاتِ) ثَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي) (فَوْقَاهُ اللَّهُ عِقَابَ سَيِّئَاتِ)

⁶⁰ Tevbe 9/9/62. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.331.

⁶¹ Mü'minûn, 23/28, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.636.

⁶² Ahkâf 46/26, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.668.

(وَهُوَ عِقَابٌ وَأَقْبَعُ بِهِمْ) (Şûra, 22) yâni (رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ) demektir. Demek ki kafirler kıyamette, yaptıkları kötülüklerin aynıyla değil, onların karşılığı olan cezalarla karşılaşacaklardır.

(عَمَّ) nin aslı (عَنْ) ve (مَا) dir. (مَا) ya harfi cer olan (عَنْ) bitiştigi için (مَا) nın (ل) i hafzedildi. Bu (مَا), istifham içindir. Bu hazifle, istifham-haber karışıklığının önüne geçilmiş oldu. (عَمَّ) deki fetha ise hafzedilen (ل) e delalet eder.

3. İdğâm

الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهْدٌ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِينَا بِنُورٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّن قَبْلِي (بِالْبَيِّنَاتِ وَالْبِزْيَاتِ وَيَأْتِي قُلُوبَكُمْ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)⁶⁴

(بِالْبَيِّنَاتِ) hazfedilen harfi cerre istinaden mansubtur. Takdîri şöyledir: (بِالْبَيِّنَاتِ). (بِالْبَيِّنَاتِ) ya ğunneli olarak idğam edilirse (بِالْبَيِّنَاتِ) şeklinde ayrı yazılır. Eğer ğunnesiz olarak idğam edilirse (بِالْبَيِّنَاتِ) şeklinde (بِالْبَيِّنَاتِ) ya bitişik yazılır.

إِذَا مَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَتْرَكْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبْ (تَفَعَّلَتْ) dir. Vezni de (تَزَيَّنَتْ) dir. (تَزَيَّنَتْ) in aslı (تَزَيَّنَتْ) dir. (تَزَيَّنَتْ) deki (ت) idğam edildi. Birincisi sâkin olmuştur. Fiilin başı sâkin olduğu için fiilin başına hemzei vasl gelmiştir. İdğam esnasında da birincisi sâkin oldu. Çünkü, kendisinden sonrasına idğam edilen aynı harften birincisi mutlaka sâkin olur. (ت) deki (ت) idğam edilince diğeri sâkin oldu.

⁶³ Nebe' 78/1, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.794.

⁶⁴ Ali İmran 3/183, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.181.

⁶⁵ Yunus 10/24, el-Kaysî, a.g.e., I, s.343.

(تَدْعُونَ) nin vezni ⁶⁶ (فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ) dir. Aslı ise (تَدْعُونَ) dir. Sonr (ت) , (د) e idğam edildi. Çünkü (ت), (د) den daha zayıftır. İdğamda aslolan ise daima zayıfın güçlüye idğamıdır. (د) hari mechûr bir harftir. (ت) ise mehmus bir harftir. Mechur ise mehmustan daha güçlüdür. Bunun için ikinci harf birinciye idğam edildi. Elbette ki mechur harfin şeddelisi mehmus harfin şeddelisinden daha güçlüdür.

(مُدْتَرٍ) in aslı (مُدْتَرٍ) ⁶⁷ (يَا أَيُّهَا الْمُدْتَرِ) dir. Sonra (ت) harfi (د) harfine idğam edildi. Çünkü bu harflerin her ikisi de tek bir mahreçten çıkar. Ayrıca (د) harfi (ت) den daha güçlü bir harftir. Çünkü (د) mechûr, (ت) ise mehmûs bir harftir.

4. Vasl

(م) ⁶⁸ (حم) şeklinde (م) i, ictima-i sâkineyden dolayı meftuh okuyanlar vardır. Bu şekilde okuyanlar vakfi değil vaslı tercih etmiştir. Hâlbuki mukâtaa harflerinde aslolan, üzerlerinde vakf yapılmasıdır. Mukataa harfleri sayılara benzerler. Örnek (أَرْبَعَةٌ، ثَلَاثَةٌ، اِثْنَانٌ، وَاحِدٌ). Eğer bu sayılar birbirlerinin üzerlerine atf yapılabilselerdi o zaman i'râb edilirdi. Fakat onlarda da aslolan üzerlerinde vakf yapılmasıdır.

(ن) (لَمْ يَكُنْ) ⁶⁹ (لَمْ يَكُنْ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ) deki (ن) meksur oldu. Çünkü hem kendisi hem de maba'dindeki (ل) sâkindir. (ن) aslında meczumdur. Çünkü başına (م) gelmiştir.

⁶⁶ Mülk 67/27. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.747.

⁶⁷ Müddessir 74/1, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.771.

⁶⁸ Mü'minûn, 23/1, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.634.

⁶⁹ Beyyine 93/1, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.831.

II. NAHİV

el-Kaysî, eserinde sarfi tahlillerin yanı sıra nahve dair örneklere de yer vermiş ve ayetlerdeki cümlelerin i'râb tahlillerini yapmıştır. İ'râbın değişmesiyle ortaya çıkan farklılıkları incelemiş ve bunları bir zenginlik olarak değerlendirmiştir.

A. Gayrı Munsarîf

(سَبَا) kelimesini munsarîf sayanlar, onu bir insanın ya da bir mekanın ismi yaparlar. Gayrı munsarîf sayanlar ise onu bir kabilenin, bir şehrin ya da bir kadının ismi yaparlar. Marife ve müennes olduğu için gayrı munsarîftir.

(وَدَّ) (يَعُوْثُ وَيَعُوْقُ) ⁷¹ (وَقَالُوا لَا تَدْرُنَّ اِلَهَتَكُمْ وَلَا تَدْرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَعْوْثَ وَيَعُوْقَ وَتَسْرًا) kelimesine atfen mansubturlar. Bu ikisi put ismidir. Gayrı munsarîfturlar. Çünkü her ikisi de hem fiil veznindedir hem de marifedirler.

A'meş bu kelimeleri munsarîf sayar. Ona göre bu kelimeler nekradırlar. el-Kaysî'ye göre bu yorum yanlıştır. Çünkü bu ikisi bütün putların adı olamazlar. Bunlar bilinen iki putun özel ismidir. Nekra olmaları mümkün değildir.

(وَتَمُوْدُ الَّذِيْنَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ) ⁷² (تَمُوْدُ) gayrı munsarîftir. Çünkü o hem bir kabilenin özel ismidir hem de marifedir.

(اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِمِيْنَ) ⁷³ (اَحْكَمُ) hem sıfat hem de fiil vezninde olmasına rağmen munsarîftir. Çünkü muzâaf olmuştur. Böylece fiile benzeme durumu kalmamıştır. Çünkü fiiller muzâaf olmazlar.

⁷⁰ Neml 27/22. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.537.

⁷¹ Nuh 71/23, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.761.

⁷² Feccr 89/ 9. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.813.

B. İ'rabtan Mahâlli Olmama

(يس): Bazı sûrelerin başında yer alan buna benzer mukataa harflerinin hakkı, her harfte vakf yaparak okunmalarıdır. Çünkü bu harflerin gerisinde hiçbir şey yoktur. Yâni bu harflerin gerisinde bu harflerin ne mânâyâ geldiğini açıklayan her hangi bir emare yoktur. Tıpkı sayılarda olduğu gibi bu harfler de birbirine atf yapılamaz. Tüm bu sebeplerden dolayı i'râbları da yapılamaz. Aynı şekilde (يسن) deki (ن) un açık olarak okunması gerekir. Kendisinden sonraki (و) harfine idğam edilemez.

C. Merfular

1. Fail

(وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَائِمِينَ)⁷⁴ Âyette geçen (أَخَذَ) fiili müzekker gelmiştir. Çünkü bu fiille, müennes olan failinin yâni (الصَّيْحَةَ) nün arası (الَّذِينَ ظَلَمُوا) ifadesiyle birbirinden ayrılmıştır. Oysa aynı sûrenin 94. âyetinde (وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا (وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَائِمِينَ) bu fiil müennes olarak gelmiş ve aradaki fasılaya itibar edilmemiştir.

Başka bir yoruma göre fiilin müzekker gelişinin nedeni (الصَّيْحَةَ) nün müennesliğinin hakiki olmayışıdır. Çünkü onun lafzından müzekker kullanılmamıştır.

Başka bir yoruma göre fiil, (صِيَاحٌ) anlamına atfen müzekker getirildi. Çünkü (الصَّيْحَةَ) ve (صِيَاحٌ) aynı şeylerdir. Bu illet benzer olan tüm örnekler için geçerlidir.

2. Nâibi Fâil

(وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ)⁷⁵ (الشَّمْسُ) müennes olduğu hâlde fiili müzekker geldi. Çünkü burada lafza değil mânâyâ itibar edilmiştir. Yâni (وَجُمِعَ الثُّورَانِ) veya (الضِّيَّانِ) demektir.

⁷³ Tin 95/ 8, el-Kaysî, age.c.II, s.826.

⁷⁴ Hûd 11/66, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.367.

⁷⁵ Kıyamet 75/ 9. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.777.

Başka bir yoruma göre Takdîri şöyledir: (وَجَمَعَ بَيْنَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ). Böyle olunca fiil (بَيْنَ) müzekker olduğu için müzekker geldi.

3. Mübtedâ-Haber (İsim Cümlesi)

(الَّذِينَ) ⁷⁶ (الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ) mübtedâdır. Haberi de (أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ) dir. (يَتْلُونُ) ise (الْكِتَابَ) tan veya (آتَيْنَاهُمْ) deki mansub zamirden hâldir. Burada haberin (يَتْلُونَهُ) olması uygun değildir. Eğer bu doğru olursa, kendilerine kitap verilen herkesin o kitabı hakkıyla okuduklarının kabul edilmesi gerekir. Oysa onlar bunu yapamazlar. Şâyet (الَّذِينَ), (الْأَنْبِيَاءَ) olarak yorumlanırsa o zaman (يَتْلُونَهُ) yü haber olarak kabul etmek mümkün olur.

أَمَّنَ الرَّسُولُ يَمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْ (رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ⁷⁷

(كُلٌّ) ün (أَمَّنَ) müfret gelmiştir. Çünkü (كُلٌّ) mübtedâ ve haberdir. (أَمَّنَ) ün lafzına hamledilmiştir. Eğer lafza değil de mânâya hamledilmiş olsaydı (أَمَّنُوا) denilmesi gerekirdi.

وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَرْوَاحِنَا وَإِن يَكُنْ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِيهِ شُرَكَاءُ (خَالِصَةٌ) Haberi ise (مَا) mübtedâ olarak mahâllen merfudur. Haberi ise (خَالِصَةٌ) dür. Burada haber müennes gelmiştir. Çünkü hayvanların karınlarında olan yavrular da neticede birer hayvandırlar. Burada müenneslik lafza değil mânâya atfen gelmiştir. Hemen akabinde (مُحَرَّمٌ) gelmektedir. Burada ise (مُحَرَّمٌ) ün müzekker olduğu dikkatimizi çekiyor. (مُحَرَّمٌ) burada (مَا) nın lafzına atfen müzekker gelmiştir. Bu tür örnekler

⁷⁶ Bakara 2/121, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.110.

⁷⁷ Bakara 2/285, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.147.

⁷⁸ En'am 6/139. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.272.

nadirdir. Sonuç olarak (مَنْ) ve (مَا) nın önce anlamlarına sonra da lafızlarına atfen ibareler gelebilir. Ancak bu çok nadir görülen bir olaydır.

⁷⁹ (الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ)

(الَّذِينَ) mübtedâdır. (أُولَئِكَ), (الَّذِينَ) den bedeldir veya ikinci mübtedâdır. (الْأَمْنُ) ise üçüncü ya da ikinci mütedâdır. (لَهُمْ), (الْأَمْنُ) nün haberidir. (الْأَمْنُ) ve haberi ise (أُولَئِكَ) nin haberidir. (أُولَئِكَ) ve haberi ise (الَّذِينَ) nin haberidir. (وَهُمْ مُهْتَدُونَ) ise mübtedâ ve haberdir.

(كِتَابٌ) ⁸⁰ (لَوْ لَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) mübtedâ olarak merfudur. Haberi mahzuttur. Takdîri de şöyledir: (لَوْ لَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ تَدَارَكُكُمْ). Bu durum bize ganimetlerin, bu ümmet için Levhi Mahfuz'da mübah olarak bulunduğunu bildirmektedir.

Başka bir yoruma göre bu, Allah'ın, kullarına ancak bir uyarıdan sonra azap edeceğini bildirmektedir.

Başka bir yoruma göre Allah, büyük günahlardan kaçanların küçük günahlarını affedecektir.

Yine başka bir yoruma göre Allah, Bedir ehlinin geçmiş ve gelecek günahlarını affetmiştir.

وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ (وَرَسُولُهُ) ⁸¹ (خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فاعلموا أنكم غيرُ معجزِي الله وبشر الذين كفروا يعذب أليم) merfudur. Haber mahzuttur. Takdîri şöyledir: (وَرَسُولُهُ بَرِيءٌ أَيْضًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ) . Birinci haber ikinciye delalet ettiği için ikinci haber hazfedildi.

⁷⁹ En'am 6/82, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.259.

⁸⁰ Enfal 8/68, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.320.

⁸¹ Tevbe 9/3, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.323.

82 (بِالنَّهَارِ سَوَاءٌ مِّنْكُمْ مَّنْ أَسْرَ الْقَوْلِ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ)

(نُو سَوَاءٌ) (نُو) takdir etmeye gerek yoktur. (سَوَاءٌ) ise mukaddem haberdir. Takdîri: (نُو سَوَاءٌ) mübtedâ olarak merfudur. (مَنْ) (مِنْكُمْ مَّنْ أَسْرَ) şeklindedir.

Eğer (سَوَاءٌ), (مُسْتَوْرٍ) anlamında kabul edilirse o zaman (نُو) takdir etmeye gerek yoktur.

83 (الرَّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ) (هَذَا كِتَابٌ) haberdir. Gizli bir mübtedâyla merfudur. Takdîri de şöyledir: (هَذَا كِتَابٌ) dür.

84 (فِيكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةٌ بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ) hâl olarak mansubtur. (خَاوِيَةٌ) ün beş şekilde merfu olması da mümkündür:

1- (بُيُوتُهُمْ) (بُيُوتُهُمْ) den bedel olur ve (خَاوِيَةٌ) de (بُيُوتُهُمْ) ün haberi olur.

2- (خَاوِيَةٌ) ikinci haber olabilir.

3- (خَاوِيَةٌ) gizli bir mübtedânın haberi olabilir. Yâni (هِيَ خَاوِيَةٌ) demektir.

4- (بُيُوتُهُمْ) (خَاوِيَةٌ) den bedel olabilir.

5- (بُيُوتُهُمْ) (بُيُوتُهُمْ) ye atfi beyan olur. (بُيُوتُهُمْ) de (بُيُوتُهُمْ) nin haberi olur.

85 (مَا) (هَذَا) (مَا) (هَذَا) mübtedâdır. (مَا) (هَذَا) burada (الَّذِي) anlamındadır. (مَا) (هَذَا) ve (مَا) mahâllen merfudur. Bu i'râba göre (مَا) (هَذَا) da vakfedilir. (هَذَا مَا وَعَدَ) ile yeniden başlanır.

82 Ra'd 10, el-Kaysî, a.g.e., c.I , s.397.

83 İbrahim 1, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.400.

84 Neml 52. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.537.

85 Yâsin 57. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.606.

(هَذَا) nın (مَرَقِدِنَا) sıfatı olarak mahâllen mecrur olması da mümkündür. Bu i'râba göre ise (هَذَا) üzerinde vakfedilir. Bu durumda (مَا) mahzup bir mübtedânın haberi olur. Takdîri de şöyle olur: (هَذَا مَا وَعَدَ).

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ يُرْكَعًا سَجْدًا يَلْبَسُونَ فِضْلًا مِنَ اللَّهِ (وَرَضُونَا سِيَمَاءَهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أُنْثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً (مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ) ⁸⁶) (وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ) de aynı şekilde mübtedâ ve haberdir. (رُحَمَاءُ) ise ikinci haberdir.

Başka bir yoruma göre (مُحَمَّدٌ) mübtedâdır. (رَسُولُ اللَّهِ) onun sıfatıdır. (وَالَّذِينَ مَعَهُ) ise (مُحَمَّدٌ) e matuftur. (أَشِدَّاءُ) ise Hz. Peygamber (sa) i ve ashabı kapsayacak şekilde haberdir. Bu durumda Hz. Peygamber (s.a.), âyette ashab hakkında zikredilen bütün niteliklere sahiptir.

Birinci i'râba göre (رَسُولُ اللَّهِ) üzerinde vakfedilebilir. Çünkü o haberdir ve cümle tamam olmuştur.

İkinci i'râba göre ise (رَسُولُ اللَّهِ) üzerinde vakfedilemez. Çünkü o sıfattır ve cümle tamamlanmamıştır.

(إِذْ تَخَلَّوْا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ) ⁸⁷ (سَلَامٌ) mübtedâdır. Haberi mahzuftur. Takdîri şöyledir: (قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ).

Başka bir yoruma göre (سَلَامٌ) mahzup bir mübtedânın haberidir. Takdîri de şöyledir: (أَمْرِي سَلَامٌ).

⁸⁶ Fetih 29. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.678.

⁸⁷ Zariyât 25, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.688.

⁸⁸ (فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ) Birinci (أَصْحَابُ) mübtedâdır. (مَا) ise ikinci mübtedâdır. (مَا) burada istifhamdır. İkinci (أَصْحَابُ), (مَا) nın haberidir. (مَا) ve haberi ise birinci (أَصْحَابُ) ün cümle olarak haberidir.

⁸⁹ (وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ) Birincisi mübtedâ, ikincisi ise sıfattır. Bir sonraki âyetteki (أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ) ise mübtedâ ve haberdir. Cümle olarak bu âyet ise bir önceki âyetteki mübtedânın mahâllen merfu haberidir.

Başka bir i'râba göre ise birincisi mübtedâ ikincisi ise haberdir. (أُولَئِكَ) ise ikinci haberdur.

إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ ((جِبْرِيلُ) ise haberdur. Maba'di ona matuftur. (جِبْرِيلُ) ⁹⁰ (وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ) ye atıf olabilir. (مَوْلَاهُ) burada (مَوْلَى) anlamındadır. Buna göre (جِبْرِيلُ) üzerinde vakfetmek gerekir. Başka bir yoruma göre (وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ) mübtedâdır. (مَلَائِكَةُ) ona matuftur. (ظَهِيرٌ) ise haberdur.

D. Nâkıs Fiiller

يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كَلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ ((يَكَادُ) mukârabe fiilidir. Bu fiilin yanında nefy olmayınca, olayın meydana gelmesi yaklaşmış demektir. Fakat henüz gerçekleşmemiştir. Eğer beraberinde bir nefy bulunursa olay, bir gecikmeden sonra gerçekleşecek demektir. Örnek: (قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلِّمَةٌ لَا)

⁸⁸ Vâkıa 8, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.710.

⁸⁹ Vâkıa 10, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.711.

⁹⁰ Tahrim 4, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.743.

⁹¹ Bakara 2/20, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.82 .

(Bakara, 71). Yâni buzağıyı boğazlama işini bir gecikmeden sonra yaptılar.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ فَإِن كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِن كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِن كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِن بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دِينِ آبَائِكُمْ وَأَبْنَاؤِكُمْ لَا تَدْرُونَ إِلَيْهِمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا (فريضة من الله إن الله كان عليما حكيمًا)⁹²

(فإن كان المتروكات) (نساء) de haberidir. Takdîri şöyledir: (فوق اثنتين).

Sünnete göre iki kız evlada üçte iki hisse verilmiştir. Nas'da iki kız kardeşe üçte iki hisse vermeyi belirtmektedir. Buradaki âyette iki kız evladın üçte iki miras alacağına dair bir işaret yoktur. Fakat âyette iki kız kardeşin üçte iki hisse alacağı açıkça belirtilmiştir. Çünkü Allah tek bir kız kardeşi yine tek bir kız evladını gibi kabul etmiştir. Bundan dolayı iki kız kardeşe üçte iki miras payı verilmesini emretmiştir. Fakat kız çocuklarının alacağı pay hususunda sükut etmiştir. İşte bütün bunlardan dolayı, âyette geçen iki kız kardeş hakkında verilen hüküm aynen âyet ve sünnetin ışığında iki kız evlada uygulanmıştır.

يَسْتَقْبَلُونَكَ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَوَلَةٌ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَّمْ يَكُن لَهَا وَلَدٌ فَإِن كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِن كَانُوا إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَن تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ⁹³

(فإن كانتا اثنتين) burada daha önce yalnızca bir şeyin zikri geçmesine rağmen (كان) deki zamir müsenna geldi. Çünkü bu durum mânâyaya hamledilmiştir.

⁹² Nisa 11, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.190.

⁹³ Nisa 176, el-Kaysî; a.g.e., c.I, s.215.

Ahfeş'e göre Takdîri şöyledir: (فَإِنْ كَانَ مِنْ تَرَكَ اثْنَيْنِ). Burada (مَنْ) e istinadan zamir müsenna geldi.

(عَاقِبَةُ) burada (كَانَ) nin ismidir.⁹⁴ (قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ) (كَيْفَ) ise haberidir. Âyette (كَانَتْ) şeklinde müennes kullanılmadı. Çünkü (عَاقِبَةُ) burada (مَصِيرَهُمْ) anlamında kullanılmıştır. Ayrıca (عَاقِبَةُ) ün müennesliği hakiki değildir.

(مُسَوِّدًا) ise (مُذَلِّ) nin ismidir. (وَجْهَهُ) ⁹⁵ (وَإِذَا بُسِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهَهُ مُسَوِّدًا وَهُوَ كَظِيمٌ) haberidir. Burada (ظَلَّ) nin ismi gizli olabilir. (وَجْهَهُ) mübtedâ (مُسَوِّدًا) ise haber olabilir. Bu durumda isim cümlesi de mahâllen mansub olarak (ظَلَّ) nin haberi olur.

(أَوْ يُصْنِحَ مَاؤُهَا غَوْرًا) ⁹⁶ (غَوْرًا) (أَوْ يُصْنِحَ مَاؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ نَسْتَطِيعَ لَهُ طَلْبًا) Takdîri de şöyledir: (ذَا غَوْرًا).

(دُمْتُ) (حَيًّا) ⁹⁷ (وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ) (دُمْتُ) deki zamir de kendi ismidir. Çünkü (دَامَ), (كَانَ) ve benzerlerindedir.

(وَلَيْسَ) (لَاتَ) ⁹⁸ (كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادُوا وَاوَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ) Sibeveyh'e göre (لَاتَ), (لَيْسَ) ye benzeyenlerdendir. Ancak (حِينَ) ile kullanılır. (لَيْسَ) nin ismi cümlede gizlidir. Takdîri şöyledir: (وَلَيْسَ الْوَقْتُ وَقْتٌ مَهْرَبٍ) yâni (وَلَيْسَ الْحَيْنُ حَيْنٌ مَنَاصٍ).

(عَسَى) (أَنْ) ⁹⁹ (فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطُّعُوا أَرْحَامَكُمْ) haber olarak mahâllen mansubtur. Örnek: (عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَفُومَ). Yaygın olan görüşe göre (عَسَى) nin haberinin başına (أَنْ) in gelmesi gerekir. Bununla birlikte bazı Araplar buna riâyet etmezler. Örnek: (عَسَى زَيْدٌ يَفُومُ). (كَادَ) ise bunun tam tersidir. Yaygın olan görüşe

⁹⁴ En'am 6/ 11, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.246.

⁹⁵ Nahl 16/58, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.420.

⁹⁶ Kehf 41, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.442.

⁹⁷ Meryem 19/31, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.455.

⁹⁸ Sâd 38/ 3, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.623.

⁹⁹ Muhammed 47/22. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.674.

göre (كَادَ) nin haberi (أَنْ) siz gelir. Bununla birlikte bazı Araplar buna riâyet etmezler.

Örnek: (كَادَ زَيْدٌ أَنْ يَقُومَ). Bu ise çok nadir bir kullanımdır.

(مُفَارِقِينَ), (مُنْفَكِينَ)¹⁰⁰ (لَمْ يَكُنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ)

demektir. Bu da (مُنْفَرِقِينَ) anlamındadır. Dördüncü âyetteki (وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ)

(وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ) ifadesi de buna delalet eder. (مُنْفَكِينَ), (مُنْفَكِينَ) anlamında

olunca habere ihtiyacı yoktur. Yâni tam fiildir. Ancak (زَالِيْنَ) anlamında olursa, o

zaman nâkıs fiildir ve habere ihtiyacı vardır. Çünkü (مَا إِفْكًا), (كَانَ) ve benzerlerindedir.

E. Mansublar

1. Mef'ûlü Bih

(الم)¹⁰¹ mukataa harflerindedir. İ'râbları yapılamaz. (الم), (إِقْرَأْ الم) şeklinde yani başına gizli bir (إِقْرَأْ) fiili getirilmek suretiyle mahâllen mansub mef'ûlü bihtir.

(هُوَ) veya (ذَلِكَ) veya (هَذَا) şekillerinde başına (هُوَ) veya (ذَلِكَ) veya (هَذَا) ibarelerinden birini getirmek suretiyle (الم) in mahâllen merfu haber olması da mümkündür.

Onu yemin sayanların görüşüne göre onun mecrur olması da mümkündür.

Ferra (الم) i mübtedâ (ذَلِكَ) yi ise haber yapıyor. Takdîri ise şöyledir: (حُرُوفُ الْمُعْجَمِ) (يَا مُحَمَّدُ ذَلِكَ الْكِتَابُ).

Zeccac bunu kabul etmiyor. Ona göre (ذَلِكَ) gizli ya da açık mübtedâ olarak merfudur. Haberi ise gizlidir.

¹⁰⁰ Beyyine 93/ 1, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.832.

¹⁰¹ Bakara 2/1, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.73.

(مَا) mansubtur. ¹⁰² (كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَيْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ) konumundadır. Yâni (لَيْسَ شَيْئًا كَانُوا يَفْعَلُونَهُ) demektir. (مَا) nın sonrası onun sıfatıdır. Başka bir görüşe göre (مَا) ism-i mevsul (مَا) dır. (بِئْسَ) ile merfudur. Yâni (لَيْسَ أَشْيَاءُ الَّتِي كَانُوا يَفْعَلُونَ) demektir. Sıfat ve sıladaki zamirler hazfedilmiştir.

¹⁰³ (وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ) nin birinci mef'ûlüdür. (شُرَكَاءَ) ise öne geçmiş olan ikinci mef'ûldür. Ayrıca (الْجِنَّ) birinci mef'ûl, (الْجِنَّ) de (شُرَكَاءَ) den bedel olabilir. O zaman (لِلَّهِ) ise mahâllen mansub ikinci mef'ûl olur.

¹⁰⁴ (فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ) (فَرِيقًا) ile mansubtur. (فَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ) deki (فَرِيقًا) ise gizli bir fiille mansubtur. Takdîri şöyledir: (وَأَصْلٌ فَرِيقًا). Bu takdire istinaden (تَعُودُونَ) üzerinde vakfedilebilir. Eğer (فَرِيقًا), (تَعُودُونَ) deki zamirden hâl olursa o zaman (تَعُودُونَ) üzerinde vakfedilemez. (الضَّلَالَةُ) üzerinde vakfedilebilir. Takdîri de şöyle olur: (كَمَا بَدَأْنَاكُمْ تَعُودُونَ فِي) (هَذِهِ الْحَالِ).

فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وَعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وَعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ (نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ) ¹⁰⁵ (الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ وَتَوَقَّ كُلَّ ذِي عِلْمٍ عَالِمٍ) i Kûfeliler tenvinli okurlar. Kelime (نَرْفَعُ) fiilinin mef'ûlüdür. Mahâllen mansubtur. Kendisinden harfî cer hazfedilmiştir. Takdîri: (نَرْفَعُ مَنْ نَشَاءُ إِلَى دَرَجَاتٍ). demektir. Tenvinli yapmayanlar ise onu aynı şekilde (نَرْفَعُ) nün mef'ûlü yaparlar. (مَنْ) e muzâaftır.

¹⁰² Maide 5/79. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.235.

¹⁰³ En'am 6/ 100, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.264.

¹⁰⁴ A'râf 7/7/30, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.287.

¹⁰⁵ Yusuf 76, el-Kaysî, a.g.e., s.392.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأةً ثَوْبًا وَامْرَأةً ثَوْبًا كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحِينَ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ)

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأةً ثَوْبًا وَامْرَأةً ثَوْبًا كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحِينَ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ)¹⁰⁶ iki (امْرَأةً) de (ضَرَبَ) nin mef'ûlüdür.

Başka bir yoruma göre ise (امْرَأةً), (مَثَلًا) den bedeldir. Takdîri: (مَثَلًا امْرَأةً ثَوْبًا) dir.

Sonra ikinci (مَثَلًا) birincisi kendisine delalet ettiği için hafzedilmiştir.

2. Hâl

(صِرَاطًا), (مُسْتَقِيمًا)¹⁰⁷ (وَهَذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا فَمَا فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ)

mansubtur. Bu hâle müekked hâl denir. Çünkü Allah'ın yolu ancak ve ancak en doğru yoldur. Bu hâl, iki ihtimali taşımak için yani hem müekked hem de mukadder anlamını vermek için gelmemiştir. Yâni Allah'ın yolunda eğrilik ihtimali olamaz. Çünkü Allah'ın yolu en doğru yol olma vasfını asla kaybetmez. Bunu bir örnekle şöyle açıklanabilir: (هَذَا زَيْدٌ رَاكِبًا). Burada Zeyd, başka her hangi bir zamanda binici özelliği taşımayabilir. Yâni Zeyd bincilik vasfını sürekli taşımaz ve bunun tam tersi olabilir. Oysa Allah'ın yolu en doğru yol olma vasfından asla çıkmaz. Öyleyse müekked hâlde diğer hâller arasındaki farkı iyi kavramak gerekmektedir.

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْثُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرَّهْمَانَ مُتَشَابِهًا)

(مُخْتَلِفًا)¹⁰⁸ (وَعَبْرًا مُتَشَابِهًا كَلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ)

Takdîri şöyledir: (سَيَكُونُ كَذَلِكَ). Çünkü bu bitkiler yerden yeni çıktıkları zaman yenilmemektedir ki onlar tatlarının çeşitliliğiyle nitelendirilsin. Bunlardaki farklılık ancak yenilecek olgunluğa geldiğinde belli olur. İşte bu hâle mukadder hâl denir. Yâni anlamı şöyledir: (رَأَيْتُ زَيْدًا قَائِمًا). Bunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz. (سَيَكُونُ الْأَمْرُ ذَلِكَ). Bunu söyleyen kişi Zeyd'i ayakta görmüştür. Bu durum o anda olan bir şeydir. Yoksa

¹⁰⁶ Tahrim 10, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.744.

¹⁰⁷ En'am 6/ 126, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.270 .

¹⁰⁸ En'am 6/ 141, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.274.

beklenen bir durum değildir. (خَلَقَ اللَّهُ النَّخْلَ مُخْتَلِفًا أَلْوَانًا) örneğinde ise hurmanın yaratıldığını ve onun çeşitli renk ve tatlarda olduğunu söylemek uygun olmaz. Bu ancak tadıldığı zaman anlaşılabilir bir durumdur. İşte bu hâle mukadder hâl ya da beklenen hâl denir.

وَيَبْتَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ (وَهُمْ يَطْمَعُونَ) Eğer anlam, cennete girmelerine hamledilirse o zaman (يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ)¹⁰⁹ daki merfu zamirden hâl olarak mahâllen merfu mübtedâ ve haber olur. Mânâsı ise şöyle olur: Onlar, cennette kalma istekleri kalmayacak şekilde oraya girmekten ümitlerini kesmişlerdir. Fakat onlar, bu ümitsizlik içinde oraya girmişlerdir. Yâni onlar cennete çok arzulu iken değil, ümitleri kaybolmuşken girdiler.

Eğer anlam şöyle alınırsa : Onlar henüz cennete girmediler. Fakat oraya girmeyi çok istemektedirler. O zaman cümlemin i'râbtan mahâlli olmaz. Takdîri şöyle olur: Onlar cennete henüz girmediler. Fakat Allah'ın rahmeti sayesinde oraya gireceklerine inanmaktadırlar.

Başka bir yoruma göre (طَمَعٌ) burada (عِلْمٌ) anlamındadır. Yâni, onlar cennete gireceklerini bilmektedirler.

(وَيَالْحَقُّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا)¹¹⁰ Birinci (بِالْحَقِّ), deki zamirden mukaddem hâldir. İkinci (بِالْحَقِّ) ise (نَزَلَ) deki gizli zamirden hâldir.

(رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ)¹¹¹ Ahfeş der ki: (رَحْمَةً) hâl olarak mansubtur. Ferra der ki: (رَحْمَةً), bir önceki âyetteki (مُرْسَلِينَ) nin mef'ûlüdür. Buradaki (رَحْمَةً) den

¹⁰⁹ A'râf 7/ 7/46, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.292.

¹¹⁰ İsrâ 17/105, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.435.

¹¹¹ Duhan 44/6, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.654.

Hız. Peygamber (s1.'dir. Zeccac der ki: (رَحْمَةً) mef'ülü lieclihtir. Başka bir yoruma göre (رَحْمَةً) mastar olarak mansubtur.

3. Temyiz

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْحَيَاتِ وَالطَّاعُونَ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَىٰ (من الذين آمنوا سبيلًا) ¹¹² tefsir olarak mansubtur. aslında i'râb ilminde tefsir ile temyiz aynı şeylerdir. Ancak şu var ki temyiz sayılarda kullanılır.

4. İstisna

(إِلاَّ إِبْلِيسَ أَبَىٰ أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ) ¹¹³ İblis'i Kehf 50. âyetteki (كَانَ مِنَ الْجِنِّ) ibaresine atfen meleklerden saymayanlara göre (إِبْلِيسَ) istisnai munkatı'dır. Başka bir yoruma göre (وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلاَّ إِبْلِيسَ) yine Kehf 50. âyetindeki (إِبْلِيسَ) cümlesine istinaden meleklerden istisnadır. Eğer İblis meleklerden olmasaydı secde ile emrolunmazdı. Çünkü secde emri yalnızca melekler için gelmiştir. Ayrıca melekler gözle görülmediği için onlara da cin ismi verilmiştir. (وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمْتِ) (الجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ) (Sâffât, 158). Bu âyette cinlerden kasıt meleklerdir.

5. Münâdâ

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا) ¹¹⁴ (أَيُّ) müfret bir nidadır. Damme üzere mebnidir. (هَآ) tenbih içindir. bu harf (أَيُّ) ye bitişik bulunur. (النَّبِيِّ) ise (أَيُّ)nin sıfatıdır. Ondan ayrı düşünülemez. Çünkü o, mânâ itibariyle münâdâdır.

¹¹² Nisa 4/51, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.200.

¹¹³ Hicr 15/31, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.413.

¹¹⁴ Ahzâb 33/ 1, el-Kaysî, age.c.II, s.572.

6. İğra

(إِئْتِعُوا الْحَقَّ) ya da (إِئْتِعُوا الْحَقَّ) ¹¹⁵ Birinci (الْحَقَّ) iğra olarak mansubtur. Yâni (إِئْتِعُوا الْحَقَّ) ya da (إِئْتِعُوا الْحَقَّ) demektir.

F. Fiile Benzeyenler

1. İsim Fiil

قُلْ هَلْ مِنْكُمْ شَاهِدٌ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَبُوا (هَلْ مِنْكُمْ شَاهِدٌ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَبُوا) ¹¹⁶ nin aslı (هَلْ مِنْكُمْ شَاهِدٌ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَبُوا) dir. Birinci (م) in harekesi (ل) a verildi ve ikinciye idğam edildi. (ل) harekeli olunca elifi vasla gerek kalmadı. Bu durumda da ictimai sâkineyn meydana gelmiş oldu. Çünkü burada (ل) ın harekesi arızidir. İctimai sâkineyden dolayı (ها) nın elifi hafzedildi. (ها), (ل) a mazmum olarak birleştirildi. Kendisinden sonra da şeddeli (م) gelmiş oldu. Böylece kelime (هَلْ مِنْكُمْ شَاهِدٌ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَبُوا) şeklini almış oldu. Kelimenin şekli değişince anlamı da değişti ve (تَعَالَى) ve (إِئْتِيَ) anlamlarında kullanılır oldu.

2. Mastar

(فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَانْفِقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ) ¹¹⁷ (فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَانْفِقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ) harfinin fethasıyla (حَطَبٌ) yâni odun demektir. Dammesiyle ise (تَوَقَّدَ) anlamında mastardır. Aynı şekilde (وَضُوءٌ) fetha ile (مَاءٌ) anlamındadır. Damme ile yani (تَوَقَّدَ) şeklinde mastardır. O da abdest alanın abdest alırken yaptığı hareketlerdir.

(وَالَّذِينَ يُتَوَقَّؤْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَا فَلَا (جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَا فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) ¹¹⁸

¹¹⁵ Sâd 38/ 84, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.629.

¹¹⁶ En'am 6/150, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.277.

¹¹⁷ Bakara 2/24, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.83.

¹¹⁸ Bakara 2/240, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.132.

Ahfeş'e göre (غَيْرَ) mastar olduğu için mansubtur. Takdîri de şöyledir: (لا إِخْرَاجًا). Ahfeş, (غَيْرَ) yı (لا) konumunda kabul etmiştir. Onu da kendisine ilave edilen (إِخْرَاجَ) gibi i'râb etmiştir.

Başka bir görüşe göre (غَيْرَ) harfi cer hazfedildiği için mansubtur. Takdîri de şöyledir: (مِنْ غَيْرِ إِخْرَاجٍ). Burada harfi cer hazfedilince tıpkı mef'ûlü bih gibi mansub olmuştur.

Başka bir görüşe göre (غَيْرَ), (المُوصِينَ الْمُتَوَقِّينَ) den hâl olduğu için mansubtur. Takdîri de şöyledir: (مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ).

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا (الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا) (تَسْبِيحًا) konumundadır. ¹¹⁹(بَاطِلًا سُبْحَانَكَ قَبْلًا عَذَابَ النَّارِ) mastar olarak mansubtur. (سُبْحَانَكَ) demektir. Bunun anlamı da şudur: (نُنَزِّلُهَا مِنْ السُّوءِ وَنُبْرِئُكَ تَبْرِئَةً).

¹²⁰(وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعذِرَةٌ إلی رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَنْقُورُونَ)

(مَعذِرَةٌ) şeklinde mansub yapanlar onu mastardan dolayı mansub yaparlar. Merfu yapanlar ise onu, mübtedânın haberi olduğu için merfu yaparlar.

وَالَّذِي قَالَ لَوْلَا إِلَهِي أَفْ لَكُمَا أَتَعِدَانِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَكْبِرَانِ اللَّهُ وَيَلْكَ آمِنْ إِنَّ) (وَالَّذِي قَالَ لَوْلَا إِلَهِي أَفْ لَكُمَا أَتَعِدَانِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَكْبِرَانِ اللَّهُ وَيَلْكَ آمِنْ إِنَّ) burada mastar olarak mansubtur. Bu tür mastarların lafızlarından fiil gelmez. Bu tür mastarlarda uygun olan i'râb, muzâaf olduklarında mansub olmalarıdır. Merfu olmaları da caizdir. Bundan dolayı kurra Tâhâ 61. âyetteki (قَالَ لَهُمْ مُوسَى وَيَلْكُمْ لَا تَقْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتْكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنْ اقْتَرَى) aynı mastarın mansub olduğu hususunda icma etmişlerdir. Buna benzer örnekler çoktur.

¹¹⁹ Âli İmrân 3/3/191, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.184.

¹²⁰ A'râf 7/ 7/164, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.304.

¹²¹ Ahkaf 46/17. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.667.

Eğer bu tür mastarlar muzâaf olmazsa en uygun olanı merfu olmalarıdır. Mansub olmaları da caizdir. Bundan dolayı kurra Mutaffifin birinci âyetteki (وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّينَ) mastarın merfu olduğu hususunda icma etmişlerdir.

Eğer sözkonusu mastarlardan fiil türetilbiliyorsa o zaman eğer bu mastar marife ise merfu olur. Mansub olmaları da caizdir. Örnek: (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) (Fatiha, 1) buradaki (الْحَمْدُ) mastarı marife olduğu için merfudur. Burada mübtedâ olmuştur. Dolayısıyla merfudur. Eğer bu tür mastarlar yâni kendilerinden fiil yapılabilen mastarlar mekra iseler o zaman, mansub olurlar: (شُكْرًا لِّعَمْرُو) ve (حَمْدًا لِّزَيْدٍ).

3. İsmi Tafdil

(أَعْلَمُ)¹²² (ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ اهْتَدَى) burada ismi tafdildir. Anlamı ise: Allah bu iki sınıfı ve diğerlerini en iyi bilendir. 32. âyetteki الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ (وَأَعْلَمُ بِمَنْ اتَّقَى) ve (هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ) (أَجْنَةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُرْكُوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ اتَّقَى) böyledir.

4. Medh ve Zem Fiilleri

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفَوْهَا وَيُرْوَاهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ¹²³ (فَنِعِمَّا) hakkında dört farklı okuyuş şekli vardır.

a. (نعم) gibi (علم) şeklinde.

b. (ع) harfinin harekesine uyarak (يعم) şeklinde. Çünkü (ع) boğaz harfidir.

Lügatlerin çoğuna göre hareke bakımından makabli ona uymak zorundadır.

¹²² Necm 46/30, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.693.

¹²³ Bakara 2/271, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.141.

c. (نعم) şeklinde (ن) u aslı üzere fethâlı bırakmak ve (ع) ı da kolaylık olması için sâkin bırakmak.

d. (نعم) şeklinde. (نعم) şeklinde (ع) kesralı olduğu için (ن) u kesralı okumak ve sonra da kolaylık olsun diye (ع) ı sâkin okumak.

G. Tâbîler

1. Atıf

سَأَلْتَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلٌ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ (وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكَ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَن دِينِهِ قِيمَتُهُ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ)¹²⁴ (وَالمَسْجِدِ الْحَرَامِ) ye matuftur. Yâni haram ayda savaşmak büyük bir suçtur. Bu ise, Allah yolundan ve Mescid-i Harâm'dan bir nevi alıkoymadır. Ferra der ki: (الشَّهْرِ الْحَرَامِ) (المَسْجِدِ) ye matuftur. Bu yanlıştır. Çünkü onların soruları Mescid-i Harâm hakkında değil, haram aylarda savaşmak hakkındadır. Soruları şu şekildedir: Haram aylarda savaşmak uygun olur mu? Başka bir görüşe göre, onların bu aylarda savaşmaları büyük bir günahdır. Ancak Allah yolundan ve Mescid-i Harâm'dan alıkoymak, Allah'ı inkar etmek ve Mescid-i Harâm'ın ehlini oradan çıkarmak, haram aylarda savaşmaktan daha büyük bir günahdır. Sonra onlara şöyle denildi: Ey soru soranlar! Sizin Allah'ı inkar etmeniz, hakkında soru sorduğunuz haram aylarda savaşmaktan daha ağır bir günahdır.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ¹²⁵ (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) ibare (اللَّهُ) lafzına matuftur. Onlar yâni

¹²⁴ Bakara 2/217. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.127.

¹²⁵ Âli İmrân 3/2/7. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.149.

ilimde derinleşenler de aynı şekilde müteşabih âyetleri bilebilirler. Zaten bundan dolayı Allah onları ‘ilimde derinleşmekle’ nitelendirdi. Eğer bu alimler müteşabihleri bilme hususunda cahil olsalardı Allah onları (رُسُوخ) sıfatıyla nitelendirmezdi.

İbn Abbas’ın kırâatine göre (وَيَقُولُ الرَّاسِيخُونَ فِي الْعِلْمِ أَمْنَا بِهِ) âyet bu şekildedir. el-Kaysî’ye göre bu okuyuş şekli Mushaf’la çekişmektedir. Eğer bu okuyuş doğru olsaydı âyetin anlamının şöyle olması gerekirdi: ‘Müteşabih âyetlerin te’vilini ancak Allah bilebilir. İlimde derinleşenler ise bunu bilemezler ve yalnızca onlara inandık’ derler. İbn Abbas bu kırâatiyle (يَقُولُونَ) deki zamiri ortaya çıkardı ve âyeti şöyle okudu: (وَيَقُولُ الرَّاسِيخُونَ). el-Kaysî bu konunun genişliğinden dolayı sırf bu konuyu ele alan bir kitap yazdığını söylüyor. Ancak biz bu kitabın ne olduğu bilinmemektedir. (تَأْوِيلُهُ) deki zamir (مُتَشَابِهَاتٍ) a döner. başka bir yorumu göre ise (لِكِتَابٍ) a döner.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ (وَأَيْدِيَكُمْ) şeklinde mansub okuyanlar onu (لِيُطَهِّرَكُمْ وَليُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) e veya (وَأَرْجُلَكُمْ) e atfederler. Mecrur okuyanlar ise (بِرُءُوسِكُمْ) e atfederler. el-Kaysî (وَأَرْجُلَكُمْ) şeklinde mecrur okuyanlara itiraz etmekte ve kendi görüşünü şöyle dile getirmektedir: “Böylece âyetteki yıkama emrini gizlemiş olurlar. Oysa âyet muhkemdir. Anlamı da şöyledir: (وَأَرْجُلَكُمْ غَسَلًا).”

Başka bir görüşe göre bu kelime (بِرُءُوسِكُمْ) matuftur. Âyet de sünnetle neshedilmiştir. Çünkü sünnet ayakları yıkamayı emretmektedir. Bu kırâate göre böyle bir okuyuş vardır ama hüküm sünnetle neshedilmiştir.

¹²⁶ Mâide 5/6, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.219.

Başka bir görüşe göre kelime (يرئوسكم) e matuftur ve de anlamı muhkemdir. Fakat sınırlama, yıkamaya delalet eder. Ayakların yıkanması, tıpkı ellerin dirseklere kadar yıkanması gibi topuklarla sınırlı kalınca, ayakları yıkamak tıpkı elleri yıkamak gibi kabul edilmiştir.

Başka bir yoruma göre (مَسَحَ) lügatte (غَسَلَ) anlamına gelir. Örnek: (تَمَسَّحْتُ) (تَوَضَّعْتُ لِلصَّلَاتِ) yâni (للصَّلَاتِ) demektir.

(مَا) (مَّا) (مَا) deki zamire atfen mahâllen mansubtur. En doğrusu da budur. Çünkü Cenabı Hak Felak sûresi ikinci âyette (مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ) buyurmaktadır. Meşhur kurrâlar ve diğer bazı alimler burada (شَرِّ) in (مَا خَلَقَ) a muzâaf olduğu hususunda görüş birliği içindedirler

Mutezile'ye göre buradaki (مَا) ismi mevsul anlamındadır. Onlar bu yorumla, Allah'ın insanın fiillerinin yaratıcısı olmadığı fikrini savundular. Onlara göre âyetin anlamı şöyledir: Allah hem insanları hem de onların put yapımında kullandıkları eşyaları yaratandır. Onlar bu yorumla, insanın fiil ve amellerini buradaki yaratma kapsamına almadılar. el-Kaysî bu görüşek katılmamakta ve her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu söylemektedir. Şöyle diyor: “Ondan başka yaratıcı yoktur. Mesela Allah, şerrin ta kendisi olan İblis'i de yaratandır. Bu örnek bize, her şeyin yaratıcısının yalnız Allah olduğunu göstermektedir. Her şeyin yaratıcısını Allah olduğuna dair diğer âyetlerden örnekler: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرِزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ) (Fâtır, 3) ve (اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ) (Zümer, 62).

¹²⁷ Sâffât 37/96, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.610.

e (أهل) (والمُشْرِكِينَ) ¹²⁸ (لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُتَفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ)

mâtuftur. (الَّذِينَ) ye mâtuf olamaz. Eğer olursa âyetin anlamı tersine döner ve müşriklerin Ehli Kitap'tan sayılmaları gerekir. Oysa onlar Ehli Kitap değildirler.

(الْوَسْوَاسَ) (وَالنَّاسِ) ¹²⁹ (مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ) ye mâtuftur. Mecrurdur.

Takdîri şöyledir: (مِنَ الْجِنَّةِ) nün (وَالنَّاسِ). (مِنَ شَرِّ الْوَسْوَاسِ وَالنَّاسِ) ye mâtuf olması mümkün değildir. Çünkü insanlar, insanların kalplerine vesvese veremezler.

2. Te'kit

وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأْتَمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي (أَرْبَعِينَ) (فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً) ¹³⁰ (فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ) burada te'kit için gelmiştir.

Başka bir yoruma göre (أَرْبَعِينَ) zikredilmesinin nedeni 30 günün üstüne 10 saat değil de 10 gece ilave edildiğini bildirmek içindir.

Başka bir yoruma göre (أَرْبَعِينَ) nin zikrediliş nedeni şudur: Zikredilen 30 gece, daha sonra zikredilen 10 geceden hariç olarak tamı tamına 30 gecedir. Eğer 40 rakamı zikredilmeseydi bu 30 gecenin 20+10=30 şeklinde anlaşılma ihtimali de vardı. Hâlbuki 40 sayısı özellikle zikredilerek bu karmaşaya meydan verilmemiştir.

3. Bedel

¹³¹ (هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ يَكْلَأُ شَيْءًا عَالِيمًا)

(سَبْعَ), (فَسَوَّاهُنَّ) deki (هُنَّ) zamirinden bedeldir.

¹²⁸ Beyyine 93/1, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.831.

¹²⁹ Nâs 114/6, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.857.

¹³⁰ A'râf 7/ 7/142. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.301.

¹³¹ Bakara 2/29. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.84.

Başka bir görüşe göre (سَبْعَ), (فَسَوًّا) nın mef'ûlüdür. Takdîri de şöyledir. (فَسَوًّا مِنْهُنَّ) (سَبْعَ سَمَاوَاتٍ) (هُنَّ) deki harfi cer hazfedilmiştir. Aynen (وَلَخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ) âyetinde olduğu gibi. Yâni (مِنْ قَوْمِهِ) demektir. Daha sonra harfi cer hazfedilmiştir.

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ النَّبِيِّ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ (مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ) ¹³² (كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ) nin (آيَاتٍ) e dahil olması mümkündür. Çünkü Mescidi Haram'ın içinde bir çok âyet vardır. Delili de yine aynı âyetteki : (وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ) cümlesidir. Burada ihtilafsız olarak Mescidi Haram kastedilmiştir.

(الَّذِينَ) ¹³³ (الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ) âyetteki (مِنْ أَصْحَابِ) den bedeldir. Veya (حِزْبُهُ) den bedel olarak mahâllen mansubtur. Ya da (لِيَكُونُوا) deki zamirden bedel olarak mahâllen merfudur.

4. Sıfat

(يُطَاعُ) ¹³⁴ (وَأَنْذَرَهُمْ يَوْمَ الْأَرْزَاقِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاطْمِينٍ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعَ يُطَاعُ) (شَفِيعِ) un sıfatıdır. (شَفِيعِ) un lafzına göre mahâllen mecrur, konumuna göre ise mahâllen merfudur. Âyetteki (مِنْ) zaidir. Takdîri şöyledir: (مَا لِلظَّالِمِينَ حَمِيمٌ وَلَا شَفِيعَ يُطَاعُ).

¹³² Âli İmrân 3/3/97. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.169.

¹³³ Fâtr 35/7. el-Kaysî, a.g.e., c.Ic.I, s.593.

¹³⁴ Mü'minûn 23/18, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.635.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜŞKİL'DE GEÇEN KIRÂAT FARKLILIKLARI VE BUNLARIN GRAMERE GÖRE İZAHI

Kur'ân, ilk zamanlarda noktasız ve harekesiz yazıldığından, ayetlerde geçen bazı kelimeler farklı şekillerde okunabiliyordu. Bunun sonucu olarak kırâat farklılıkları ortaya çıkmış ve el-Kaysî, eserinde bu tür fiil, nakıs fiil, isim, isim fiil ve harflere yer verip bunları açıklamıştır.

I. FİİL

1- قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتِي النَّفِثَاتِ فَيَسْتَنبِطُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَهُمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ (تَرَوْنَهُمْ) ibaresini (يَرَوْنَهُمْ) şeklinde okuyanlara göre bu ibare (لَكُمْ) deki zamirden hâl olarak mansubtur. Ya da (وَأَخْرَى) nın sıfatı olarak mahâllen merfudur. (لَكُمْ) deki hitap Yahudilerdir. Bir başka yoruma göre ise Müslümanlardır.

2- (لَا يَأْمُرُكُمْ)² (وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ) şeklinde mansup okuyanlar onu bir üst âyetteki (أَنْ يُؤَيِّنَهُ اللَّهُ) veya (ثُمَّ يَقُولُ) ye atfederler.

(يَا مُرْكُمْ) şeklinde merfu okuyanlar ise onu makablinden ayrı olarak merfu yaparlar. (لَا) da (لَيْسَ) anlamında kabul ederler. (يَا مُرْكُمْ) zamiri de (اللَّهُ) a gönderirler.

3- (وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا أَنَاهُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ)³ (وَلَا يَحْسَبَنَّ) şeklinde (ي) lı okuyanlara göre (الْحَسْبُ) ün sıfatıdır. Birinci mef'ûl sözün gelişi gereği

¹ Âli İmrân 3/13, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.148.

² Âli İmrân 3/80, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.164.

³ Âli İmrân 3/180, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.180.

hazfedilmiştir. (هو) fasıla içindir. (خَيْرًا) ikinci mef'ûlüdür. Takdîri de şöyledir: (وَلَا يَحْسِبَنَّ) (الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا أَنَاءَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ الْبَخْلَ خَيْرًا لَهُمْ

وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَاءُهُمْ لِيُرِدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا (4- وَقَعْلُوهُ قَدَرُهُمْ وَمَا يَقْتَرُونَ) (قَتَلَ) şeklinde merfu okuyanlar (قَتَلَ) yü nâibi fâil olarak merfu yaparlar. (قَتَلَ) yü de (أَوْلَادَهُمْ) e muzâaf yaparlar.

5- (وَيَذَرُهُمْ) ü merfu okuyanlar onu (مَنْ يَضِلُّ اللَّهُ فَمَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ) makablinden kopuk kabul ederler.

Meczum okuyanlar ise onu (فَمَا هَادِيَ لَهُ) deki (ف) ye mâtûf yaparlar.

6- (وَلَا يَحْسِبَنَّ) (تَحْسِبَنَّ) şeklinde okuyanlara göre (وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْزِرُونَ) muhâtap Hz. Peygamberdir. Çünkü önceki âyetlerde Hz. Peygamber muhâtap alınmıştır. (سَبَقُوا) birinci mef'ûl, (يَحْسِبَنَّ) ise ikinci mef'ûldür.

(يَحْسِبَنَّ) şeklinece (ي) lı okuyanlara göre ise muhâtap kafirlerdir. Burada 55. âyette geçen (الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ) ibaresine dönen bir zamir vardır. Bundan dolayı muhâtap kafirlerdir.

7- (قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ) Aslı (تَأْمَنَّا) dır. Sonra birinci (ن) ikinciye idğam edildi. İdğam edilen birinci (ن) un yerine, ona delalet eden işmam kaldı. İşmam: Dudakların ses duyulmayacak şekilde birleştirilmesidir. İşmam, idğamdan sonra ve ikinci (ن) un fethasından önce gerçekleşir.

⁴ En'âm 137. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.271.

⁵ A'râf 7/186, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.306.

⁶ Enfâl 8/59. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.318.

⁷ Yûsuf 12/11, el-Kaysî, a.g.e., c.I/380.

8- (وَأَشْرِكُهُ) Bu âyetteki elifi vasl elifi ve bir sonraki âyetteki (أَشْرِكُهُ) deki elifi kat' elifi ve bir sonraki âyetteki (وَأَشْرِكُهُ) deki elifi merfu okuyanlar bu iki kelimeyi dua ve taleb anlamında kabul ederler. Ve mebnidirler.

(جَعَلَ)nin cevabı olarak meczum yaparlar. Her iki elif de mütekellim elifidirler. Birinci kırata göre ise birinci elif vasl elifi, ikincisi ise kat' elifidir.

9- (يُخَيَّلُ) şeklinde okuyanlar (يُخَيَّلُ) nin nâibi fâili olarak mahâllen merfu kabul ederler. (يُخَيَّلُ) nin nâibi fâili olarak mahâllen merfu kabul ederler.

(يُخَيَّلُ) deki zamirden bedel olarak mahâllen merfu kabul ederler. Bu bedel bedelü iştimaldir.

10- (تَلَقَّفَ) (وَأَلْقَى مَا فِي يَمِينِكَ تَلَقَّفَ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا يَفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى) şeklinde meczum okuyanlar onu emrin cevabı yaparlar.

(تَلَقَّفَ) şeklinde merfu okuyanlar onu (مَا) dan yâni (عَصَا) dan hâl yaparlar. Başka bir yoruma göre (تَلَقَّفَ), (مَلَقَى) dan hâldir. O da Musa'dır. Çünkü bu fiil Musa'ya nispet edilmiştir. Çünkü bu fiil onun hareketi ve fiilidir.

11- (وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرَبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى) (تَخَافُ) şeklinde merfu okuyanlar onu failden hâl yaparlar ki o fail de Musa'dır. Takdîri de şöyledir: (إِصْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ غَيْرَ خَائِفٍ دَرَكًا وَلَا خَائِشِيًا) (تَخَافُ) nün merfu oluşu kurrânın ittifakıyladır. Çünkü (تَخْشَى) merfudur ve (تَخَافُ), (تَخْشَى) ya matuftur.

⁸ Tâhâ 20/31, el-Kaysî, a.g.e., c.II/463.

⁹ Tâhâ 20/66, el-Kaysî, a.g.e., c.II/468.

¹⁰ Tâhâ 20/69, el-Kaysî, a.g.e., c.II/469.

¹¹ Tâhâ 20/77, el-Kaysî, a.g.e., c.II/470.

(أَنْتَ لَا تُخَافُ دَرْكََا) nün bağımsız olarak merfu olması da mümkündür. Yâni (أَنْتَ لَا تُخَافُ دَرْكََا) demektir.

(تَخَفْ) şeklinde meczum okuyanlar onu emrin cevabı yaparlar. O emir de (فَاضْرِبْ) dir. Takdîri de şöyledir: (إِنْ تَضْرِبْ لَا تُخَفُ دَرْكََا مِمَّنْ خَلَقَكَ). Aynı şekilde (لَا تُخَشَى) da müstakil olarak merfu olur. Yâni: (وَ أَنْتَ لَا تُخَشَى غَرْقَا) demektir.

Başka bir yoruma göre (لَا تُخَفُ) daki meczumluk nehiyden dolaydır.

قال فاذهب فإن لك في الحياة أن تقول لا ميساس وإن لك موعدا لن نخلفه وانظر إلى إلهك الذي ظلمت (12) - قال فاذهب فإن لك في الحياة أن تقول لا ميساس وإن لك موعدا لن نخلفه وانظر إلى إلهك الذي ظلمت (12) (لَنْ تُخَلِّفَهُ) şeklinde mecrur okuyanlar şu mânâyı kastederler: (وَجِدْتُهُ مَحْمُودًا) yâni (أَحْمَدُهُ) . Örnek: (لَنْ تُجِدَهُ مُخَلِّفًا) .

Başka bir yoruma göre anlam tehdittir. Yâni: (لَا بُدَّ لَكَ مِنْ أَنْ تُصَيِّرَ لَهُ) demektir.

(لَنْ يُخَلِّفَكَ اللَّهُ) şeklinde mansub okuyanlar şu mânâyı kastederler: (لَنْ يُخَلِّفَكَ اللَّهُ) . Muhâtap gizlidir. Naibi faildir. Fail ise Allah'tır. Zamir ise ikinci mef'ûldür. Birinci kırâate göre fail tüm zorbalardır. Kelimeyi mecrur okuyanların kırâatine göre ise (أَخْلَفَ) ikinci mef'ûl almıştır. İkinci mef'ûl mahzuftur. Takdîri de şöyledir: (لَنْ تُخَلِّفَ أَنْتَ اللَّهَ الْمَوْعِدَ) (الَّذِي قَدَرَ أَنْ سَتَاتِيهِ).

13- (أَتَيْنَا بِهَا) : Bu şekilde mecrur okuyanlara göre anlamı (جِئْنَا بِهَا) dir.

İbn Abbas ve Mücahid (أَتَيْنَا بِهَا) şeklinde medli okumuşlardır. Anlamı ise (جَازَيْنَا) dir.

حُنْفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخَطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ (14) - حُنْفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخَطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ (14) (فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ) : Fiili (تَتَخَطَّفُ) kalıbında kabul edenlere göre aslı, (تَتَخَطَّفُ) dür. Daha sonra

¹² Tâhâ 20/97. el-Kaysî, a.g.e., c.II/472-473.

¹³ Enbiya 21/21/47. el-Kaysî, a.g.e., c.II/479.

¹⁴ Hac 22/31, el-Kaysî, a.g.e., c.II/492.

iki (ت) yan yana geldiği ve de harekeleri aynı olduğu için kolaylık olsun iki (ت) den biri hafzedildi.

(إِلا) şeklinde okuyanlara göre ise aslı (يَخْطِفُ - خَطِيفٌ) dür. Âyetten örnek: (إِلا) (من خَطِيفِ الخَطِيفَةِ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ تَائِبٌ (Saaffat, 10).

15- (قد أفلح المؤمنون) Verş, bu âyetteki hemzenin harekesini (د) harfine vermiştir. Hemzeyi de hafzetmiştir. Hemzenin harekesi makablindeki (د) harfine verilince hemze harekesiz kaldı ve elife dönüştü. (د) harfi de sâkindir. Çünkü ona verilen hareke arızidir. İki sâkin yan yana gelmiştir. İctima-i sâkineynden dolayı hemze hafzedildi. Çünkü hemze, hareke atıldığı için yalnız kaldı. Dolayısıyla onun hafzi daha uygun olmuştur.

16- (لم تر أن الله يُزجي سحابًا ثم يُؤلّفُ بينَهُ ثم يجعلُهُ رُكامًا فترى الودقَ يخرجُ من خِلالِهِ وَيُنزِلُ مِنْ) Ebu Ca'fer (يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ) (يَذْهَبُ) şeklinde okumuştur. Ona göre bu fiil rubai (أَذْهَبَ) nin muzârîsidir. Bu şekilde rubai okunursa (ب) harfi cerrinin gelmesine gerek kalmazdı. Oysa (ب) harfi cerri gelmiştir. Fakat Müberred ve bazı dilciler buradaki (ب) harfi cerrini mastara müteallik yaparak okurlar. Çünkü fiil buna delalet etmektedir ve bu fiilde mastardan alınmadır. Bu yoruma göre âyetin Takdîri şöyledir: (يَذْهَبُ ذِهَابُهُ بِالْأَبْصَارِ). Örnek: (أَدْخَلَ بَزِيدٍ السَّجْنَ) (يَذْهَبُ ذِهَابُهُ بِالْأَبْصَارِ) demektir.

17- (وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ) şeklinde (ق) harfini sâkin okuyanlar bunu tıpkı aslı (كَتَفَ) olan kelimeyi kolaylık olsun diye (كَتَفَ) şeklinde okudukları gibi aynı şekilde kolaylık olması için yaparlar.

¹⁵ Mü'minûn 23/1, el-Kaysî, a.g.e., c.II/496.

¹⁶ Nûr 24/43, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.513-514.

¹⁷ Nûr 24/52. el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.514.

(ق) harfini mecrur okuyanlar ise bunu kelimenin aslına istinaden okurlar. Çünkü (ق) harfinden sonraki (ى) harfi cezmden dolayı hazfedilmiştir. (ق) kesrası, hazfedilen (ى) harfine delalet etmektedir.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعْمَ (18- (أَجْرُ الْعَامِلِينَ (غُرَفًا)) (نُبَوِّئَنَّهُمْ))¹⁸, (ى) şeklinde okuyanlara göre bu kelime (تَوَى) dan müştaktır. (غُرَفًا) ise harfi cerrin hazfi dolayısı ile mansubtur. Çünkü (تَوَى) fiili iki mef'ûl almaz.

(نُبَوِّئَنَّهُمْ) şeklinde okuyanlara göre ise (غُرَفًا) ikinci mef'ûldür. Çünkü bu fiil iki mef'ûl alır.

وَمَنْ النَّاسَ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ يَغْيِرَ عِلْمَ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ (19- (وَيَتَّخِذَهَا))¹⁹ (مُهِينٌ) şeklinde mansub okuyanlar onu aynı âyetteki (لِيُضِلَّ) ye atfederler.

(يَتَّخِذَهَا) şeklinde merfu okuyanlar ise onu aynı âyetteki (يَشْتَرِي) ye atfederler. Veya onu bağımsız bir cümle olarak alırlar.

(مَا أَخْفَى) ²⁰ (فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أَحْقَى لَهُمْ مِّنْ فِرَّةٍ أَعْيُنَ جَزَاءِ) -20- şeklinde (ى) harfini sâkin okuyanlar buradaki (ى) i mütekellim (ى) i sayarlar. (ى) harfinin aslında merfu olması gerekir. Çünkü bu fiil muzârî bir fiildir. Ancak, kolaylık olması için sâkin okunmuştur.

(أَحْقَى) şeklinde mansub okuyanlar onu meçhul mâzî fiil sayarlar.

(وَلَقَدْ صَدَقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا قَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) ²¹ (صَدَقَ) şeklinde okuyanlar (صَدَقَ) yü tıpkı zarf gibi mansub yaparlar. Yâni (صَدَقَ فِي ظَنِّهِ) demektir. (صَدَقَ) şeklinde şeddeli okuyanlar (ظَنَّهُ) yü (صَدَقَ) nın mef'ûlü yaparlar.

¹⁸ Ankebût 29/ 58, el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.557.

¹⁹ Lokmân 31/6, el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.564.

²⁰ Secde 32/17. el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.568.

²¹ Sebe' 20, el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.586.

Âyeti (وَآفَدَ صَدَقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسَ ظَنَّهُ) şeklinde okuyanlar (ظَنَّهُ) yü (صَدَقَ) nın faili yaparlar. (إِبْلِيسَ) ise mef'ûlü bihidir. Takdîri şöyledir: (وَآفَدَ صَدَقَ ظَنُّهُ إِبْلِيسَ). Örnek (ضَرَبَ غُلَامٌ زَيْدًا) yâni bunun anlamı (ضَرَبَ غُلَامٌ زَيْدًا غُلَامُهُ) demektir.

Fiili (صَدَقَ) şeklinde ve diğerlerinin hepsini merfu okuyanlar ise (ظَنَّهُ) yü (إِبْلِيسَ) ten bedel yaparlar.

22. (تَنْزِيلٌ) şeklinde okuyanlar onu gizli bir mübtedâyla merfu yaparlar. Yâni (هُوَ تَنْزِيلٌ) demektir.

(تَنْزِيلٌ) şeklinde mansub okuyanlar onu mastar yaparlar. (تَنْزِيلٌ) şeklinde mecrur olarak (فَرَأَن) dan bedel de olabilir.

23. (عَجِبْتُ) şeklinde merfu okuyanlar fiili, Hz. Peygamberin bizzat kendisinin her bir Müslümanın ayrı ayrı, Allah'ın ilk yaratışı açık seçik ortada iken kafirlerin yeniden dirilişi inkar etmeleri karşısındaki şaşkınlığı ifade etmektedir.

Aynı şekilde (عَجِبْتُ) şeklinde mansub okuyanlar da bu zamiri Hz. Peygambere gönderirler.

أَلَيْتَ الْأَعْرَابُ أَمَّا قُلٌّ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ ()
24 (وَرَسُولُهُ لَا يَلِيكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) şeklinde okuyanlar fiilin (يَلِيكُمْ) den alındığını kabul ederler. Tıpkı (كَالَ- يَكِيلُ) de olduğu gibi.

(يَلِيكُمْ) şeklinde okuyanlar fiilin (أَلَيْتَ- يَلِيكُمْ) den alındığını kabul ederler. Bu fiil iki şekilde de okunabilir.

²² Yâsîn 36/5, el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.593.

²³ Sâffât 37/12. el-Kaysî, a.g.e., c.II/611.

²⁴ Hucurât 49/14, el-Kaysî, a.g.e., c.II/681.

25. (أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى) ²⁵ (فَتَنْفَعَهُ) şeklinde mansub okuyanlar onu bir önceki âyetteki (لَعَلَّهُ) nün, kendisine (ف) bitişmiş cevabı sayarlar. Merfu okuyanlar ise onu (يَذَّكَّرُ) ya atfederler.

26. (لَتُرَوْنَ الْجَحِيمَ) ²⁶ (لَتُرَوْنَ) şekline (ت) harfini merfu okuyanlar bu fiili, gözle görmek anlamındaki (رَأَى) dan rubai bir fiil kabul ederler. Fiil rubai olunca iki mef'ûl almıştır. Birincisi (لَتُرَوْنَ) deki zamirdir. İkincisi ise (الْجَحِيمَ) dir.

(لَتُرَوْنَ) şeklinde okuyanlar ise bu fiili sülasi kabul ederler. Bu durumda ise sadece bir fiil alır.

II. NÂKİS FİİL

1- (تَكُنْ) ²⁷ (تَكُنْ فَيَنْتَهُمُ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ) göre (تَكُنْ), (فَيَنْتَهُمُ) kelimesinden dolayı müennes olur. (فَيَنْتَهُمُ), (كَانَ) nin ismi (أَنْ قَالُوا) ise haberidir.

(يَكُنْ) şeklinde (ي) ile okuyanlar ise (فَيَنْتَهُمُ) ü mansub yaparlar. Buna göre onlar (فَيَنْتَهُمُ), (كَانَ) nin haberi, (أَنْ قَالُوا) yü ise ismi yaparlar.

2- (فَيَكُونُ) ²⁸ (فَيَكُونُ) İbn Amir ve Kisâi (فَيَكُونُ) şeklinde mansub okurlar. Onlar ibareyi (أَنْ نَقُولَ) ye mâtûf yapmışlardır.

(فَيَكُونُ) şeklinde merfu okuyanlar ise ibareyi makablinden ayrı olarak merfu yaparlar. Yâni: (فَهُوَ يَكُونُ) demektir. (ف) den sonra yeni bir cümle başlamıştır.

²⁵ Abese 80/4, el-Kaysî, a.g.e., c.II/801.

²⁶ Tekâsür 102/6, el-Kaysî, a.g.e., c.II/839.

²⁷ En'âm 6/23, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.248.

²⁸ Nahl 16/40, el-Kaysî, a.g.e., c.I/418.

İbarenin (كُنْ) cevabı olarak mansub olması da mümkün değildir. Çünkü onun lafzı emirdir ama anlamı Allah'ın kudretinden haber vermedir. Anlamı da şöyledir: (فَأَيُّهَا (نَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ).

وَتَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى) 3- (بِنَا حَاسِبِينَ (مِثْقَالُ): 29) (بِنَا حَاسِبِينَ) yi tam fiil yaparlar. Habere ihtiyacı yoktur.

(كُنْ) yi nâkıs fiil sayanlar (مِثْقَالُ) şeklinde mansub okurlar. (مِثْقَالُ), (كُنْ) nin haberidir. İsmi ise gizlidir. Takdîri şöyledir: (وَإِنْ كَانَ الظُّلْمُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ).

4- (إِنَّا) 30: (فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مُكْرِمِهِمْ أَنَا دَمَرْنَاَهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ) şeklinde meksur okuyanlar, onu yeni bir cümle yaparlar. (كَيْفَ), (كُنْ) nin mukaddem haberidir. Çünkü istifhamla söze başlanmıştır. (عَاقِبَةُ) ise (كُنْ) nin ismidir. (فَانظُرْ) fiili (كُنْ) de amel etmez. Ancak genel anlamda cümlenin tümünde amel eder.

Başka bir yoruma göre (كُنْ) tam fiildir. (عَاقِبَةُ) failidir. Habere ihtiyacı yoktur. (كَيْفَ) ise hâl konumundadır. Takdîri: (فَانظُرْ يَا مُحَمَّدُ أَيَّ حَالٍ وَقَعَ عَاقِبَةُ أَمْرِهِمْ). Daha sonra da akibetin nasıl olduğu açıklanmıştır. (أَنَا دَمَرْنَاَهُمْ وَقَوْمَهُمْ).

(عَاقِبَةُ) ü ise haberi, (كُنْ) nin haberi, (كَيْفَ) şeklinde mansub okuyanlar (كُنْ) yi tam fiil yaparlar. (كُنْ) ise (عَاقِبَةُ) den bedel olarak merfudur.

²⁹ Enbiya 21/21/47. el-Kaysî, a.g.e., c.II/479.

³⁰ Neml 27/51, el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.536.

III. İSİM

1- **إِن يَمَسَّكُمْ فَرَحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ فَرَحٌ مِثْلُهُ وَبِئْسَ لِلنَّاسِ بَيْنَ النَّاسِ وَلَيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ (** -
يَأْتِيهَا النَّاسُ انْقَرَأَ رَبُّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً)³¹ (فَرَحٌ) şeklinde merfu okuyanlar (اَلْم) ü yâni acıyı kastederler.

Meftuh okuyanlar ise (جَرَحٌ) u yâni yaralanmanın bizzat kendisini kastederler.

2- **يَأْتِيهَا النَّاسُ انْقَرَأَ رَبُّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً)** 2-
يَأْتِيهَا النَّاسُ انْقَرَأَ رَبُّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً)³² (وَالْأَرْحَامَ) kelimesini mansub okuyanlar onu (الله) lafzına mâtuף yapmışlardır. Yâni anlamı şöyledir. (وَالْقَوَامِ الْأَرْحَامَ أَنْ)
مَرَرْتُ بِزَيْدٍ () Aynı kelimenin (بِهِ) deki zamire mâtuףu da mümkündür. Örnek: (مَرَرْتُ بِزَيْدٍ)
Burada (وَعَمَرُوا) (بَزَيْدٍ) e mâtuףtur. Çünkü (زَيْدٍ) burada konum itibariyle mef'ûlü bihtir. Burada fiil yetersiz kaldı ve (ب) harfi ceriyle müteaddî hâle geldi.

3- **وَصِيغَةُ اللَّهِ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ (** -
وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبْوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَتْهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ
الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفَعًا
(كَان) (وَاحِدَةً)³³ (فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا)
tıpkı (وَوَقَعَ) ve (حَدَّثَ) gibi tam fiildir. Dolayısıyla da habere ihtiyacı yoktur. (وَاحِدَةً) de fiiliyle merfudur.

(وَاحِدَةً) şeklinde mansub okuyunlara göre (كَان) habere ihtiyacı olan nâkıs bir fiildir. (وَاحِدَةً) de onun haberidir. (كَان) nin ismi ise kendi içinde gizlidir. Takdîri şöyledir: (وَإِنْ كَانَتْ الْمَثْرُوكَةُ وَاحِدَةً)

³¹ Âli İmrân 3/140, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.174.

³² Nisâ 4/1, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.187.

³³ Nisâ 4/11, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.191 .

şeklinde (مَنْخَلًا)³⁴ (إِنْ تَجْتَبُوا كِبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ تُكْفَرُ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَتُدْخِلُكُمْ مَنْخَلًا كَرِيمًا) 4- mansub okuyanlar kelimeyi (نَخَلَ) den mastar yaparlar.

şeklinde okuyanlar ise kelimeyi (أَدْخَلَ) den mastar yaparlar. Âyette geçen (وَتُدْخِلُكُمْ) ifadesi de bu kelimenin (أَدْخَلَ) den türediğinin bir delili sayılmaktadır.

لا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضْلًا (5-
اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَّ اللَّهُ الْحُسْنَى وَقَضَى اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ
أَجْرًا عَظِيمًا)³⁵ (غَيْرِ) şeklinde mansub okuyanlar (الْقَاعِدِينَ) yı (الْمُؤْمِنِينَ) den istisna yaparlar.
Aynı şekilde (الْمُؤْمِنِينَ) de hâl olabilir. (غَيْرِ), (الْقَاعِدِينَ) den hâl de olabilir. Anlamı da şöyle olur: (لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ).

şeklinde merfu okuyanlar ise onu (الْقَاعِدُونَ) nin sıfatu yaparlar. Çünkü bu kimseler tam olarak belli değillerdir. Onlardan belirli bir kavim kast edilmemiştir. Bundan dolayı sanki onlar nekra gibidirler. Onun için (غَيْرُ) ile nitelendirilmeleri mümkün oldu.

(أَزَرَ)³⁶ (وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَزَ أَنْتَ أَخَذَ صَنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ) 6- mansub yapanlar onu (أَبٍ) den bedel yaparlar. Bazı kurâ (أَزَرَ) yı nida olarak merfu okumuşlardır. Sanki onlar (أَزَرَ) yı onun lakabı olarak kabul etmişlerdir. Te'vili ise şöyledir: (يَا مَعْرُوجَ الدِّينِ اتَّخَذَ صَنَامًا آلِهَةً)

هُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَتِ سَحَابًا نَقَالَا سَفْنَاهُ لِيَلِدَ مِثْبَاتٍ فَانزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ (7-
(فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَتَكْرَهُونَ)³⁷ (ن) u fethâlî okuyanlar onu hâl konumunda mastar yaparlar.

³⁴ Nisâ 4/31, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.196.

³⁵ Nisâ 4/95, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.206.

³⁶ En'âm 6/74, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.258.

³⁷ A'râf 7/57. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.294.

(شُورٌ) şeklinde okuyanlar ise onu (شُورٌ) un cemi'si yaparlar. Burada (شُورٌ) ile, tıpkı (طاهرٌ) mânâsında (طُهورٌ) da olduğu gibi onunla ismi faili kast ederler. Sanki rüzgar yer yüzünü yayan konumundadır. Yâni rüzgar yağmuru getirmek sûretiyle yeryüzünü canlandırmaktadır.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ -8
(الْأَلْوَاِحِ) (غَيْرُهُ) şeklinde merfu okuyanlar onu (إِلَهٍ) ün sıfatı yaparlar. Yada (غَيْرُهُ) anlamında kabul ederler. Dolayısıyla onu sonrasında (الْأَلْوَاِحِ) bulunan (مَا) gibi i'râb ederler.

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِيقًا قَالَ لِقَوْمِهِ أَكَلْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَىٰ الْأَلْوَاِحِ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّونَنِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ -39
(أُمَّ) şeklinde (م) i meftuh okuyanlar (ابْنَ) ve (أُمَّ) yü tıpkı (خَمْسَةَ عَشَرَ) da olduğu gibi tek bir isim olarak kabul ederler. (ابْنَ) deki fetha bina gereğidir. İ'râb dışıdır. Tıpkı (خَمْسَةَ عَشَرَ) daki (ة) nin harekesi gibi.

(م) i meksur okuyanlar (ابْنَ) yü (أُمَّ) ye muzâaf yaparlar. (ابْنَ) de i'râb gereği mansub yaparlar. Çünkü o, mahzûf bir muzâafın münâdâsıdır. Yâni, (قَالَ يَا ابْنَ أُمَّ) demektir.

يَا لَأَفِ (يَا لَأَفِ) 40: (إِذْ تَسْتَعْجِلُونَ رَبِّكُمْ فَاَسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفِ مِنْ الْمَلَائِكَةِ مُرْسِلِينَ) -10
şeklinde okumuştur. Âsım, kelimeyi tıpkı (فلسٌ) ve (أفلسٌ) kelimelerinde olduğu gibi (الف) ün cemi'si olarak kabul etmiştir. Ali İmran sûresinin 125. âyeti olan (بِحَمْسَةِ أَفِ) âyeti, bu okuyuşun doğruluğuna işaret eder.

³⁸ A'râf 7/59. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.295.

³⁹ A'râf 7/150, el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.303.

⁴⁰ Enfâl 8/9. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.311 .

gelmiştir. Ancak harfi cer geri getirilirse bu doğru olur. Çünkü bu yorum kabul edilirse car ve mecrurun arası zarfla birbirinden ayrılmış oluyor. Oysa car ve mecrur birbirine bitişik olmalıdır. Yalnızca (و) harfi harfi cerrin yerine gelebilir. Örnek: (مَرَرْتُ بِزَيْدٍ فِي الدَّارِ) (مررتُ بزید و عمرو في الدار) ifadesi yanlış olur. İfadenin şöyle olması gerekir: (مَرَرْتُ بِزَيْدٍ وَ عَمْرُو فِي الدَّارِ). Âyetin Takdîrinin de şöyle olması gerekir. (فَبَشِّرْهُنَّ بِمَا يَسْحَقْنَ وَيَعْتُوبْنَ مِنْ وَرَائِهِ)

أَحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَى مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ (14- 44) (بِرَبِّي أَحَدًا) şeklinde iki dammeyle okuyanlar onu tıpkı (خَسْبَةٌ) ve (خُسْبٌ) de olduğu gibi (ثَمْرَةٌ) ün Cemi'si yaparlar. Meftuh okuyanlar ise onu tıpkı (خَسْبَةٌ) ve (خُسْبٌ) de olduğu gibi (ثَمْرَةٌ) ün Cemi'si yaparlar.

15- 45) (هَذَاكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقُّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا) şeklinde merfu okuyanlar (وَلَايَةٌ) nin (لِلَّهِ) nin sıfatıdır. (وَلَايَةٌ) ise (هَذَاكَ) ise haberi yaparlar. (وَلَايَةٌ) yü mübtedâ (لِلَّهِ) nin sıfatı yaparlar. Yâni şöyle demektir: (لِلَّهِ ذِي الْحَقِّ) haberi olması da mümkündür.

(لِحَيْثُ هَذَاكَ) şeklinde mecrur okuyanlar onu (لِلَّهِ) nin sıfatı yaparlar. Yâni şöyle demektir: (لِلَّهِ ذِي الْحَقِّ) hem zarf-ı zaman hem de zarf-ı mekan anlamlarını içerir. Aslı ise mekan zarfıdır. Örnek: (لِحَيْثُ هَذَاكَ).

16- 46) (يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا) (يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا قُبُلًا) şeklinde okuyanlar kelimeyi (قُبُلًا) ün Cemi'si yaparlar. Yâni anlamı şöyledir: (يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا قُبُلًا).

(عَيْنًا) yâni (يَأْتِيَهُمُ مُقَابَلَةً) şeklinde okuyanlara göre ise anlam şöyledir: (يَأْتِيَهُمُ مُقَابَلَةً) demektir.

⁴⁴ Kehf 18/42, el-Kaysî, a.g.e., c.I/442.

⁴⁵ Kehf 18/44, el-Kaysî, a.g.e., c.I/442-443.

⁴⁶ Kehf 18/55, el-Kaysî, a.g.e., c.I/444.

17- (وَيْلَكَ الْقَرَىٰ أَهْلَكْنَا لِمَا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا) 47 şeklinde okuyanlar kelimeyi (هَلَك) den mastar yaparlar. Bu (هَلَك) yi müteaddî kabul edenlere göre mef'ûle muzâaf değildir. Müteaddî kabul etmeyenler ise, faile muzâaf yaparlar.

(لَوْ قَتَلَ) şeklinde okuyanlar onu ismi zaman yaparlar. Takdîri şöyledir: (مَهْلِكِهِمْ)

başka bir yoruma göre kelime bu şekliyle (هَلَك) nin mastarıdır. Ancak bu kalıp nadiren kullanılır. Örnek: (مَرُجِعٌ) ve (مَحِيضٌ) gibi.

(مَهْلِكُهُمْ) şeklinde okuyanlar ise kelimeyi (هَلَك) nin mastarı yaparlar.

18- (وَأَمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءُ الْحُسْنَىٰ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا) 48 şeklinde merfu okuyanlar onu mübtedâ yaparlar. (لَهُ) de haberidir. (الْحُسْنَىٰ) ise muzâafun ileyih olarak mecrur konumundadır. Başka bir yoruma göre (الْحُسْنَىٰ) burada (جَزَاءٌ) den bedel olarak merfudur. (جَزَاءٌ) deki tenvin ictimai sâkineynden dolayı hafzedilmiştir. Bu yoruma göre (الْحُسْنَىٰ) Cennet demektir. Anlamı da şöyledir: (فَلَهُ الْجَنَّةُ).

(جَزَاءٌ) i mansub yapanlar ve tenvinli okuyanlar (الْحُسْنَىٰ) yı mübtedâ, (لَهُ) yü de haberi yaparlar. (جَزَاءٌ) de mastar olarak hâl konumundadır. Takdîri: (فَلَهُ الْجَنَّةُ جَزَاءً) yâni (مَجْزِيًّا بِهِ) demektir.

Başka bir yoruma göre (جَزَاءً) temyiz olarak mansubtur.

19- (ذَٰلِكَ عِيسَىٰ ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ) 49 şeklinde merfu okuyanlar mübtedâyı gizli kabul ederler ve (قَوْلَ) yü de haber yaparlar. Takdîri de şöyledir: (ذَٰلِكَ) (عِيسَىٰ ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ). Başka bir yoruma göre (قَوْلَ الْحَقِّ), kendisinden önce gizli

47 Kehf 18/59, el-Kaysî, a.g.e., c.I/444-445.

48 Kehf 18/88, el-Kaysî, a.g.e., c.I/447.

49 Meryem 19/34, el-Kaysî, a.g.e., c.II/455.

olarak bulunan İsa (as) dan kinayedir. Çünkü o Allah'ın kelimesidir. Allah onu bu şekilde isimlendirmiştir. Bu yoruma paralel olarak Kisai (قَوْلُ الْحَقِّ) ibaresini İsa'nın sıfatı yapar.

(قَوْل) şeklinde mansub okuyanlar ise onu mastar olarak mansub yaparlar. Yâni (أَقُولُ قَوْلَ الْحَقِّ) demektir.

20- (سُوَى): ⁵⁰ (فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوَى), nin sıfatıdır. (سُوَى) şeklinde okunabilir. Ancak bu şekildeki kullanım yaygın değildir. Çünkü (فَعَلًا) kalıbında sıfat çok nadir olarak kullanılır. Ancak (سُوَى) şeklindeki kullanım daha yaygındır. Çünkü (فَعَلًا) kalıbı sıfat kullanımında çok kullanılır. Örnek: (رَجُلٌ خَطْمٌ).

21- قَالَ يَا بَنِيَّ أُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي) ⁵¹: (أَم) şeklinde meftuh okuyanlar (يَا إِبْنِ أُمِّي) yi kast ederler. Sonra Muzâaf için gelen (ع) elife çevrildi. Daha sonra da kolaylık olsun diye elif hafzedildi. Çünkü (أَم) deki fetha elife delalet etmektedir.

Başka bir yoruma göre iki isim tek bir isim olarak kabul edildi. Her ikisi de fetha üzere mebnidirler. (أَم) şeklinde meksur okuyanlar Muzâafın aslına uymuşlardır. Ancak Muzâaftaki (ع) hafzedilmiştir. Meksur hareke de hafzedilen bu (ع) ya delalet etmektedir. Ancak bu yanlıştır. Çünkü münâdâ olan (أَم) değil (إِبْن) dür. O hâlde hafzedilen (ع) nin görülmesi gerekir.

⁵⁰ Tâhâ 20/58, el-Kaysî, a.g.e., c.II/465-466.

⁵¹ Tâhâ 20/94, el-Kaysî, a.g.e., c.II/472.

أم اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَذَا يُذَكِّرُ مَنْ مَعِيَ وَيُذَكِّرُ مَنْ قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (22-
(يعلمون), (الحق), y1 mansub yapanlar onu ile mansub sayarlar. (الحق):⁵² (الحقَّ فهمُ مُعْرَضُونَ
nin mef'ûlüdür.

Başka bir yoruma göre (الحقُّ) gizli bir mübtedâ ile merfudur. Takdîri de
şöyledir: (ذَالِكِ الْحَقِّ) veya (هُوَ الْحَقُّ).

23- (وَقُلْ رَبِّ انزِلْنِي مُنْزِلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ)⁵³ şeklinde okuyanlar onu
(انزل) den mastar yaparlar. Çünkü bu kelimenin öncesindeki (انزلي) ifadesi buna delalet
eder. Anlamı da şöyledir: (انزَالًا مُبَارَكًا). İsm-i mekan olması da mümkündür. Anlamı
şöyledir: (انزلي مَكَانًا أَوْ مَوْضِعًا).

(انزل) şeklinde okuyanlar onu sülasi bir fiilden mastar yaparlar. Çünkü (انزل),
(نزل) işaret etmektedir.

24- (فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سُخْرِيًّا حَتَّىٰ أَنْسَوَكُمُ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ)⁵⁴ şeklinde merfu
okuyanlar kelimeyi (سُخْرَةٌ) ve (تَسْخِيرٌ) dan türetirler.

(سُخْرِيًّا) şeklinde mecrur okuyanlar ise kelimenin aslının (هُزْءٌ) ve (لَعْنٌ) olduğunu
kabul ederler.

25- (أَوْ كَظَلَمَاتٍ فِي بَحْرٍ لَجِيٍّ يَعْتَابُهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظَلَمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا)⁵⁵
(ظلمات) şeklinde merfu okuyanlara göre (ظلمات) mübtedâ, haberi ise (من فوقه) dir. Ya da gizli bir mübtedâyla merfu yapalar.
Yâni (هي ظلمات) veya (هذه ظلمات) demektir.

⁵² Enbiya 21/24, el-Kaysî, a.g.e., c.II/478.

⁵³ Mü'minûn 23/ 29. el-Kaysî, a.g.e., c.II/499.

⁵⁴ Mü'minûn 23/ 110, el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.505.

⁵⁵ Nûr 24/40, el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.512-513.

(ظلمات) şeklinde mecrur okuyanlar ise kelimeyi birinci (ظلمات) den bedel yaparlar. (سحاب) mübtedâ olarak merfudur. (من فوقه) ise haberidir.

أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ -26
الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَمَنْ بَعْدَ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ
بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ⁵⁶ (ثلاث) şeklinde
mansub okuyanlar, bu ibareyi (ثلاث مرّات) den bedel yaparlar. (ثلاث مرّات) ise mastar
olarak mansubtur.

Başka bir yoruma göre, kelime zarftır. Takdîri de: (ثلاثة أوقات) şeklindedir. Yâni onlar sizden üç vakit için izin istesinler. Bu, anlam bakımından en doğru olanıdır. Çünkü köleler ve çocuklar anne-babalarının yatak odalarına üç defa girmemekle emrolunmadılar. Görülmektedir ki bu üç vakit âyette açıklanmıştır. Yâni sabah namazından sonra, elbiselerinizi çıkardığınız zaman ve yatsı namazından sonra. Âyette geçen (ثلاث مرّات) ibaresi, vakitler şeklinde açıklanmıştır. Bu ifadenin zarf olduğu açıkça ortadadır. Doğru olanı da budur. İbare zarf olduğunda (ثلاث مرّات) şeklinde mansub okuyanlara göre (ثلاث عورات) ibaresi (ثلاث مرّات) den bedeldir. Böylece (ثلاث مرّات) ibaresi (ثلاث مرّات) den bedel olmuştur. Her ikisi de zarftır. Böylece zarf zarftan bedel olmuş olmaktadır. Bundan dolayı i'râb ve anlam tam yerini bulmuştur.

(ثلاث عورات) şeklinde merfu okuyanlar ise ibareyi mahzûf bir mübtedânın haberi yaparlar. Takdîri de şöyledir: (هذه ثلاث عورات) yâni (ثلاث عورات) demektir. Daha sonra muzaaf, kolaylık olsun diye hafzedilmiştir.

⁵⁶ Nûr 24/58, el-Kaysî, a.g.e., c.II, s.515-516.

27- (كُذِّبَ أَصْحَابُ الْاَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ) ⁵⁷: (اَيْكَةِ) şeklinde meftuh okuyanlar kelimeyi bir beldenin ismi sayarlar. Kelime, marife, müennes ve fiil vezninde olduğu için gayr-ı munsarıftır.

(اَيْكَةِ) şeklinde mecrur okuyanlar onu elif ve lam ile marife sayarlar. Mecrur oluşu nedeni de (أَصْحَابُ) ün kendine muzaaf oluşudur.

28- (إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لَأَهْلِيهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُمْ مِنْهَا بَخْرٌ أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ) ⁵⁸: (بِشِهَابٍ قَبَسٍ) İbaresini muzâaf-muzâafun ileyh yapanlar bu Muzâafi nev'in cinsine Muzâafi şeklinde kabul etmişlerdir. Örnek: (تَوْبُ خَزْرٍ).

(بِشِهَابٍ) şeklinde tenvinli okuyanlar (قَبَسٍ) ondan bedel yaparlar.

Başka bir yoruma göre onun sıfatıdır.

29- (اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ فَتَنِيْرُ سَحَابًا فَيَنْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا فَنَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ) ⁵⁹ (كِسْفًا) şeklinde mansub okuyanlar (كِسْفًا) üni cemi'si yaparlar. Örnek: (كِسْرٌ - ج كِسْرَةٌ).

(كِسْفًا) şeklinde sâkin okuyanlar bunu kolaylık olması için yaparlar.

30- (وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) ⁶⁰ (وَالْبَحْرُ) şeklinde merfu okuyanlar onu mübtedâ, maba'dini ise haber yaparlar. O haber de (يَمُدُّهُ) dür. (وَالْبَحْرُ) şeklinde mansub okuyanlar ise onu (مَا) ya atfederler. Ki o (مَا) da (أَنْ) nin ismidir. (أَقْلَامٌ) ise haberidir.

⁵⁷ Şuarâ 26/176, el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.528.

⁵⁸ Neml 27/7. el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.531.

⁵⁹ Rûm 30/48, el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.562.

⁶⁰ Lokmân 31/ 27. el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.566.

31. لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَانِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ⁶¹ şeklinde müfret okuyanlar kelimeyi mastar yaparlar. Mastarın da cemi'si gelmez.

(مَسْكَن) şeklinde okuyanlar onu tıpkı (مَجْلِس) gibi ismi mekan yaparlar.

32. (وَالطَّيْرُ) ⁶² (وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِمَّا فُضِّلْنَا يَا حِبَالُ أُوْبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَالنَّارَ لَهُ الْحَدِيدُ) şeklinde mansub okuyanlar onu (يَا حِبَالُ) nün konumuna atfederler. Çünkü (حِبَالُ) nida anlamında mansub konumundadır.

Başka bir yoruma göre (الطَّيْرُ) mef'ûlü meahtr. Ebu Amr'a göre (الطَّيْرُ) gizli bir fiilin mef'ûlüdür. Takdîri şöyledir: (وَسَحَرْنَا لَهُ الطَّيْرَ). A'rec ise (طَيْرُ) şeklinde merfu okumuştur. Kelimeyi (حِبَالُ) ün lafzına matuf yapmıştır.

33. فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرْمِ وَبَدَّلْنَا هُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِي أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثَلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ . (أَكُلُ) ile meyveyi (خَمْطُ) ile de ağacı kastederler. (أَكُلُ) ü (خَمْطُ) muzâaf yapanlar (أَكُلُ) ile de ağacı kastederler. Böylece meyve kendi ağacına Muzâaf yapılmış olmaktadır.

(أَكُلُ) e matuf yapmışlardır. Bu atıf da atfi beyandır.

34. يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّكِرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَرِزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ . (غَيْرُ) şeklinde merfu okuyanlar onu fail yaparlar. Örnek: (هَلْ ضَارِبٌ غَيْرُ زَيْدٍ) (غَيْرُ) şeklinde mansub okuyanlar onu istisna yaparlar. (غَيْرُ) (الْأُ زَيْدٍ) demektir. (غَيْرُ) şeklinde mecrur okuyanlar ise onu (خَالِقٍ) in lafzına bakarak onun sıfatı yaparlar.

⁶¹ Sebe' 34/15, el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.585.

⁶² Sebe' 34/10, el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.583.

⁶³ Sebe' 34/16, el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.585.

⁶⁴ Fâtır 35/3, el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.592.

35. (الْعُرُورُ) ⁶⁵ (يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّكُم بِاللَّهِ الْغُرُورُ)

şeklinde okuyanlar onu şeytanın bir ismi yaparlar.

(عُرُورٌ) şeklinde merfu okuyanlar onu (غُرٌّ) un cemi'si yaparlar.

36. (بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ) ⁶⁶ (إِنَّا زِينَا السَّمَاءِ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ). Hafs ve Hamza'nın kırâatidir. (الْكَوَاكِبِ) yi (بِزِينَةٍ) den bedel yaparlar.

Kuranın çoğu ise (بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ) şeklinde muzâaf – muzâafun ileyh şeklinde okumuşlardır. Takdîri şöyledir: (إِنَّا زِينَا الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ).

Başka bir yoruma göre (بِزِينَةٍ) deki tenvin ictimai sâkineynden dolayı hazfedilmiştir.

37. (اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ) ⁶⁷ Üç kelimeyi de mansub okuyanlar (اللَّهُ) yi bir üst âyetteki (أَحْسَنَ) den bedel yaparlar. (رَبُّكُمْ) ise (اللَّهُ) nin sıfatıdır. (وَرَبُّ) ise ondan bedeldir.

Üç kelimeyi de merfu okuyanlar ise ibareyi isim cümlesi yâni mübtedâ ve haber yaparlar.

38. (قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ) ⁶⁸ Birinci (فَالْحَقُّ) iğra olarak mansubtur. Yâni (اتَّبِعُوا الْحَقَّ) demektir. Birinci (فَالِقُ) yu merfu okuyanlar ise onu mahzuf bir mübtedânın haberi yaparlar. Yâni (أَنَا الْحَقُّ) demektir.

Başka bir yoruma göre (فَالْحَقُّ) mübtedâdır. Haberi mahzuftur. Yâni (فَالْحَقُّ مَعِّي) demektir.

⁶⁵ Fâtır 35/ 5, el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.593.

⁶⁶ Sâffât 37/6, el-Kaysî, a.g.e., c.II/610.

⁶⁷ Sâffât 37/126, el-Kaysî, a.g.e., c.II/619.

⁶⁸ Sâd 38/ 84, el-Kaysî, a.g.e., c.II/629.

39. (الْبَكَارِ) ⁶⁹(فَاصْنِرْ إِنْ وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ).

mansub okuyanlar onu (يَكْرُ) un cemi'si yaparlar.

40. (قِيلَهُ) ⁷⁰(وَقِيلَهُ يَا رَبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ).

âyette geçen (تَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَتَسْمَعُ قِيلَهُ) ibaresine atfederler. Yâni (تَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ) demektir.

(وَعِدَّةُ عِلْمِ السَّاعَةِ) ye atfederler. 85. âyetteki (وَقِيلَهُ) şeklinde mecrur okuyanlar onu

Yâni (عِلْمِ قِيلَهُ) demektir

41. (رَبِّ) ⁷¹(رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ).

onu bir üst âyetteki (السَّمِيعِ) nun sıfatı yaparlar. (رَبِّ) şeklinde mecrur okuyanlar ise onu bir üst âyetteki (مِنْ رَبِّكَ) den bedel yaparlar.

42. (قَوْمٌ) ⁷²(وَقَوْمٌ نُوحٍ مِنْ قَبْلِ إِيَّاهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ).

âyetteki (وَقِي عَادِ) e atfederler. Bir yoruma göre 38. âyetteki (وَقِي مُوسَى) ya, bir yorum göre ise 20. âyetteki (وَقِي الْأَرْضِ) ye matuftur.

(فَاخْتَنَهُمْ) fiilinin 44. âyette yer alan (وَقَوْمٌ) şeklinde mansub okuyanlara göre ise

zamirine matuftur. Bir yoruma göre ise Takdîri (وَأَهْلَكْنَا هُمْ قَوْمٌ نُوحٍ) dur.

43. (وَالْحَبِّ) ⁷³(وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ).

âyetteki (وَضَعَهَا) nın (وَالْأَرْضِ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ) âyetindeki (وَضَعَهَا) nın anlamı (وَأَهْلَكْنَا هُمْ قَوْمٌ نُوحٍ) dir. Yâni (وَأَهْلَكْنَا هُمْ قَوْمٌ نُوحٍ) demektir.

⁶⁹ Mü'min 40/55, el-Kaysî, a.g.e., c.II/637.

⁷⁰ Zuhruf 43/ 88, el-Kaysî, a.g.e., c.II/651.

⁷¹ Duhân 44/7. el-Kaysî, a.g.e., c.II/655.

⁷² Zâriyât 51/46, el-Kaysî, a.g.e., c.II/689.

⁷³ Rahmân 55/12. el-Kaysî, a.g.e., c.II/704.

(وَالْحَبُّ) şeklinde merfu okuyanlar onu bir önceki âyetteki (فَاكْهَةٌ) e atfederler. (فَاكْهَةٌ) mübtedâdır. (فِيهَا) ise haberidir.

(وَالرِّيحَانُ) şeklinde mecrur okuyanlar ise onu (ذُو الْعَصْفِ) ye atfederler. (وَالرِّيحَانُ) kelimesini ise rızık anlamında kabul ederler.

44. (وَتَحَاسٌ) 74 şeklinde merfu okuyanlar onu (شَوَاطِئُ) e atfederler. Bu okuyuş, el-Kaysî'ye göre âyetin anlamı açısından en uygun okuyuştur. Çünkü (شَوَاطِئُ), içinde duman olmayan alev demektir. (تَحَاسٌ) ise duman demektir. Her ikisi de ateşten oluşur.

(وَتَحَاسٌ) şeklinde mecrur okuyanlar onu (نَارٌ) a mâtûf yaparlar. Oysa bu imkansızdır. Çünkü bu okuyuşa göre anlam şu şekle dönüşmektedir: Alev dumandan oluşmaktadır. Oysa gerçek bunun tam tersidir. Çünkü alev dumandan değil, duman alevden oluşur. Ebu Amr'dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demektedir: (شَوَاطِئُ) hem ateş hem de dumandan oluşur. Bu yoruma göre (تَحَاسٌ) mecrur okunabilir.

45. (وَحُورٌ عَيْنٌ) 75 Merfu okuyanlar onu 18. âyetin lafzına değil anlamına atıf yapmışlardır. Çünkü (بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقٍ) nın anlamı (فِيهَا أَكْوَابٌ وَأَبَارِيقٌ) dır.

Mecrur okuyanlar ise onu aynı şekilde makablinin anlamına atıf yapmışlardır. Makablini anlamı ise şöyledir: (يُنْعِمُونَ بِفَاكْهَةٍ وَلَحْمٍ وَيَحُورُ عَيْنٌ).

46. (رَبِّ) 76 şeklinde merfu okuyanlar onu (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا) mübtedâ yaparlar. Haberi de (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ) dir.

⁷⁴ Rahmân 55/35, el-Kaysî, a.g.e., c.II/706.

⁷⁵ Vâkıa 56/22, el-Kaysî, a.g.e., c.II/711.

⁷⁶ Müzzemmil 73/9, el-Kaysî, a.g.e., c.II/769.

Başka bir yorumu göre ise o haberdir. Mübtedâsı gizlidir. Yâni (هُوَ رَبُّ الْمَشْرِقِ) demektir. (رَبِّ) şeklinde mecrur okuyanlar onu sekizinci âyetteki (رَبِّكَ) ya bedel ya da onu sıfatı yaparlar.

47. نَ رَبِّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ)
وَاللَّهَارَ عَلِيمٌ أَن لَّنْ نُحْصِيَهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِيمٌ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ
فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ
وَاقْرَءُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِن خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ
رَحِيمٌ (ثُلُثِي اللَّيْلِ) ye nin her ikisini de mecrur okuyanlar onları (وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ) ⁷⁷ (غَفُورٌ رَحِيمٌ) atfederler. Yâni (وَأَدْنَىٰ مِن نِصْفِهِ وَثُلُثِيهِ) demektir.

Her ikisini de mansub yapanlar onları (أَدْنَىٰ) ya atfederler. Yâni (وَقُومٌ نِصْفَهُ وَثُلُثَهُ) demektir.

48. (خُضْرٌ) ⁷⁸ (عَالِيَهُمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٌ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِن فِضَّةٍ وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا) şeklinde mecrur okuyanlar onu (سُنْدُسٌ) in sıfatı yaparlar.

(وَإِسْتَبْرَقٌ) şeklinde merfu okuyanlar ise onu (ثِيَابٌ) nün sıfatı yaparlar. (خُضْرٌ) şeklinde merfu okuyanlar onu (ثِيَابٌ) e atfederler. Mecrur okuyanlar ise (سُنْدُسٌ) e atfederler.

49. (رَبِّ) ⁷⁹ (رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا) şeklinde merfu okuyan ve de (هُوَ) şeklinde bu kelimeyi mecrur okuyanlar, gizli bir (هُوَ) takdir ederler. (رَبِّ) şeklinde mecrur okuyanlar ise bir önceki âyetteki (مِن رَّبِّكَ) nin sıfatıdır. (رَبِّ) şeklinde mecrur okuyanlar onu (مِن رَّبِّكَ) den bedel yaparlar.

⁷⁷ Müzzemmil 73/20, el-Kaysî, a.g.e., c.II/769.

⁷⁸ İnsân 76/21, el-Kaysî, a.g.e., c.II/786.

⁷⁹ Nebe' 78/37, el-Kaysî, a.g.e., c.II/797.

(رَبِّ) ve (رَحْمَن) 1 merfu okuyanlar (رَبِّ) yü mübtedâ (رَحْمَن) 1 da onun sıfatı, (لا يَمْلِكُونَ) ise haber yaparlar.

(رَبِّ) yü merfu, (رَحْمَن) 1 mecrur okuyanlar (رَبِّ), (رَبِّكَ) nin sıfatı yaparlar.

Her iki kelimeyi de mecrur okuyanlar, ikinci kelimeyi birincinin sıfatı yaparlar. (رَبِّ) ise (مِنْ رَبِّكَ) den bedeldir.

(رَبِّ) yi mecrur (رَحْمَن) 1 ise merfu okuyanlar (رَحْمَن) 1 gizli bir mübtedâyyla merfu yaparlar. Ya da (رَحْمَن) mübtedâ (لا يَمْلِكُونَ) ise haberi olur.

50. (دُو الْعَرْشِ الْمَحِيدِ)⁸⁰ (مجيد) şeklinde mecrur okuyanlar onu (الْعَرْشِ) nin sıfatı yaparlar.

(الْمَحِيدِ) şeklinde merfu okuyanlar ise onu (دُو) nün sıfatı yaparlar.

IV. İSİM FİİL

(هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ)⁸¹ şeklinde mansub okuyanlar kelimeyi fetha üzere mebni yaparlar. Basralılar'a göre kelimeyi bu şekilde mansub okuyanlar (ت) değil (ه) ile vakf yaparlar. Her iki kelime de (ت) ile vakfedilir. Kelime mastar olarak mansubtur. Takdîri de: (بُعْدًا بُعْدًا لِمَا تُوعَدُونَ) . Başka bir yorumu göre merfudurlar. Takdîri (الْبُعْدُ الْبُعْدُ لِمَا تُوعَدُونَ) şeklindedir.

(هَيْهَاتَ) şeklinde meksur okuyanlar (ت) ile vakfederler. Çünkü tıpkı (بَيْضَات) ün (بَيْضَةٌ) Cemi'si olduğu gibi (هَيْهَاتَ) de (هَيْهَةٌ) ün Cemi'sidir. Arapların bir kısmı marife ve nekrayı bir birinden ayırmak için kelimeyi tenvinli okurlar. Çünkü kelime tenvinli okunmazsa sanki marife gibi kabul edilmiş olur. Oysa nekra okunmalıdır. Tenvinli okunmazsa Takdîri şöyle olur (الْبُعْدُ لِمَا تُوعَدُونَ) . Tenvinli okunursa nekra olur. Takdîri: (بُعْدًا لِمَا تُوعَدُونَ) şeklinde olur. (هَيْهَاتَ) ise te'kit için tekrarlanmıştır.

⁸⁰ Burûc 85/15, el-Kaysî, a.g.e., c.II/809.

⁸¹ Mü'minûn 23/ 36, el-Kaysî, a.g.e., c.II ,s.501-502.

V. HARF

نُ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيًّا بَيْنَهُمْ وَمَنْ (1-

بِالْقِسْطِ) nin (ان) yi (ن) şeklinde mansub okuyanlar onu bir üst âyetteki (شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ) ibaresindeki birinci (ن) den bedel yaparlar. İkincinin birinciye kapsamı nedeniyle bu bedelin bedeli iştimal olması mümkündür. Çünkü İslam dini kendisinden önceki bir çok dini içine almıştır. Aynı şekilde bu (ان) nin (ان) dan bedel olarak mahâllen mecrur olması da mümkündür.

فَنَادَاهَا (فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا) 2-

daki zamiri İsa (as) a gönderirler. Yâni İsa annesine altında iken yâni karnında iken seslendi. Bu zamirin Cebrail'e gönderilmesi de mümkündür. Yâni Cebrail Meryem'e ondan daha aşağı bir konumdan seslendi. Buna örnek: (ذَارِي تَحْتِ دَارِكِ) yâni (سَقَلِ مِنْ) demektir. Âyetten örnek: (تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا اللَّائِهَارِ) yâni (مِنْ سَقَلِ مِنْهَا) demektir. (مَنْ) şeklinde okuyanlar (مَنْ) i fail yaparlar. O zaman (فَنَادَاهَا) da fail zamiri aranmaz. Bu kıraate göre (مَنْ) kasıt İsa (as) dır. (مَنْ) umum için kullanılır. Oysa burada hususilik için kullanılmıştır.

Başka bir yoruma (مَنْ) tıpkı birinci yorumda olduğu gibi Cebrail'dir.

⁸² Âli İmrân 3/19. el-Kaysî, a.g.e., c.I, s.152.

⁸³ Meryem 19/24, el-Kaysî, a.g.e., c.II/451.

SONUÇ

İ'râbu'l-Kur'ân, Kur'ân âyetlerini Arap grameri açısından incelemek amacıyla ortaya çıkmış bir ilim dalıdır. İ'râbu'l-Kur'ân, daha önceleri Ulûmu'l-Kur'ân içinde yer alan Meâni'l-Kur'ân ilminin bir dalı olup, onun müstakil bir ilim hâline gelişi (IV).X. yüzyıla tekâbü'l etmektedir. Bu konuda ortaya çıkan eserlerin bir kısmı Kur'ân âyetlerini baştan sona, Bir kısmı ise Kur'ân âyetlerinin tamamını değil de bir bölümünü belirli bir sistematik içinde i'râb etmişlerdir.

Ulûmu'l-Kur'ân'la meşgul olan İslâm âlimlerinin çoğu, özellikle de tefsir ilmiyle uğraşan âlimler i'râbı, Ulûmu'l-Kur'ân'ın ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmişlerdir. Bundan dolayıdır ki bu âlimlerin çoğu eserlerinde, miktarı değişen ölçülerde de olsa Kur'ân âyetlerin i'râbına yer vermişlerdir.

Kur'ân âyetlerinin i'râbı (İ'râbu'l-Kur'ân) hakkında yapılan çalışmalar hicrî üçüncü asırda başlayıp günümüze kadar devam etmiştir. Kisâi, Kutrub, Ferrâ, Zeccâc, Nehhâs, İbn Hâleveyh ve el-Ahfeş gibi âlimler, bu konuyla ilgilenen ve eser kaleme alan kimselerin başında gelir.

el-Kaysî'nin "Müşkilü İ'râbu'l-Kur'ân" isimli eseri 11. yüzyılda kaleme alınan ve İ'râbu'l-Kur'ân sahasında günümüze kadar ulaşan önemli kaynak kitaplardan birisidir. Bu yönüyle Müşkil, el-Kaysî'den sonra gelen ve İ'râbu'l-Kur'ân'la ilgilenen kimseler için önemli bir kaynak kitap olma özelliğini korumaktadır.

Eser, içerisinde Arap gramerine ve Kur'ân kırâatine dair önemli bilgiler içermektedir. el-Kaysî'nin Kur'ân âyetlerini gramere göre incelemesinin amacı, i'râba göre değişen anlam zenginliklerini ortaya çıkarmaktır.

Kur'ân kırâatine dair izahlar eserde önemli bir yer tutmaktadır. el-Kaysî eserinde farklı kırâatlere yer vermiş ve bunların gramere göre izahını yapmıştır. el-Kaysî'ye göre kırâat farklılığı ile i'râb farklılığı ayrı şeylerdir. Ona göre Kur'ân tilâveti ancak sika ravilerin rivâyetlerine ve mushafa uygun olarak okunabilir. el-Kaysî bu açıklamasıyla Kur'ân âyetlerinin gelişigüzel okunmasının önüne geçmeyi amaçlamıştır.

Özetle, "İ'râbu'l-Kur'ân" h. II. yüzyılın sonlarıyla III. yüzyılın başlarından itibaren vücut bulan ve Kur'ân âyetlerini gramer açısından incelemeyi amaç edinen bir Kur'ân ilmidir. el-Kaysî'nin "Müşkilü İ'râbu'l-Kur'ân" adlı eseri de "İ'râbu'l-Kur'ân" sahasında kaleme alınan, içerisinde Arap gramerine ve Kur'ân kırâatine dair önemli bilgiler içeren bir kaynak kitap olma özelliğini korumaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Abdül Vehhâb, Hasan Hüseyin,

Kitâbu'l-U'mr fi'l-Musannefât ve'l-Müellifine't-Tûnûsiyyin, Müessesetü'l-

Vataniyye, Tunus.

Ahmed Hasan Ferhât,

Mekkî b. Ebû Tâlib ve Tefsîru'l-Kur'ân, Dâru'l-Furkân, Kuveyt 1983

Aydüz, Davut,

Kur'ân'ı Kerîm'in Gramer Yapısına Bir Bakış, YüzüncüYıl Üniversitesi İlahiyât

Fakültesi, Kur'ân ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu, Erzurum, 2001.

Brockelman, C.,

Geschichte Der Arabischen Litteratur, Leiden E.J.Brill, 1937

Birışık, Abdülhamid,

“İ'râb maddesi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2000.

el-Cezerî, Şemsüddîn Ebî'l-Hayr Muhammed b. Muhammed,

Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâkâti'l-Kurrâ, Mısır 1933.

Çelik, Hâil,

20. Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları, İstanbul, 1996.

Eren, Cüneyt,

Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları –III, Tartışmalı İlmî Toplantı, İstanbul, 14-15

Ekim 2000.

Güler, İsmâil,

Kur'ân'ın İ'râbı ve İbn Hâleveyh'in Bu Sahaya Katkıları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1991.

Hikmet Beşir Yâsin,

İstidrâkâtü Târihi't-Türâsi'l-Arabî, Tefsir ve Ulûmu'l-Kur'ân kısmı, Cidde 1422

İbnü Beşkuvâl, Ebü'l-Kâsım, Hâlef b. Abdilmelik,

Kitâbu's-Sıla fî Târîhi Eimmeti'l-Endelüsî ve Ulemâihim ve Muhaddisihim ve Fukahâihim ve Üdebâihim, nşr. Es-Seyyid İzzed el-Attâr, Türâsü'l-Endelüs, 1955.

İbn Hâllikân, Ahmed, b. Muhammed b. Ebî Bekr,

Vefeyâtü'l-A'yân, (tah. İhsan Abbas), Dâru's-Sâdır, Beyrut, 1977.

İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Fellâh Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed,

Şezerâtü'z-Zehab, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut

Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdillâh b. Hacı Hâlîfe,

Keşf'üz-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn, Thk. Şerâfüddîn Yaltkaya, Rıfat Bilge, Vekâlet'ül-Meârifi'l-Celiyye, Matbaâtü'l-Behiyye 1940.

Kayapınar, Durmuş Ali,

Mekkî İbnü Ebî Tâlib el-Kaysî, Asrı-Hayatı ve Eserleri, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk.Üniversitesi İlahiyat Fakültesi., Konya 1986.

"Meâni'l-Kur'ân Literatürü", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya 1994.

"İ'râbu'l-Kur'ân (Kur'ân-ı Kerîm'in Gramerine Giriş)", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya 1990.

“ez-Zeccâc’a Nispet Edilen İ’râbu’l-Kur’ân Kimindir? ve Bu Kitabın Gerçek Adı Nedir?”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya 1997.

“Meâni’l-Kur’ân ile İ’râbu’l-Kur’ân’ların Karşılaştırılması”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, 1991.

el-Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlib,

Müşkilü İ’râbi’l-Kur’ân, (tah. Hâtim Salih ed-Dâmin) Müessesetü’r- Risâle, Beyrut, 1975., (tah. Yâsin Muhammed Sevvâs), Dâru’l Me’mûn li’t-Türâs, Dimeşk

Kehhâle, Ömer Rızâ,

Mu’cemu’l-Müellifin, Mektebetü’l-Mesnâ, Beyrut

el-Kıftî, Cemâluddîn Ebu’l-Hasan Ali b. Yusuf,

İnbâhu’r-Ruvât alâ Enbâhi’n-Nuhât, (tah. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim), Dâru’l-Fikri’l-Arabî, Kâhire 1986.

Mustafa İbrâhim Meşînî,

Medresetü’t-Tefsîr fi’l-Endelüs, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1986,

Özkuyumcu, Nâdir,

“Kayrevan” maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara 2002.

Singh, N.K.-Agwan, I. R.,

Encyclopaedia Of The Holy Qur’an, Delhi 2000.

es-Suyûtî, Ebu’l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr,

Buğyetü’l-Vuât fi Tabakâtü’l-Lügaviyyîn ve’n-Nuhât, (tah. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm) el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut 1964.

Mu'cemu Tabakâti'l-Huffâz, (tah. Eş-Şeyh Abdülazîz İzzeddîn Seyravân)

Âlemü'l-Kütüb, Beyrut.

Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafâ,

Miftâhü's-Seâde ve Misbâhü's-Siyâde, (tah. Kâmil Kâmil Bekri, Abdü'l-Vehhâb

Ebu'n-Nûr), Dâru'l-Kütübi'l-Hadîs, Kâhire.

el-Hamevî, Yâkut, Ebû Abdillâh Şihâbuddîn Yâkût b. Abdillâh,

Mu'cemu'l-Udebâ, 3. baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1980.

Mu'cemu'l-Buldân, IV, Dâru's-Sâdır, Beyrut 1957.

el-Yemânî, Tâcuddîn Abdalbâki b. Abdilmecîd,

İşâretu't-Ta'yîn fi Terâcimi'n-Nuhât ve'l-Lügaviyyin, (tah. Abdülmecîd Diyâb.,

Merkezu'l-Melik Faysal, Riyad 1986.

ez-Zehbî, El-Îmâm Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân,

Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kiber alâ Tabakâti'l-A'sâr, Müessesesi Risâle, Beyrut 1988.

Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983.

Özgeçmişim

1977 yılında Silifke’de doğdum. İlköğrenimimi Karaman’da tamamladım. 1996’da Karaman İmam-Hatip Lisesi’nden, 2001’de Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldum.

2001 yılında Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans okumaya hak kazandım.

Yard.Doç.Dr. İsmail GÜLER’in danışmanlığında “El-Kaysî’nin “Müşkilü İ’râbi’l-Kur’ân” Adlı Eserinin Tahlili” konulu teze başladım.

İbrahim DURMAZ